Bajza József

Bajza József

ÉLŐ KÖNYVEK

*

MAGYAR KLASSZIKUSOK

AZ ELŐSZÓT ÍRTA

GRÓF KLEBELSBERG KUNO

ÉLŐ KÖNYVEK
*
MAGYAR KLASSZIKUSOK

IX. KÖTET

A BEVEZETÉSEKET ÍRTÁK

Ambrus Zoltán
Baltazár Dezső
Berzeviczy Albert
Császár Elemér
Dézsi Lajos
Galamb Sándor
Hevesi Sándor
Kapi Béla
Kéky Lajos
Kozma Andor
Lányi József
Négyesy László
Pekár Gyula
Pintér Jenő
Voinovich Géza
Radó Antal
Rákosi Jenő
Ravasz László
Sajó Sándor
Szász Károly
Tordai Ányos
Vargha Gyula

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
MEGBIZÁSÁBÓL KIADJA
A FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPESTEN

BAJZA JÓZSEF MUNKÁI

KÖLTEMÉNYEK
TANULMÁNYOK

NÉGYESY LÁSZLÓ BEVEZETÉSÉVEL

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
MEGBIZÁSÁBÓL KIADJA
A FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPESTEN

Nyomatott finom famentes pehelykönnyű
papiroson a Franklin-Társulat betűivel.

BAJZA.

Írta Négyesy László.

Kegyeletből írjuk így, keresztnév nélkül, mert ő, az elvek embere, abból is mintegy elvet csinált, hogy a nyilvánosság előtt csak a vezetéknevet kell használni. Általán a 40-es évek aláírásaiban ez a szokás.

Ez a név így, röviden is épen eleget mond és jellemzőleg beletartozik a magyar történelem egyik legfontosabb korszakának, a reformkornak képébe. Ha hozzáértő embertől az 1830—1845 közé eső másfélévtized közéletéből a tíz legjobb nevet kérdezzük, a tíz között valószínűleg ott lesz a Bajzáé is. Ő mint költő, kritikus és publicista egyike volt a modern Magyarország felépítőinek.

Abban a lustrumban született, 1804 január 31-én, a gyöngyösvidéki Szűcsi községben, egy tekintélyes evangélikus birtokos nemes családból, amely évkör Vörösmartyt, Kossuthot, Deákot, Czuczort és Toldyt is adta a nemzetnek. Ő szorosan ennek a nemzedéknek volt a tagja és egyik erőssége. Irodalmi érdeklődése Kazinczy hatása alatt kezdett fejledezni, nyilvános pályáját Kisfaludy Károly és Széchenyi zászlója alatt kezdte, teljes erővel Vörösmarty oldalán és a Deákéval rokon szellemben folytatta és a Kossuth zászlója alatt fejezte be, a szabadságharc viharai közt, amikor az irodalmi élet napja már a Petőfi és Arany ikercsillagának jegyében állott. A kor fejlődése gyors iramban haladt; az ő alig három évtizedes pályája a magyar romanticizmus korában tetőzik, de ívével összeköti a klasszicizmust a nemzeties költészet gyönyörű korával.

Atyja jogi, tehát ügyvédi vagy közigazgatási pályára szánta. El is végezte forma szerint az illető tanulmányokat, a bölcseleti tanfolyamot a pesti egyetemen, a jogot ugyancsak Pesten és Pozsonyban ; volt patvarista is, rokona, az irodalmilag is művelt Földváry Ferenc hevesmegyei másodalispán mellett, épen 1824/5-ben, mikor a megyék közélete a nemzeti ellenállás hatalmas energiájától duzzadott ; mint követi írnok, akkori szólás szerint : diétai kancellista felkísérte főnökét az 1825-iki híres országgyűlésre is, Pozsonyba, ahol 1827-ig tanuja volt az országos közélet sok felemelő jelenetének, így a «legnagyobb magyar» első fellépésének, az Akadémia megalapításának, de volt része, kivált később, lehangoló tapasztalatokban is ; egy esztendőt mint felesküdt jegyző a pesti kir. táblán töltött, 1829 áprilisában pedig az ügyvédi vizsgálatot is letette. De se ügyvéd, se megyei tisztviselő nem lett ; oklevelét amint megszerezte s ezzel a tisztességnek eleget tett, azonmódon fiókjába is zárta diplomáját, épenúgy mint Vörösmarty, és író lett. A mozgalmas közélet nagy hatással volt ugyan rá, s ez írói pályáján meg is látszik, de lelkére már akkor betáblázta magát az irodalom, amely a közéletnél elébb pezsgésnek indult, amely felé veleszületett költői hajlama vonta s amely maga is nemzeti közügy volt. Már mint a pesti kegyesrendi gimnázium felsőosztályú tanulóját érdekelték az irodalom új jelenségei, megkapta Kazinczy újszerű nyelve, élvezte Dayka verseit, Kisfaludy Sándor dalait, Berzsenyi ódáit. A hároméves filozófiai tanfolyam alatt megismerkedett egy másik, nála egy évvel még fiatalabb, sokkal vérmesebb és rajongóbb, kevésbbé mély, de több oldalú tehetséggel, a későbbi irodalmi agitátorral és irodalomtörténetírásunk atyjával, Toldy Ferenccel, együtt látták örvendező szívvel egy új irodalmi vezér, Kisfaludy Károly diadalmas feltűnését, a színi és az elbeszélő irodalom felvirágzását, az új irodalmi organumnak, Kisfaludy Aurórájának megindulását, Pestnek irodalmi központtá emelkedését. Nem volt hőbb vágyuk,

mint az új vezér mellett harcolni. A mozgékony Toldy, még akkor Schedel, 1822 nyarán Bajzának egy dalát, az *Esthajnal*t elvitte Kisfaludyhoz s egy szép júliusi estén meghozta a mester dícséretét és buzdítását; a dal bele is került az Aurora első kötetébe. Bajza ezzel tizennyolc éves korában költővé volt avatva s ettől fogva az Aurórában és a többi almanachban csinos érzelmes dalai alatt kezdte nevét ismergetni a közönség. Bajza Toldyval együtt bejutott az Auróra örzsgárdájába, Vörösmarty, Czuczor és mások mellé. Önérzetüket társaik diadalai is emelték, mint a Vörösmarty dicsőséges feltűnése. Bajza volt Kisfaludy körének a specifikus dalköltője. 1825-ben *Boréneké*vel már ő is országos hírt szerzett. Mivel pedig mélyen járó poétikai és kritikai tanulmányokat is tett, Kisfaludy már 1826-ban egy megindítandó kritikai lap szerkesztőjéül szemelte ki, de Bajza akkor még nem tartotta magát elég illetékesnek ítéletmondásra s még hivatalos tanulmányaival sem volt készen. Egy poétikai dolgozata, melyet Vörösmarty buzdítására írt, *Az epigramma theoriája*, 1828-ban, mint eszthetikusnak is tekintélyt szerzett neki, s egyik magát sértve érző epigrammköltővel vívott győzelmes tollharcában már dialektikai erejét is bemutatta. Az irodalomban tehát már valaki volt, mikor a jogi pályán a diploma elnyerése után épen csak kezdő lehetett volna. Nem csoda, ha egy eszményi lelkiségű ifjú az eszményibb pályát választotta, kivált ha már ott határozott sikerei voltak. Hozzájárult ehhez, hogy forrón szeretett édes atyját alig 21 éves korában elvesztette és életpályáját szabadon választhatta meg. Gazdálkodni nem volt kedve; az osztozáskor neki jutott birtokrész bérjövedelme magában véve kevés volt ugyan a pesti életmódra, de mégis bizonyos tartalékot jelentett az akkor már mégis keresetmóddá lenni kezdő írósághoz. De nem utolsó ok volt elhatározásában az idők szükségletének megérzése is. 1829 nyarán végleg a fővárosban telepedett meg.

Épen a kellő pillanatban. 1830-ban a párizsi júliusi forradalom nyomán egész Európában újra a szabadság elektromos árama rázta meg a lelkeket s a reakció ellen heves ostrom indult meg. Ez az áram találkozott nálunk a nemzeti ébredéssel. Megjelent Széchenyi *Hitel*e, megindult az eszmék harca, a reform, fellángolt az alkotó buzgalom. A magyar irodalom, mely mindig kifejezte a nemzet közérzését s amely újabb nemzeti ébredésünkben előtte járt a politikának, most még a szokottnál is szorosabb kapcsolatba lépett a közélettel. A költészet a maga esztlietikai céljain kívül közvetlenül is szolgálta a nemzet törekvéseit, a közéletnek viszont egyik legfontosabb hatóeszközévé vált az irodalom. Széchenyi közéleti hatalommá tette a könyvet, egy évtizeddel később Kossuth a hirlapot. 1825 óta Vörösmarty, később Bajza is, majd Eötvös, az 1840-es évek vége felé Petőfi a költői szó által jelentékeny politikai hatást is tettek. Ennek az eleven, alkotó kornak lett Bajza igen hasznos, igen jeles vezérmunkása.

Fejlődése egy év alatt rohamos volt. A csendesen készülő ifjút az 1830-ik év kész férfiként találta. A lágy lírikus egyszerre kemény kritikussá is alakult, az irodalom atlétájává, a pangó melancholiát cholerikus erély váltotta fel benne. Színi repertoireunk emelése végett *Külföldi játékszín* című vállalatot indít meg ; ezt az első kötet megjelenése után az Akadémia hasonló irányú sorozata mellett félbehagyja ugyan, de megindítja még 1830-ban az irodalmi élet megtisztítására heves és diadalmas tollharcait, megindítja a Kritikai Lapokat és a beteg Kisfaludytól átveszi az Auróra szerkesztését. Mikor pedig 1830 vége felé Kisfaludy Károly élete delén meghal, az irodalmat ért veszteség pótlására siet társaival. Vörösmartyval és Toldyval együtt magasra emelik a mester kezéből kiesett zászlót, hárman a szépirodalom és a kritika tribunálját alkotják, később, 1836-ben megalapítják a Kisfaludy-Társaságot, 1837-re az Aurórát évkönyvből hetilappá, az Aurórává alakítják

át, Bajza és Vörösmarty szerkesztésében, a Kritikai Lapokat a Figyelmező c. kritikai ujsággá, Toldy szerkesztésében, s e két lapban ők kormányozzák az irodalmi életet 1843-ig; mintegy ők nevelik és mutatják be a nyomukba lépő új költői nemzedéket is.

Bajzának főleg költői, kritikai és publicisztikai tevékenysége volt jelentős.

Mint költő is majdnem kirekesztőleg lírikus volt s még szorosabban dalköltő. Nem volt igen termékeny, sokféle motívuma sem volt. Eleinte főleg szerelmi dalokat írt, úgy 1835-ig, amikor *Verse*inek első kötete megjelent; dalai kezdetben személyes-, később, férfias tartózkodásból, helyzetdalok, azaz mások ajkára adott szerelmi dalok (mint *Irma Gyulához, Az apáca)*. 1838-ban megnősült s attól fogva boldog házasságban élt; epekedő, bánatos szerelmi múzsája elhallgatott. Lírájának második korszakában a haza és a szabadság a fő motívumköre. Itt megfordítva helyzetkölteményeken kezdi, a lengyel szabadságmozgalmak *Apotheozis*án, *A vezér búcsuján* s azután tér a *Rabköltő* keservén át a magyar hazafias nyilt kifejezéseire.

Szerelmi dalainak alaphangja az epedés, vágyakozás, panasz és bánat. De nem annyira valóságos, mint ábrándélményeket öntött dalokba, nem annyira egyénileg meghatározott érzelmeket, mint inkább hangulatos, típusszerű érzelmeket, mintegy a zeneköltők módjára. Egész elméletét is leírta az ő alkotó módjának. Az élmény közvetlen hatása alatt nem tudja érzelmét költőileg alakítani. Bizonyos távolba kell tőle jutnia, hogy költői képzelete meginduljon. Sőt rendesen előbb van meg nála a költői hangulat s ahhoz terem meg lelkében a képzeti elem, a szituáció. Ez dalait sokszor bizonyos zenei jellemük mellett is elvonttá teszi. Különben is képzelete nem volt elég erős és változatos és nem szolgáltatott neki bőséges eszközöket hangulatainak tolmácsolására. Dalait érzelmességükért, formai tisztaságukért és énekszerűségükért az egykoruak nagy becsben tartották, a közön-

ség énekelte, a költők mintákul vették. Mióta azonban Petőfi hatalmas eredetisége más hatásokhoz szoktatott bennünket, mióta a realizmus a lírába is behatolt és az irodalmi dal megmagyarosodott, Bajza dalait kelleténél szigorúbban ítélik meg. Felróják neki, hogy németes irányba terelte líránk fejlődését, hogy szentimentalizmusa és elvontsága bizonyos érzelmi lágyságra, sőt affektációra csábította követőit, líránk eredeti fejlődését inkább hátráltatta, mint előmozdította. Mintegy reakciós szerepet tulajdonítanak neki s az ő «szobai» költészetét merev ellentétbe állítják Petőfi «természetes» költészetével.

Mindebben van némi igazság, de még több a túlzás és igazságtalanság. Bajza szűkkörű költő volt, de megvolt a maga köre és megvolt a saját hangja. Melancholiája nem volt obligát és eltanult érzelmi színezet, hanem saját valójának hangja. A dalköltésben német költők és magyar követőik voltak ugyan mintái, eleinte Matthisson és Hölty, később Goethe, majd Uhland is, a magyarok közül Kazinczy, Szemere Pál és Kölcsey, de a németektől nem érzést vett, hanem a dalbeli előadás formáját, a kifejezés bizonyos eszközeit és módját. A lírai szituációkban, belső formában, költői szólásban és verselésben hozájuk símult, de másképen ő volt az epekedő, a sóvárgó, az emésztődő, a bánatos, az elnyomott a rajongó lélek. Büszkébb szellem is volt, semhogy más érzelmeit adja magáéi gyanánt vagy valótlan érzelmeket hazudjon. Amit némely utánzójának szemére vethetni: az affektációt, az tőle távol volt. Lírai *pose* még a legvalószerűbb és legélményibb költőnél is van, magánál Petőfinél is; mihelyt versben szól s költői lengésbe kerül valaki, túl van a merő valószerűségen. Sőt helyzetdalai, szerepkölteményei is vannak Petőfinek is. Bajzának a lírai módszere általában más, mint a Petőfié. Bajzának célja volt: dalt adni, valóságos énekelni való dalt, művészibbet, minőt Kisfaludy Sándor adott, könnyebbet, mint Kazinczy vagy Kölcsey adtak. Dalt adni, mentül zeneibbé, légiebbé párolt, egységes és tiszta hangulattal, kristályos

belső és külső formában, édeset és fájdalmasat, szelíden vagy kissé hevesen érzékenyet, mely sok szívet megindít, túlságosan erős érzelemkitörések nélkül, az alkalmi elem kiküszöbölésével, az egyéni vonások elsimításával. A lelkiélményt lehetőleg tiszta hangulattá törekszik szűrni s önként lemond a közvetlenségben rejlő hatásról. Innen van lírájának irrealitása. Előtte Kölcsey törekedett legtudatosabban a magyar irodalmi dal megteremtésére ; tudta, hogy a mi dalunknak másnak kell lennie, mint a német dalnak, a Kazinczy és Verseghy németes magyar dalának. Kölcsey már a népdalból gondolta fejleszthetőnek a magyar irodalmi daltípust. De törekvése hajótörést szenvedett egy verstechnikai félszeg elméleten. Ő is abban a hiszemben volt, mint Kazinczy, hogy a magyar vers csak ú. n. «mérték» által válhatik művészivé, de mértéken nem a magyar zenéből elvonható mértéket értettek, hanem a német dalok trochæusait és jambusait. Így Kölcsey dala sem lett épen ritmusában magyarrá, hanem németes maradt. Épenúgy az maradt a Bajzáé is, aki szintén áldozata lett a téves elméletnek. A problémát Petőfi oldotta meg, ő teremtette meg irodalmunkban a specifikus magyar dalt, hogy a Gyulai szavával éljünk. De a magyar lírát Bajza mégis előbbre vitte. A dalhangot és dalkompoziciót ő találta el legtökéletesebben Petőfi előtt, csak még a magyar jellemet nem adta meg az irodalmi dalnak, és az érzelmi gazdagságot.

Hazafias verseiben sokkal több az erély és a tűz. Jellemző hangja a fanatikus szabadságszeretet, aminő Petőfi előtt csak Bacsányinál és Kölcseynél található. Az egyéni és nemzeti szabadságnak, méltóságnak és haladásnak volt rajongója, mint mellette Vörösmarty, Eötvös, utána Petőfi. *Sóhajtása* egyik gyöngye a magyar hazafias lírának. Az *Ébresztő* (1845) a 40-es évek közéleti eszményeit tolmácsolja s a kor szónokias lírájának egyik reprezentatív emléke. Forradalom utáni költeményei fontos lelki dokumentumok a költőnek mélységesen, val-

lásosan őszinte szabadság- és hazaszeretetére nézve. A *Fohászkodás* (1849) Bajzánál szokatlanul közvetlen és erős hangú költemény, a magyar lírának egyik legvégletesebb terméke, kétségbeesett és lázongó theodicæa, egy mindenkor Istenben bízó léleknek perbeszállása az Istennel, az igazság és szabadság istenével, ezeknek a javaknak prédául engedése miatt. Utolsó verse, a *Nyugasztaló* a lemondás és megnyugvás sajátos vegyüléke, a bizalom horgonyát nem ebbe a világba veti, de költője mélyen hiszi, hogy erkölcsi küzdelmeink nem lehetnek hiábavalók s az erénynek elégtételt kell nyernie. Bajza költészete a másvilág posztulálásával végződik.

Gondviselésszerű volt működése az irodalmi publicisztika terén; ideértjük kritikai működését is, mely legalább felerészében inkább volt ethikai mint esztthetikai jellegű.

Kritikai pályáját 1830-tól egy sor irodalmi csatával kezdte, amelyek annak idején valóságos események voltak, a közérdeklődést az irodalomra vonták és fontos elvi kérdéseket döntöttek el. Az ú. n. *conversations-lexikoni pör* első szakaszában megdöntötte egy túlértékelt irodalmi bálványnak, Döbrenteinek mindenhatóságra törekvő igényeit és meggátolta stilisztikai pedantériájának terjedését, vele szemben megszilárdította a nyelvújítás ügyét, egyúttal belevitte a köztudatba az írói lelkiismeretesség elvét, azt az elvet, hogy az irodalmi vállalkozásokért a közönség bizalma fejében felelősség terheli az írókat és kiadókat; a pör második szakaszában, mikor az elnémult Döbrentei védelmére siető gróf Dessewffy József ellen fordult, aki gúnyos kicsinyléssel fiatalos okvetetlenkedésnek tüntette fel «Zajbaj úr» fellépését: szinte még nagyobb diadalt aratott, az irodalmi életben az ész tekintélyét ismertette el a születési elsőséggel szemben. *Észrevétel* című válaszában ugyanis elismeréssel adózott a gróf hazafiúi érdemeinek és tisztelettel korának, de annál kíméletlenebbül világított rá irodalmi illetéktelenségére, irodalmi munkáinak gyarló-

ságaira és arra az elbizakodottságra, hogy irodalmi kérdésben okok helyett kicsinyes gúnnyal és rangjának tekintélyével akar dönteni és egy rossz ügyet nem átall védelmezni.

Egy harmadik vitában, az Auróra-pörben nálunk először tisztázta a szellemi tulajdon fogalmát és az írói tulajdonjog kérdését, egyszersmind az írókat a kiadókkal szemben elsőséghez juttatta. Ebben a vitában Horvát Istvánt győzte le, az addig győzhetetlennek tartott híres történetbúvárt. Horváttal hamarosan egy másik szellemi párbajt is vívott, a történetírás helyes módjáról; ő volt az első, aki bátor volt rámutatni Horvát történetírói ábrándjainak képtelenségére.

Ezekben és más vitáiban Bajza voltakép nem eszthetikai kritikát gyakorolt, hanem inkább irodalom-erkölcsit s e kérdésekben inkább volt irodalmi publicista, mint újságíró. Ezek a polemiák azonban rendkívül hasznosak voltak. Fejledező irodalmi életünk alapelveit erősítették és az irodalom szerveződését szolgálták. Érvényre juttatták egyrészt az írói felelősség és lelkiismeretesség, másrészt az írói függetlenség, továbbá az írói tulajdon elvét, növelték az írók önérzetét és az irodalom tekintélyét, biztosították a kritika jogát. Bajza személyesen félelmes tekintélyt szerzett magának, de nemcsak dialektikai erejével, hanem első sorban azzal, hogy mindig igaz ügyet védett. Prózája, mely eleinte Kazinczy modorosságait éreztette, mind önállóbb, magyarosabb, fordulatosabb lett s ma is élvezettel olvasható.

Később, az Athenæum-ban szépirodalmi kritikákat is írt, főleg drámabírálatokat; e nemű dolgozatai kíváló elméleti tanulmányokról tanuskodnak, de helyes gyakorlati érzékről is. Küzdött a német színitermékek egyeduralma ellen, a francia színdaraboknak is helyet kívánt játékrendünkben, megbecsülte a színszerűségnek, a cselekvény ügyes bonyolításának és a színpadi nyelv valószerűségének előnyeit. Bajza bírálatai voltak nálunk az első elvszerű színi kritikák. Ebben az időben is voltak

vitái, Egressyvel és Henszlmannal dramaturgiai kérdésekben, Csató Pállal pedig irodalom-erkölcsi kérdésben. Csató Pál volt összes ellenfelei közt a legügyesebb tollú és legeszesebb, de a kegyetlen tollharc a jeles tehetségű, azonban ingatag jellemű Csató teljes vereségével végződött; eredménye az írói jellemesség elvének győzelme volt.

Az Athenæum megszűntével Bajza letette a kritikai tollat. Az újabb írói nemzedékkel szemben a jóindulatú szemlélő szerepében maradt. A helyett régebben kezdett történetírói munkásságát folytatta.

Bajza nyomot hagyott történetírásunk fejlődésében is. Nem tudományos módszer és eredmények tekintetében, hanem az irodalmi forma: a kompozició és előadás szempontjából. Eredeti munkája a Telekiek tudományos hatása című értekezése.

A történetírásból végül a politikai hirlapírásra tért át. Egy akadémiai beszéde, a *Nemzetiség és nyelv* című iránycikk, 1846-ból, jelzi az utat e felé. Bajzának valamennyi iránycikke közt ez a legkiválóbb. A nemzeti egyéniségnek a nyelvben rejlő erőforrásait és a felsőbb társadalmi osztályok többnyelvűségének veszélyeit mélyreható érveléssel világítja meg benne.

Mint politikai író az *Ellenőr* című almanach szerkesztésével lépett fel, amelyet az Ellenzéki kör megbízásából a kor legjelesebb íróinak műveiből állított össze és a cenzura megkerülésével Lipcsében adott ki. 1848-ban pedig valóságos politikai hirlapíró lett. Kossuth, mikor miniszterré neveztetett ki, Bajzára bízta a *Kossuth Hirlapja* c. politikai napilap szerkesztését. A nemzeti válság e nagy napjaiban egy félévig, 1848 júl. 1-től dec. 31-ig, amíg a kormánynak Pestről menekülnie kellett, Bajza szerkesztette az ország első hirlapját.

Még egy fontos ága volt működésének: a színügy.

Ma már nem mindenki tudja, hogy Bajza volt a Nemzeti Színháznak, még mint Pestvármegye színházának első igazgatója. Drámákat nem írt, sőt önkritikájával még igen fiatalon megállapította magáról, hogy

drámaírásra nincs tehetsége, de a színügy és sziniköltészet állandó érdeklődésének tárgya volt. 1836-ban védelmébe vette derék színészeinket az akadékoskodó és sekélyes hirlapi bírálatok ellen s egy nagyobb polemikus tanulmányban kifejtette dramaturgiai elveit. *(Dramaturgiai és logikai leckék magyar színbírálók számára.)* Mikor aztán az állandó színházat felállították, Bajzát hívták meg igazgatónak. Nem könnyen engedett a meghívásnak s tizenegyedfél havi erős munka után lemondott, de nagy érdeme, hogy első színházunkat szervezte, eléje magas eszményeket tűzött, a magyar színészetet a vidékieségből kiemelte s a színházban nemes hagyományokat alapított meg. Megnyerte a színészek bizalmát is. Távozását megsínylette az új intézmény, mely azután sok válságon ment át. Ő azonban továbbra is szívén viselte a nemzeti színészet ügyét s az 1839—40-iki országgyűlés alkalmával egy szép röpiratot adott ki: *Szózat a pesti magyar színház ügyében*, amely a maga koráig a legjelesebb magyar színügyi munka volt. Főrésze volt abban, hogy a színház államosítását az országgyűlés kimondta. Valóban Bajza egyike Nemzeti Színházunk szellemi alapítóinak. Később 1847-ben újra őt állították a színház élére, s 1848 május végéig igazgatta a színházat, ismét a régi szakértelemmel és a viszonyokhoz képest nagy sikerrel.

Színházi működését is sok polemia kísérte, de éles tollával fáradhatatlanul küzdött igaza mellett és rendesen győzött. Számtalan vitájában bátorsága és ítélő ereje mellett bámulatos az a dialektikai kedv, amellyel az ellenvélemény minden egyes pontját apróra elemzi és ellenfelét valamennyi hadállásából rendre kiveti. Szinte elidegenítő hatást tenne az olvasóra ez a félelmes vitázó erő, ha nem tenné igen rokonszenvessé az, hogy mögötte egy szelíd, gyöngédszívű ember áll, akit csak az igazság fanatikus szeretete és a jó ügy érdeke tesz oly tüzes harcossá.

Bajza szerepe a szabadságharccal véget ért. Csak

költeményeket írt még egyet-kettőt és kiadta *Összegyüjtött munkáit* 1851-ben. Alig írta meg hattyúdalát, melyben mintegy előérzettel a túlvilág felé fordult elégtételért, csakugyan ki is kapcsolódott életköréből. Agybaja támadt, mely leszerelte erős szellemét. Még megérte verseinek negyedik kiadását, 1857-ben, de azt már Toldy rendezte sajtó alá, akkor ő már teljes apathiában tengődött, míg 1858 március 3-án meghalt.

Működése, pályája beleolvadt a korba, amelyben élt, de az igen nevezetes kor volt s abban a korban az ő hatásának igen nagy része volt. Művei napjainkban, száz év mulva, mintegy új érdeklődéssel találkoznak. Helyzetdalai kedves biedermeieres hangulatokat ébresztenek az olvasóban, nagyanyák és dédanyák szívének melódiáit; egyúttal a magyar irodalmi dal fejlődésének egyik érdekes típusát képviselik. Hazafias és szabadságdalai is jellemző koremlékek. Prózai munkáinak korértéke szinte még nagyobb. Bajza az ő sokszor igen éles, olykor kegyetlen polemiáiban, valamint iránycikkeiben a magyar irodalmi publicisztikát alapította meg s a kritikát véglegesen beleillesztette a magyar irodalom szervezetébe. Tiszta fejjel, tiszta szívvel képviselte a magyar irodalom öntudatosságát és lelkiismeretét és megtisztította a hivatatlanoktól a teret az alkotó munka számára. Mint eszmék terjesztője, a közvélemény nevelője és irányítója a nemzeti kultúrának hőse volt. Egész pályája a magyar szellemtörténetnek jelentős értéke.

KÖLTEMÉNYEK

A LANTHOZ.

Zengj, oh lant, húrodon
Igéző éneket,
Hangod szelíd legyen,
Olvasszon szíveket.

Fesd az ifjú kebel
Heves küzdéseit,
Egekre szárnyaló
Merész reményeit ;

Az emberéletet,
Gyarló szép álmait,
A sírt, melynek vihar
Nem éri partjait.

Zegj bút, vigalmakat,
Az érző szív baját,
A lyányka kék szemét,
Tündöklő szög haját ;

S melyet virágival
Istenkéz hímezett,
Zengd a kies tavaszt,
A szép természetet.

S a merre kéklenek
Kárpát szirtormai,
A merre omlanak
Dunának árjai :

Gyulassz nyelv és haza
Iránt hő kebleket,
Magyar szép ajkakon
Viszhangzzék éneked.

S ha vígalom derűl
Vidám dalodra majd,
S mély gyötrelmid felett
Mély gyötrelem sohajt :

Egy új Olympián
Ne kívánj pályabért :
A legszebb koszorút
Nyerted küzdésidért.

IFJÚKOR.

Fenn csapongás, fenn remény,
Képek vágyak, érzemény
Életem bájreggelén!
Könnyem hull utánatok —
Ti szép álmok voltatok!

ÉGIHÁBORÚ.

Ordít a zivatar mord szele, inganak
Már a rengetegek tölgyei, elborúlt
A mennybolt, lebegő barna homály lepi
  A vídám liget ernyeit.

Felleg tornyosodik, s ím szakadozva hull
A villám, repeső tűzbe borítja el
A bércet, zuhogó habbal aládörög
  A vészből gyüledett vizár.

Hol lengő zephyrek gyönge fuvalmai
A súdár jegenyék hajladozó fölén
Szállongtak, Boreás bús szele ott dühöng
  S mindent összezavarva hágy.

A pásztor szalad a förgeteges hegyek
Csúcsáról, legelő nyájai bőgnek, s a
Sűrű bikkek alá búnak el, a hová
  A zordon zivatar nem ér.

Jőjj, Émil, suhogó fenyvem alá, hol egy
Kis kunyhót a barátság raka s őriz: itt
Bátran nézzük az ég omladozó vizét
  S a völgyet piciny ablakán.

PHILOMÉLÁHOZ.

Enyhén, miként az esti szellet,
Zephyr könnyűded szárnyain,
Mint a bájló rózsás lehellet
Knidos szent myrtusárnyain,

Lebeng dalod, gyöngy philoméla,
Köszöntvén a májusreget ;
Költőd, ki sérei közt aléla,
Enyhűlten szívja éneked ;

S körűlíhletve szellemedtől
Lágy érzetekben olvadoz,
Elszenderítő symphoniedtől
Ringattatik szent vágyihoz.

Merengvén a múltnak vidámján
Édenre hat tekintete :
Ki hallja a dalt, mely az imádt lyány
Rubínajkáról reszkete.

S keblébe hull az ideálnak
Hol eltűnt mennyit éldeli,
Aranyreggé mosolygva válnak
Könyűkben elfolyt éjjeli.

Igy kelt a tenger szép leánya
Mindenható bűbájival.
Midőn nyugat szellője hánya
Könnyű hullámot szárnyival.

Favón ætherkarjára dőlve
Kéjlett Syrének hangjain,
S kilépe fennyen tündökölve
Kypros örök virányain.

ÉJJEL.

Az estharang a messzeségbe halt,
Miként a haldokló szív vég fohásza ;
Komor sötét merenge a tetők
Megett eltűnelgő szürkűleten.
Egy sírkeresztnek romján ültem én,
Magányosan, miként a számüzött
Lakatlan tartomány kietlenében.
Mély volt a csend, szívrázó a sötétség
Halkan rezegtek a sirok fölébe
Borúlt nyugalmas árnyu cyprusok ;
Titkon suhonga hűs szelekben a
Halálszellem, kriptáknak rémjei
Borongtak el körűlem, egyedűl
Sohajtozó körűl, a holt világban.

A táj derenge ; halványló lepelben
Emelkedett az éj homályiból
Az égi lyány, a szent Emlékezet ;
S bájjal lengett az elhúnyt kor felett,
Mint a szerelm estvelgő csillaga.
Én ott ülvén elfojta bánatim,
Keblembül egy fohász kireppene,
S titkos fájdalmas kéjbe ringata.
S ím! egykor rózsapályám angyala,
Az elvesztett, eltávozott alak,
Hajnalgva tűn fel alkonyúlt szememnek.
«Szent árny! sohajtám, hol, hol fogsz velem
Te egykor egyesűlni?» Ő elázott
Arccal fordúlt el s — a sirokra inte,
S ködpáraként az éjbe' szétoszolt.
A cyprusok közől lassú sohajtás
Lengett felém csendes fuvalmakon.

ESTHAJNAL.

Bájló aranyfény
Csillog szelíden
A reszkető tó
Hullámain.

Fölserken a szél
Rózsák öléből,
S völgyek hüs árnyin
Zokogva leng.

Némúl az erdő,
A messze síphang
Reszketve nyögdel
A légen át.

Kéklő virággal
Hímzett ligetben
Rejtezve csattog
A csalogány.

Leányka, édes!
Még most öledben
Elszenderűlve
Mennyet lelek:

Ki tudja? holnap
Talán siromra
Leng a lenyugvó
Est bíbora?

Ah valljon e szív,
Mely hőn pihegve
Hófátyolodnak
Alatta ver:

Fog-e felettem
Sohajtozásban,
Mint a nyögő szél,
Kesergeni?

A LIGETHEZ.

Csendes liget! boríts el
Sötétes alkonyiddal,
Mig én e hantra dőlvén,
Keservemet kisírom.
Nem fogja az zavarni
Elszenderűlt magányid,
S mézajku fülmilédnek
Szívolvasztó panasszát.

Halkkal, miként az estszél,
Lebeg sohajtozásom,
S csak a szelíd leányka

Édes nevét zokogja,
Kitől megfoszta sorsom
Öröklő bánatimra.

Boríts, boríts el engem
Sötétes alkonyiddal
S virágid kelyhe rejtse
Harmatjait szememnek.

EMLÉKEZÉS.

Midőn az est bibor sugára
Bucsúzva száll a kék hegyen,
S elcsendesűl a völgy magánya,
Kedves! reád emlékezem.

Magamba' bolygom néma búval
A forrás tündér partjait,
Hol édesen reám simúlva,
«Tiéd» rebegték ajkaid.

Most is vigan zug ott a csermely,
Balzamlehellők a szelek:
De a titkok tanúvidéke
Pusztán gyászolva csendeleg.

Az édes kínos őszi alkonyt
Bájával újra élem én,
Midőn dalod szivrázva zenge
A hársak csendes éjjelén.

Hang hang után szelíden elhalt,
Ütött az óra rémesen,
S szerelmi csillagunk leszálla
Viharsötétes fellegen.

Könyek gördűltek szép szemedből,
Reszketve nyúlt felém kezed,
És elválánk némán zokogva,
És szívünk mélyen vérezett.

Viszonlátás, egek leánya!
Feltűnsz-e még egykor nekünk?
Mely óra, ah mely föld vidéke
Lesz egyesítő édenünk?

A HOLDHOZ.

Mi búsan nézsz a tiszta kékről
Felém, te biztos hű barát!
Ki egykor nyájasan ragyogtad
Körűl ez árnyak pamlagát.

Te láttad itt e kertmagányban,
Hol ákász hinti árnyait,
Felhőidről mosolygva gyakran
A boldog párnak titkait.

Bájjal fénylél az égi lyányka
Örömragyogló könnyein,
S némulva rád emelt szemekkel
Tisztán ömlengő érzetin.

Most csendesen rezgő sugárid
Egy sírhanton halványlanak,
Hol ő már nyugszik, és fölötte
Magas füszálak inganak.

A LYÁNYKA PILLANTATA.

Ó a hajnalszín gyönyörajkakat, ó az egeknek
Csillagival testvérfényü kies szemeket

Lyányka, ki adta neked? Szólék s a lyányka pirúlva
S szótlan földre süté mennyei szép szemeit. —
Ontsd le te Fendörgő, felhőidet! Ám ha mosolygva
Fölveti pillanatit, lángba borúl az Olymp.

TÜNŐDÉS.

Ah, ki mondja meg nekem
Mért borúl az én egem?
S ha feltűnnek szép korányim,
Gyász miért vonúl el rajtok?
S a sötét erdő magányin
Mint egy árva kit sohajtok?

Eddig évim hajnalában
Még könnyelmü gyermek én,
A vigalmak enyhkarában
Éltem boldogság ölén:
Ah e bájkor már repűl,
S más helyébe nem derűl.

Mint az árva úgy sohajtok
A sötét erdő magányin,
S gyász van elvonúlva rajtok,
Ha feltűnnek szép korányim;
Mért, o mért borong egem,
Ah, ki mondja meg nekem?

A viruló kert s mezőnek
Nem vidítnak bájai,
Mély titokba rejtve nőnek
Keblem néma vágyai,
S egy tünelmes fellegárnnyal
Lelkem más csillagba szárnyal.

Mért esengek szívdobogva.
Honnan e hő gerjelem,

Ha hegyemről andalogva
Messze száll tekintetem,
S fátyolában egy lyánykát
Ott szemem lejtezni lát?

Rózsaévim hajnalában,
Még könnyelmü gyermek én,
Gyakran láttam fátyolában
Lyánykát a forrás gyepén,
S bár kedves volt néznem őt,
Nem sejtettem semmit hőt.

Most, ha berkem fülmiléje
Társa mellett zengedez,
S a vadonnak gerlicéje
Párosan száll fészkihez,
Létöket magas'talom,
S elborít a fájdalom!

Ti egy tündér szebb világnak
Hozzánk szállott lelkei,
A mindég zöld ifjuságnak
Égi báju szépei!
Kiknek ott, hol árva sorvad,
Szívök lágy érzetre olvad:

Ti mondjátok meg nekem,
Mért borong az én egem?
S ha feltűnnek szép korányim,
Gyász miért vonúl el rajtok?
S a sötét erdő magányin
Mint egy árva kit sohajtok?

KESERGÉS.

A báj esttünemény halmok alá merűlt,
Csendes síri homály terjedez a mezőn,

S én mint árva bolyongok
E bús völgybe' magányosan.

Minden néma, kihalt, merre szemem vetem,
Békés álmainak mélyibe sűlyedett ;
Csak te sírsz egyedűl még,
Édes zengzetü fülmile.

Szüntesd gyászdalodat, szánakodó barát!
Szívemnek sebeit tépdeled újra fel ;
E mély néma keservnek
Részvétel sem ad enyhülést.

Mint a gyönge virág hervadoz életem.
A szép büszke után vágyva. De nem soká
Int már a nyugalomhant,
Mely fájdalmimat elfedi.

Majd ott sírja felett, fáinak árnyiban
Gyászoljad nyugvó ifju barátodat,
És ha elmegyen arra
A fagylalt szivü hitszegett,

És nem tudja, kinek hűlt pora nyugszik ott,
A gyepdombra hajol s egy ibolyát szakaszt,
Mely a tőle gyülölt szív
Elszórt hamvaiból nőve :

Akkor fesd le te, ó szánakodó barát!
A már elnyugodott egykori kínait,
S mondd meg néki, hogy érte
Hervadt éltem el ily korán.

Majd a szép szemeket könnyek özönlik el,
S a sírdombra le hőn hullanak, és velök,
Szendergő poraimra
Édes béke malasztja leng.

DAL A VIDÉKHEZ.

Te bájvidék!
Ott a kék messzeségbe,
Hol szirthegyek nyúlnak fel égbe,
S felhőtlen leng a tiszta lég!
Idvezllek, oh te vég-
Határa buzgó vágyaimnak,
Te bájvidék!

Mi szent öröm?
Mi égi kéjt lehelnek
Fuvalmi a langy estlebelnek
Mezőidről, tündér vidék?
S nekem virúlsz-e még,
Nekem messzünnen bujdosónak,
Gyönyörvidék?

Ha nem, vidék!
Úgy légy örökre boldog,
Ím minden szent kötélt feloldok,
Mellyel hozzád füzött az ég,
S Isten veled, te vég-
Határa minden vágyaimnak.
Te bájvidék!

De, oh vidék!
Árnyid mily kéjt susognak,
Viránymezőid mint ragyognak!
S csak mindig kéjre intve még
Mosolyg felém az ég,
Az esti bíbor ég, fölűled,
Titkos vidék!

Csak vissza még!
Tán a völgy alkonyában
Ott hervad néma bánatában

A hű szív, mely csak értem ég,
S nekem virúlsz te még,
Nekem messzünnen bujdosónak,
Oh bájvidék!

FELLEGEKHEZ.

Ti a messze láthatáron
Elvonúló fellegek!
Kik reám itt hervadóra
Vég bucsúval intetek,
Merre nyúl boldog pályátok?
Tán van nektek is hazátok
Ott a nyugti ég alatt,
Merre szárnyatok halad?

Boldog! bár engem egy szél
Elfuvalna véletek
E gyászhonból, hol lekötve
Tartanak bús végzetek.
Túl a láthatlan mezőkön,
Zord pusztákon, szirttetőkön,
A nyugot szép tájihoz,
Merre lelkem vágyadoz.

Egy tündér világ mosolyg ott
A kedves karjai között,
Enyhét ott lelné föl e szív
E sok vésztől üldözött.
Ott a boldoglét vidéke;
Szent örömkéj s égi béke,
Mint koràny hint harmatot,
Hintve áldást lengnek ott.

Vajha el lehetne szállnom
A futó szél szárnyain,

Halni bár, de a leányka
Idvezítő karjain.
Ott a honföld nyugtot adna,
Értem édes könny fakadna,
S rózsa közti sírorom
Őrzené nyugvó porom.

Szálljatok ti, égi pályán,
Boldoglétü fellegek!
Idvezelve a dicső hont,
Ha egébe értetek.
Vágy e szív — de nem találja
Merre nyílna békepálya
Éj-, köd-, örvényből elé
A sohajtott part felé.

AZ ELTŰNT IFJUKOR.

Száll mosolygva hegytetőkről
Rózsafényben a tavasz;
Jönnek vígalomra kelve
Lyánykák, ifjak, énekelve:
«Idvez légy, te szép tavasz!
Idvez légy, hajnalpirúlat;
Halmok illatos szele!
És te csendes völgy patakja!
És te zengő fülmile!»
S ajkokon édesen olvad az ének,
Hangzik az ormon, a néma magányban,
S tánckoszorúba szövődve kerengnek
Vígan az ifju virányban.

S ah körűlök mint viradnak
A szép kornak álmai!
Szebbé válva mint derűlnek
A mezők virágai!

Kéjt lehel a berek árnyaibúl,
Zengnek a pásztori sípok,
Élnek az erdők,
S lelkökön édeni béke virúl.

A sziv-élvet feltalálni
Mely vidékbe térjek én?
Szerte bolygok andalogva
Rét, völgy hímes szőnyegén ;
A kelő nap, a virágok
Égi bája tűn elém :
De mint hajdan oly varázsló
Arccal egy sem int felém.

Oh tavaszmenny! oh te hajnal!
Halljatok meg engemet ;
Hozzátok még vissza egyszer
Eltűnt rózsaévimet! —
Ah de ők nem érzenek,
Csak mosolygva fénylenek.

Ti arany álmak,
Az ifju világnak
Mennyei képeivel
Merre repűltetek el?
Nem jöttök ti vissza többé —
Messze messze tűntetek,
S a legszebb lélekvirágok
Elhervadtak véletek.
Hallgass el, te völgy patakja!
Szűnj meg zengni, fülmile!
Hangotok csak búm alakja,
S veszteségem festi le.

Tűnnek évek, jönnek évek.
Köd s homályra fény terűl,
A leszállott esti csillag
Reggel újra felderűl :

De az ifjukor kihervadt,
Véle kéj és szerelem,
S nem hozhatja vissza többé
Semmi földi kérelem.

EMLÉKÜL.

Ha létem elhervasztja a halál,
Emlékezzél reá, te kedves,
E lángszivtől szeretve mint valál;
S ha sírban is szeretni enged a halál,
S a szív még ott is érez és dobog,
Elhúnyt szivem téged, te kedves,
Hamvában is szeretni fog.

NELLIHEZ.

Ah ne pillants rám, leányka,
Ah födözd be kék szemed:
E tekintet, e mosolygás
Elveszítnek engemet.

Míg pihentél a lugasban,
S húnyva voltak a szemek,
Szívdobogva bár, de mégis
Csendes kéjjel néztelek.

Csendes kéjjel bíborajkad,
Szőke fényü fürtidet,
Lelked tűkrét arcaidban,
Bájoló szép termeted.

Szél jött, s álmad elfuvalta,
S hogy rám nyíltak a szemek,
Bennem mily tündér világok!
Mily kéj ömleng, oh egek!

Elhal a szó ajkaim közt,
Keblemen láng s jég fut el,
Könnyek hullanak szememből,
Hajh és nem tudom, mi lel?

Elveszítnek e tekintet,
E mosolygás engemet:
Ah ne pillants rám, leányka!
Ah födözd be kék szemed!

EPEDÉS.

Könyűben, esti fény,
Mezőmre mért ragyogsz?
Fáim bús éjjelén
Oh szellő, mért zokogsz?
Szántok, hogy itt ülök
S bú, fájdalom velem,
Hogy lyányka nem mosolyg
Szerelmet énnekem?

Ah lyányka nem mosolyg
Szerelmet énnekem,
S epedve, rózsaként
Elhervad életem.
Ki gyakran álmaim
Között enyelg velem,
Az égi szépet, ah
Sehol sem lelhetem.

Hol vagy te, lyányka, hol?
Kiért e szív hevűl;
Kit esdve kérek én
Hajnal s est fényibűl.
Jer, hozd el énnekem
A barna fürtöket,
Felhőtlen arcaid,
Mosolygó szép szemed.

E hárs alá ülünk,
Kéj s béke lesz velem,
Mosolygó szép szemed
Szerelmet int nekem ;
S majd fáim éjjelén
A szellő nem zokog,
S reám az esti fény
Örömkönyben ragyog.

SZERELEM.

Tova, messze tűnjetek,
Ti égi álomképzetek,
Ég leánya, Szerelem!
Légy te síromig velem.

MEGELÉGEDÉS.

Mit nekem ti hír s szerencse
Tűnedékeny álmai!
Gazdag dús palotája,
Lengeteg pórnép csodája,
Mit nekem ti büszke hősek,
Fény s dicsőség rabjai!

Vívjatok ti koszorúkat
Vérpályátok mezején,
Hágjatok csillámtetőre
Hol bölcs címet nyér a dőre :
Kis hajlékom enyhhelyéből
Nyúgott szívvel nézlek én.

A felettem földerengő
Bíbor hajnalfellegek,

A mező kies viránya,
Egy elzárt vidék magánya
S holdragyogta forrás engem
Szebb örömre intenek.

LYÁNYKA GYÖTRELME.

Oh égető kín,
Oh gyötrelem
Viszonláng nélkül
A szerelem!

Keblembe' dúl, forr
Vágy, félelem;
Gerjelmim önkényt
Fedezgetem.

Felettem éj, nap
Sötét ború,
Szemembe, könnyek,
Szivembe' bú.

S ah nincs oly Isten
Ki sejtené,
Ki néma nyelvem
Megfejtené.

Nem érti titkos
Küzdésimet,
Kit lelkem óhajt,
Lelkem szeret.

Kereng a tér föld,
Az ég velem;
Nyugalmam, enyhem
Nem lelhetem.

Oh égető kín,
Oh gyötrelem
Viszonláng nélkül
A szerelem!

KÉK SZÍN.

Más dicsérje a setét,
Sárga, zöld szín kellemét;
A kék szín kedves nekem,
Mint virúló életem.
Kék az esti tűnemény,
A szivárvány, a remény,

A kis emlény kelyhe kék,
Melyért a szív lángol, ég ;
Kékek a csermelyhabok
Kikben a szent menny ragyog ;
S kék, szemed, szép Emmike,
Te szív legkedvesbike.

VITÉZ BUCSUDALA.

Isten hozzád, oh falu,
Csendes békehely!
Tombol a mén, zúg a had,
Nékem menni kell.

Búsan lépeget fakóm
S vissza-visszanéz,
Száz ablakból int felém
Száz leányi kéz ;
Hófejéren lengedez
A vég búcsujel,
«Légy szerencsés, szép vitéz!»
Száz hang idvezel ;

Keblem csendes és nyugodt
Százak könnyein,
Ah de egy pár kék szemet
Sírni látnom kín!

HOZZÁ.

Ha jősz, lángok emésztenek ;
Ha mégy, kinok öldöklenek ;
Éltem csak gyötrelem.
Jőj és ne menj, s napom virad,
Vagy menj s ne jőj, úgy nyugtomat
Siromba' meglelem.

A VIOLÁHOZ.

Hervadj, hervadj száradon,
Mit nevetsz reám?
Nincs kinek letörjelek,
Hervadj, violám!

Gondosan neveltelek
Ablakom megett,
Reggel, estve öntözém
Barna földedet:

Felvirúlál, s ég mosolyg
Kéklő kelyheden,
Ah de az, kinek virúlsz,
Elhervadt nekem.

Sír nem vette tőlem el,
Örvény habja nem:
Él, de másnak karja közt
Él a hűtelen.

Néma búba' gyászlom őt
Mint halottamat,
Míg a gyász nem oltja el
Kínos lángomat.

Hervadj, hervadj száradon,
Mit nevetsz reám?
Nincs, kinek letörjelek,
Hervadj, violám!

ÉDESSÉGEK.

Kinom mi mély, lángom mi nagy,
Látod, mégis kegyetlen vagy,
Jövél, s elrablád szívemet,
Szólál, s elrablád lelkemet.

Rajtad hó-, rózsa-, égszinek
Egymással harcra keltenek :
E harc között én meghalok,
Ha nem segélnek angyalok.

Szivem dobog a kék szinért :
Egy pár szem fejtse meg : miért?

Kökényszemek, oh húnyjatok!
Sugártokban elolvadok.

Délben vagy éjtszaka,
Reggel vagy estvelen.
Egem szép csillaga!
Mindig te vagy jelen.

LEMONDÁS.

Vedd a gyűrüt, ifju vedd,
S véle vissza lángszived,
Lángszived, mely tisztán ége
Mint a hajnal fényessége.
Öld meg hű szerelmedet,
Más birandja eskümet ;
Oltárhoz más fog vezetni,
Légy boldog, tanulj feledni.
A jövendő bájvilág.
Gyász lett s néma pusztaság ;
Nincs oly csillag a nagy égen,
Mely egy súgárt adna nékem.

Fonjatok szép koszorút.
Fonjatok, leánykák,
Halvány rózsaszál legyen
Benn a rozmaríng;
Rozmarín, nászpompa-ág,
Halvány rózsa, sírvirág.
Gyászbokréta illik ahhoz
S gyász halotti ének,
A kiben meghaltanak
Vágy és szívremények.

A TÁVOZÓHOZ.

Int a pálya távola!
Csókod lángol ajkamon.
Égnek áldott angyala,
Légy szerencsés útadon.

Nyujtsad drága jobbodat
Zálogúl, hogy lángodat
El nem oltják a korok;
S bár eltép a sors hatalma
Hő szerelmem istenálma
Emlékidben élni fog.

Még szemed dicső egébe
Engedj egy tekintetet,
Ah ez önt enyhűletet
Vérző szívem mély sebébe.

Csókod lángol ajkamon.
Égnek áldott angyala!
Int a pálya távola:
Légy szerencsés útadon!

AZ ELHAGYOTT.

Csalfa volt hő esküvésed,
Változékony lenge kép!
Csalfa, mely szemedben égett,
A szerelmi láng.
Elhagyál, oh hittelen!
S el minden veled —
Mint kirablott puszta ház,
Melynek kincse, bútora
Összetépve, szertehányva,
S benn s körűle és felette
Minden élet ölve van,
Csak magányos éji szél
Jár zokogva csarnokán :
Oly magányos, oly kirablott
Néma, puszta e kebel ;
Benne minden érzemények,
Istenálmak, lángszerelmek
Szertedúlva, és kihalva —
Változatlan híveműl csak
Egy maradt : a fájdalom,
Aki síromig kisér.

A VÖLGYHÖZ.

Gyász felettem, gyász körűlem,
Feltalálni enyhemet
Csendes árnyaidba jöttem.
Rejts el, oh völgy, engemet.

Bükkjeid sötét homályán
Búsan suttog a levél :
Ah te sejted, e kebelben
Mely emésztő bánat él.

Néma vagy, ha bús barátod,
Érzed mély gyötrelmeit ;
Ha panaszt nyög, részvevőleg
Visszazenged sérveit.

Zajban élek mint ki boldog,
Mint kit biztat hű remény,
Senki nem gyanítja, mely kín
Ég e szívnek fenekén ;

Senki nem, miként derűl fel
Kínról kínra hajnalom,
Csendes éji lámpa mellett
Mint viraszt a fájdalom.

Tiszta kék az ég felette,
Tiszta kék a láthatár,
Zeng a bérc, virít a róna,
Vígan zúg a csermelyár ;

Ámde a tavasz virága
Énnekem nem illatoz :
Egy virágom volt — s hajh az most
Más kebelnek nyíladoz.

Engem éjfél zordonában
Űz a veszteségi kín,
Űz tetőkön, rengetegben
S bús magányid rejtekin.

Volna szárnyam, hogy röpűlnék
Túl a kínok tengerén,
Volna bár sebem halálos,
Hogy meghaltam volna én.

AZ EMLÉNYHEZ.

Kisded emlény, kék virág,
Fölneveltelek,
Hogy szerelmi gyászjelűl
Néki küldjelek.
Keble bokrétáihoz
Tűz a lyányka majd,
És ha hervadozni lát,
Búsan felsohajt :

«Értelek, te szép virág,
Sír lakóihoz
A ki téged küld nekem,
Búban hervadoz.
Ah hogy éltem s élete
Gyász és szenvedés!
Ah hogy bírni őt nekem
Tiltja végezés!»

EMLÉKEZÉS.

Hévvel szerettem
S ím szenvedek,
Keblembe' dúlnak
Bús érzetek.

Gyötrelmem enyhet,
Írt nem talál,
Életfáim közt
Zúg a halál,

De bár gyötrelmem
Írt nem talál,
S életfáim közt
Zúg a halál.

Szelíd örömmel
Emlékezem,
Szép napjaidra,
Oh szerelem!

A BOKRÉTA.

«Zeng a lant, oh nyíljatok meg,
Nyíljatok meg ablakok!

Intsetek tetszést dalomra,
Égi szemcsillagzatok!»

S ím megnyíl a titkos ablak,
Kis kezecske nyúl ki rajt,
Egy virágbokréta száll le,
S kedves szó, mely így sohajt:

«Vedd e köny-nevelte rózsát,
Véle tiszta szívemet:
Érted lángol, érted él az,
Míg a sír el nem temet.»

HÓDOLÁS.

Szem, oh szem,
Mennyei kék szem!
Szőke pompájú ha k
Rózsafán termett ajak,
Arcvirágok, melyeket
A szerelem ültetett,
Bérc havából fútt kebel,
Telve égi érzetekkel,
Mely ég, még sem olvad el;

És ti bájoló hatalmak,
Elme! szív!
Játszi egyik és enyelgő,
Enyhe a más, tiszta s hív!
Ostromolni szűnjetek,
Megvallom győzelmetek;
Többé nem harcolhatok
Itt áll örök rabotok!

LOTTIHOZ.

Míg nekem lángolt szerelmed,
Míg enyémnek mondtalak,
Gazdag kincstár volt ezen szív,
S gyöngy te benne, szép alak!

Elhűlt már nekem szerelmed,
Elfeledtél, elhagyál:
S gyöngyöm most könny harmatában
Gazdagságom búban áll.

IRMA GYULÁHOZ.

Tiltsa bár az ész szava,
Tiltsa végzetem,
Érted lángol, érted él
Minden érzetem.

Lassanként megölnek a
Hosszas bánatok,
S mint a hévütött virág
Földre hervadok.

Állj meg, majd ha nem leszek,
Csendes alkonyon,
Melybe gyötrelem temet,
Néma síromon,

S halld, midőn a domb alól
Felsohajt neved,
Mint az ősznek bús szele
Tar mezők felett.

És ha kétled, hogy talán
Túl siron is él,

Lángol, s olthatatlan e
Földi szenvedély,

Szólj és hívj! — Tanújelül
Lelkem megjelen
Hold tünő csillámaként
Puszta éjjelen.

LENKE DALA.

Faluvégen erdő,
Erdőben magány,
A magányba' sírdomb
Hársak alkonyán.

Domb körűl csörögve
Omlik a patak,
Hársak közt madár zeng,
Szellők inganak.

Telve illatokkal
A kies vidék,
Mert a dombra szegfűt,
Rózsát ülteték.

Bérceken kel a nap,
Bérceken leszáll,
S engem lát bolyongni
A domb fáinál.

Szellőkben keservim,
Búm sohajtanak,
A patak vizében
Könnyim omlanak.

Én tudom csak, más nem,
Hogy kit elfedett
E domb sírja, egykor
Engem szeretett.

Kis patak ne zúgj a
Sziklán oly nagyon.
Bájos völgyi zengő!
Hallgass bokrodon ;

Lengjetek, fuvalmak,
A fán csendesen!
Hadd nyugodjék békén
Megholt kedvesem.

SAJKADAL.

Életem folyóján
Búszél lengedez,
Életem folyóján
Tört sajkám evez ;

Rajta útazólag
Vérző szívem ül,
S messze, ismeretlen
Part felé röpűl.

A folyónak árja
Mély, fenéktelen,
A folyónak árja
Csalfa szerelem;
Kormányom kitépve,
Engem gyermeket
Lebke csolnakommal
Szirt közé vetett.

Elsülyedt örökre
Szél között zajon,
Elsülyedt örökre
Minden kincsvagyon;
Képek, égi álmak,
És tündér remény,
Útra szép hazámból
Amit hoztam én.

Felleg és ború most
Láthatáromon,
Felleg ésború most
Néma bánatom.
Egy csillag vezérel:
A hit csillaga,
Biztató jövendők
Kétes záloga.

Csendben és vihar közt,
Sziklán és habon,
Csendben és vihar közt
Szállj, te csolnakom!
Élet habjain túl
Majd szivem kiszáll,
Messze szebb világnak
Békepartinál.

ÉJFÉLKOR.

Tündöklő csillagok,
Lobogva fényletek:
Hajh szívem is lobog
Mint a ti fényetek.

De kebletek nem ég.
Szerencsés csillagok:
Hidegen fénylenek
Tündöklő lángitok:

Bennem mint Aetnatűz
Dúl, forr az érzelem,
Velem kél s nyúgoszik
A megcsalt szerelem.

S hajh mégis lángjaim
Kiolthatatlanok,
Mint örök fényetek,
Tündöklő csillagok!

HALÁSZLEGÉNY DALA.

Szél és hab lecsendesűlt.
Int az éjmagány:
Nyílj meg, kis ház ajtaja,
Jer ki, szép leány!

Parthoz kötve csolnakát
A halászlegény
Itt sohajtja jöttedet,
Itt eped szegény.

Szerelem szép csillaga
Fénylik nyúgoton.
Ő vezérli csolnakunk
A hullámokon.

Tengertől ölelt sziget
Szép lakója léssz,
A hajlék, mely elfogad,
Már számodra kész.

Hószinű gyöngyöt füzök
Kis nyakad körül,
Kellemidre minden szem
Bámul és örül.

Szerelem lesz nyoszolyád,
Párnád hű karom,
Álomkéjbe ringatód
Nyájas szívdalom.

Nyílj meg, kis ház ajtaja,
Jer ki, szép leány!
Szél és hab lecsendesült:
Int az éjmagány.

AZ APÁCA.

Láng emészti keblemet
Láng, nem mondható,
Szenvedély, nagy és örök,
El nem oltható.
S oh kinok mély tengere!
Oh kemény egek!
Nem lehet kimondanom,
A mit érezek.

Nem lehet kimondanom,
Bárha éltemet;
Tiltja eskü, kárhozat
Szenvedélyemet.
Oltsd el, oh hatalmas ész,
Oltsd el lángomat,
Vagy szakadjatok le rám
Oltár! boltozat!

CYNTHIÁHOZ.

Ketten virasztunk néma éjben :
Te alvó pásztorifjadat,
Én e sírboltnak ajtajánál
Elhervadt szép halottamat.

Örvendj, tenéked majd fölébred,
S ismét birod szerettedet ;
Nekem nem adja vissza sem föld,
Sem ég, kit e bolt elfedett.

AZ ELJEGYZETT.

Te, ki látva könnyeim,
Oly setét, oly bús valál,
Volna szíved, gyászos éj!
Most reám mosolyganál ;
Boldogságom érzenéd,
S áldanád a végzetet,
Mert örökre bírom én,
Akiért e szív epedt.

Lámpaként meggyújtanád
Tündöklő szép holdadat ;
Csillagidnak ezrede
Ékesítné arcodat ;
Hogy ragyogjon föld s egek
A szerencse ünnepén,
A midőn boldog levék,
Gyászod régi társa én.

De te, mint a néma sír,
Szívtelen vagy és hideg,
Képed zordon, elborúlt,
Kebled puszta, rengeteg.
Víg barátod vagy komor,
Arcod egyképpen setét ;
Szánlak, hogy nem értheted
E sziv égi érzetét.

EMMA.

Volnék bár hegyeken lebegő szél, messze röpűlnék,
  Messze, hol érzelmim kínja nem érne utól.
Volnék bérci patak, lerohannék sziklatetőkről,
  S eltűnném a nagy tengerek árja közé.
Lomb vagyok ; a szerelem szép fáján hervadozó lomb,
  Melyet hűtlenség játszi fuvalma letört.
Míg lebeg a hegyi szél s lezuhog vigan a patak árja,
  Száradok én ; a bú lassú halállal emészt.

A BOJTÁR.

Messze cseng már a kolomp,
Elhaladt a nyáj,
S még mindég rajtad szemem,
Oh te kedves táj!

Máskor vígan jártam én
A kies mezőn,
Sípom zenge völgyeken,
Zenge a tetőn.

Most órákig állok e
Sziklabérc felett,
Hol szememnek nyitva van
Nyúgot és kelet ;

Nyitva a kiterjedett
Mérhetetlen kék,
Látszik róna, hegy s patak,
Tiszta mint az ég.

Hajh de nékem a kies
Róna, hegy, patak,
A derűlt, a tiszta ég
Elborúltanak.

Búbánat megyen velem
Völgyön, halmokon ;
Búbánat viraszt sötét
Éjszakáimon :

Itt alant a völgyben áll
Egy kis nádkarám,
Benn lakik, ki e veszélyt
E kínt hozta rám.

E tündér varázsla meg,
Ő von engemet,
Édes képe tölti be
Fájó szívemet.

Kis galambka, szép leány!
Nyisd meg ablakod,
Nézz ki a tető felé,
Itt áll pásztorod.

Arca halvány s hervatag,
Mert beteg szegény,
Szerelemben elveszett
Bús bojtárlegény.

Hasztalan kiáltozom —
Ő nem hallja meg ;
Szél üvölt az ormokon,
Zúg a rengeteg.

Elsötétedett az ég
Hosszas búm alatt,
Nem hallik már a kolomp,
A nyáj elhaladt.

Isten hozzád, szép leány,
És te kedves táj!
Elmegy a bojtárlegény,
El, de szíve fáj.

KIS LEÁNY DALA.

Hogyha házasodni mégy,
Kérlek, nagy leányt ne végy,
Mert a rosszból, mond a pap,
A nagyobb a gonoszabb.
Végy vígat, ne szomorút,
És ne olyat, a ki rút,
Mert ha rút lesz, jaj neked!
Nemsokára megveted.

Barna, karcsu, szép legény!
Halok érted s élek én;
Orcám mint a piros ég,
Szemem kökényszinü kék;
Bánatot, bút megvetek,
Víg vagyok és nevetek.
Ismered rég szívemet,
Végy kicsinkét engemet.
Meg nem bánod, szép legény:
Holtomig szeretlek én.

TÉL ÉS TAVASZ.

Midőn először láttam őt,
Kinn hó borítá a tetőt:
De bennem akkor nyílt vala
Legszebb tavasznak hajnala,
Midőn először láttam őt.

Hogy most utólszor látom őt,
Tavasz vidítja a mezőt:
De szívem mély gyötrelminél
Haldoklik minden, ami él,
Hogy most utólszor látom őt.

Ha majd többé nem látom őt,
Virág borítja a mezőt,
Csermely s madárhang zengenek,
Erdők, völgyek zöldellenek ;
De rám nem fénylik bájsugár,
Sötét halomnak éje zár,
Ha majd többé nem látom őt.

HIVÓ.

Jőj a csendes völgy ölébe,
Ha leszáll az esti fény.
Hő szerelmünk édenébe,
Jőj a csendes völgy ölébe,
Szív-epedve várlak én
Fáim biztos enyhhelyébe.
Jőj a csendes völgy ölébe,
Ha leszáll az esti fény.

AZ ÖZVEGY.

A sárguló kertfákra néz
Egy halvány szép nő ablakán ;
Az őszi nap leszálla már,
Gyászló, sötét az éjmagány.

«Örök jótékony éj, mikor
Borítod rám homályodat,
Hogy alhassam a szunnyadó
Kedves mellett nagy álmomat?»

A kertben egy szomorfüz áll,
Földig lehajtva lombjait :
Alatta zöld sírbolt fedi
Az ifju férj hűlt tagjait.

AZ EST.

A nap leszállt, borúlnak az
Arany-felhős egek,
Mezőkön a pásztorsipok
Elcsendesűltenek.

Homályos szürke pára leng
Ormok, völgyek felett;
Harangszózat köszönti a
Tünő estünnepet.

Sírkertben új halom felett
Egy halavány ifju áll,
Ifjú, de arca hervadóbb
Az ősz viráginál.

Gyötrelmi közt elzsibbada
A gyászló gondolat,
Mely átjár, mint jégborzadás,
Velőt és csontokat.

Mi kedves és szivéltető
Földön teremtve volt
Számára, mind sírmartalék,
Lehervadt és kiholt.

Hallgass el, síró esti szél,
Ne rázd fák lombjait!
Siralmad felriasztja majd
Alvó mély kínjait.

Borítson inkább rá az éj
Öröknagy álmokat,
Ne lássa vérző bánatit
Többé naptámadat.

HAZA. ÉLET. EMLÉKEZÉS.

Szenteld, oh magyar, hazádnak
Kebled szebb érzelmeit:
Romlott szív és romlott elme,
Kit hazája hő szerelme,
Szép tettekre nem hevít.

SZÉPHALOM.

Nem ragyogok mint Pest, nem mint Buda tornyai,vára;
Törpe vityillóim szalmatető fedezi.
Ámde jön a honfi, s buzgó hálára fakadva
Idvezel: ő tudja, hol kele hajnali fény;
Hosszú álom után hol zendűlt égi varázzsal
A csalogány, hol nyílt grátia-kényü ajak.
Fényljenek a büszkék, ne az én kunyhóim. Örömmel
Rám ismér, áldván tájamat, a hazafi;
És mikor eltűn majd a hajnal, s déli sugárban
E haza fényleni fog: szent lesz előtte nevem.

BORÉNEK.

Boldogok mi, a barátság
Víg seregbe összevont,
Itt borunkat kedvvel isszuk,
Távol elkerűl a gond.

Fel, vitézi a kulacsnak!
Fel, miénk e szép világ!
Most pohárra! mert nem isztok,
A halál ha majd kivág.

Lyányka, csókot e pohárhoz,
  Nyújtsad bíborajkadat!
Te, ki oly szép vagy, miként a
  Nyári hajnaltámadat.
S mint midőn két égi villám
  Egybe csapva szétenyész,
Csókba lelkünk összecsattan
  S a kéj tengerébe vész.

Félre, vízivó, előlem,
  Mert palackba fojtalak!
Itt szentségtörőt nem tűrnek
  A bornak szentelt falak.
Láng-lobogva leng Tokajnak
  Itt közöttünk istene.
S borba fojtja, hogyha béjön,
  Kit meghitté nem kene.

Éljenek, kik híresítik
  A Tokaj gyönyörnevét,
Éljen, aki ott kapálta
  E pohár dicső tövét!
Most mi vígan hörpögetjük,
  Kéjre, lángra ébredünk,
S minden bút e tágas öblű
  Billikomba temetünk.

Üssük össze kelyheinket,
  Bennök égi tűz ragyog!
És vigadjunk — a magyarnak
  Vígadalmi nem nagyok:
Míg Mohácsnál nem csatázott
  A félholdu büszke tar,
Víg volt addig, hajh azóta
  Sírva vígad a magyar.

Ott leszállott alkonyába —
  De minek panaszlok én?
Félre gyászkép! Új korány ke
  Árpád honja szent egén.

Félre, szívnek gyilkolói!
  Alvilági fajzatok!
Fájdalom, könny, aggodalmak!
  Tőlünk messze szálljatok.

Fel, vitézi a kulacsnak!
  Míg miénk e szép világ!
Most pohárra! mert nem isztok,
  A halál ha majd kivág.
Üssük össze kelyheinket,
  A kancsók ürüljenek;
Fenn kiáltsuk: a hazának
  Szép leányi éljenek!

Éljen a magyar szabadság,
  Éljen a magyar vitéz,
Aki e dicső hazáért
  Életét áldozni kész!
Adja Isten, hogy Hunyadvár
  Gyászoló gránitfokán
Törje csontját a magyarvért
  Lesve szomjazó kaján.

Éljenek szeretteink, e
  Drága honnak szentei,
Kik a közjóért buzognak,
  Mint a nap tüzfényei!
Adja Isten, hogy hazánknak,
  Mint a nagy király alatt,
Három tenger partvidéke
  Alkosson határfalat.

Éljünk mink is, akiket most
  A barátság egybe font,
És borunkat vígan iszszuk
  S távol elkerül a gond.
Fel, vitézi a kulacsnak,
  Pengjen össze a pohár!
Most igyunk, most! mert ki tudja,
  Óra múlva mily sors vár.

A SZÁMŰZÖTT.

Feléd, feléd,
Szelíden intő messzeség,
Reszketve nyúlnak karjaim,
Reszketve hullnak könnyeim,
Egy pillanat reád.
Egy szent emlékezés
Elűsionnak hajnalából
Röpít lelkembe fényt.
Ha rózsacsillám
Dereng fölötted,
S az égi kegy
Szivárványod szinében
Mosolyg szelíden ;
Vagy dörgve harsan
Az égi bosszú
Felhőd között,
S villám rohan
Kőszálidon :
Reszketve nyúlnak karjaim,
Reszketve hullnak könnyeim,
Mindig feléd csak,
Te messze szép világ!

Kivűled semmi föld
Hazát nem adhat.
Virúlva nyíl fel
Egy bájos éden
Előttem itt ;
A kénykehelyt
Szelíd istenkezek

Nyújtják egekből :
De a nektári édbe
E szív gyászfellegének
Keserve csöppen.

S imádva, esdekelve
Rogynak le lábaim
Előtte a
Titoklepelnek,
Könyörre bírni
A végzetet,
Mely messzeszórt
Tetőled
Dicső, dicső hon!

Tekintetem
Bármerre száll
E föld mezőin,
Elébe gyászköd
Emelkedik,
S a boldoglét sugári
Csak a sejtés homályiból
Csillámlanak,
Mint őszi alkony
Szürkületében
Egy hamvadó fény:
De ott tebenned,
Arany vidék,
Az idvezület
Forrása csörgedez.

Reszketve nyúlnak karjaim,
Reszketve hullnak könnyeim,
Mindig feléd csak,
Te szép tündér világ!
Mi édes képek intenek
Belőled!
Mi égi kény
Mosolygja rám egét!
Vagy hajnalálom
Tündérei
Lengnek körűl?
Barnúltan omlik

Az éj homálya,
De intnek ők
Az édes képek,
S mindig felém csak
Távol mosolyogva.
Ti vagytok, oh ti vagytok
Szeretteim!
Meglel tekintetem
A messzeség homályiban:
Te ömledezsz felém,
Te hű baráti szív!
Felhőtlen homlokod,
Oh arc!
Mint a korányi csillag
Hajnal ködéből
Ragyog nekem.
S te, oh szerelmeim
Láng-ideálja,
Feltűnsz lelkemnek;

S tekintetedre
Előmbe olvad a menny,
S öröklét kéjei
Folynak körül.
Ölelve téged, egy világ,
Mely senkié sem mint enyém,
Simúl szelíden
Karom közé.
S te szív, enyém vagy,
S te lélek, egy velem.
Oh pár! te a dicső
Teremtmény glóriája,
Kivűled nem virúl nekem kéj
Az istenek honában.

Nincs kéz, mely elszakasszon
Tőled, te oh hon.
E lélek idvezűlten
A boldoglét egébül is

Feléd lobog,
S nem lesz oly rózsalánc
A nagy teremtmény
Gyönyörvarázsi közt,
Mely fogva tartsa,
Hogy a szeráf öléből
Bár sírhalmok sötétein át
Hozzád ne szálljon,
Dicső, dicső hon!

ANDALGÁS.

Aug. 29. 1826.

Főd koszorúit,
Te honni Genius,
Gyászlep takarja,
De arcodon
Csendes hajnal derűl,
És kéjlobogva
Felleng tekinteted
Egy szép jövendő
Fényárjain
Leszállsz feledség
Éjébe rejteni
A messze századok
Bús képeit:
Ám visszalengnek ők,
Miként az éjfél
Sírlelkei.

Mohács, Mohács!
Honvér-szentelte sík!
Feltűnsz te némabúsan,
És szétomolva
Elpusztúlt tériden
Királyi trónus
Nagy romjai;
És szétomolva
Bezöldűlt hant alatt
A messze kornak
Nagy ősei.

Oh szentek, oh dicsők!
Honförgetegnek
Véráldozatjai,
Az ősz idők szele
Szétlengeté
Szent sírotok porát,
De a nemes
Utókor ajkán
Dal kél fölöttetek,
Dal, mely szelíden,
Hevűlve kéjre,
Hevűlve lángra,
Kijegyzi a tett
Magas becsét;
S gyászló kebelben
Mély fájdalommal,
De büszke érzelem

Fellengte közt
A szép Emlékezet
Borong a csendes
Virány felett,
Mint Spárta hamvain
A régi nagyság
Hős nimbusa.

VÁNDOR ALKONYDALA.

Csüggedezve inganak
A kifáradt láb-inak;
Esthomály borong utamra,
Szállnak a fény bájai,
Idvezllek, ti béke honja,
Gyászfenyűk magányai!

Puszta tér vadonjain
Hagytak útitársaim;
A korányi bíbor égben
Fenn ragyogló istenek:
Kény, dicsőség és szerencse
Fellegekben tűntenek.

S mint sötétes éjjelen
Bolyg a sajka fénytelen,
Úgy bolygék magamra hagyva
Hozzád, csendes ősi hon!
S boldog én már megpihenni
Itt fogok nyugpartidon.

Küzdjetek ti, küzdjetek,
Szélvész-hányta tengerek
Örvényin, villám s habokkal,
Bájremények csolnakán:
E sötét partnál kiköttök
Majd a hosszas út után.

A VIHAR.

Zúgó tengernél
Sziklán ülék,
Lelkembe' csend volt,
Szivembe' bék.

Vész jött, tolúlt hab
S habokra dűlt,
S a gyönge sajka
Már-már merűlt:

De szép szivárvány
Kelt nyúgoton,
S a zaj leült a
Hullámokon;

Szelíd csend váltá
A mord vihart,
S feltűnt mosolyogva
A békepart. —

Ülök tengernél,
Nincsen moraj,
De bennem vész van,
Lelkembe' zaj.

Várom, ha támad
Felhők megűl
A szép szivárvány,
A vész ha űl?

Távol-, közelre
Tekint szemem,
Hajh nem derűl fény
Sehol nekem!

Ki, ah ki oltja
El e vihart?
S hol tűnsz fel, oh te
Szerencsepart?

SZELLEMHANG.

Hajnal szült engem, fiatalka tavaszkori hajnal,
Rózsa valék, oly szép mint maga az ifju tavasz.
A tavasz elhervadt, lomb-hulltan gyászol az erdő,
Rétek víg zöldét hó fedi s éjszaki fagy.
Engem is elfedezett. Mit sírsz, kegyes édes anyácskám?
A tavasz elhúnytán fülmile nem kesereg.
Ámde te sírj! A tavasz megjön, meg ezernyi virága,
Gyermeked, édes anyám, ővele fel nem üdűl.

EGY LEÁNYKA SÍRJÁN.

Nyúgodj csendes föld alatt,
Nyúgodj szép leány,
Bájid elhervadtanak
Élted hajnalán.

Boldog, még nem ismerél
Gyászt, gyötrelmi bút,
Lépteidnek nyíltan állt
A szép rózsaút.

Arany képzelet veté
Nyugpárnáidat,
Zöld remények hajnala
Kelté álmodat.

Mint regényes táj felett
Csendes éji hold,
Földi pályád tiszta fény,
S égi álom volt.

Most halottan alszanak
Tündér vágyaid,
S rád enyészet lengeti
Gyászfuvalmait.

Néma könnyet önt a lyány
Látva halmodat,
S reszkető kézzel szakaszt
Emlékszálakat ;

S sóhajt : «Csendes föld alatt
Nyúgodj, bájalak!
Szép tavaszvirág valál,
S mind én hervatag.»

ÉLET.

Mint a kétes tengerpálya
Változandó életünk :
Gyarló sajkánk majd vigan száll,
Majd örvény közt sűlyedünk ;
De ki tiszta öntudattal
Jár veszélyes útain,
Arra békefény világít
Felhőn, ég villámain ;
Annak lenge csolnakát
Istenkéz vezérli át.

APOTHEOSIS.

1834.

Nyugosznak ők, a hősfiak,
Dúló csaták után,
Nyugosznak ők, sírjok felett
Zöldell bokor, virány ;

Zöldell bokor, zöldell virány,
Mert vérök öntözé,
És hálakönnyek hulltanak
Az égharmat közé.

Csatájok nem volt pártcsata
S ábrándos képzelet,
Mely dúl alkotni várait
A köz romlás felett :

Mely poklok mélyiből idéz
Viszályok angyalát,
Hogy vérszínnel borítsa be
A béke hajnalát ;

Hogy nyomdokán lángvész, gyilok
Rablás pusztítsanak,
S a század szebb reményei
Sírokba hulljanak.

Csatájok a védelmezett
Népjog csatája volt,
Melyet szent eskü, szent kötés
Ellen zsarnok tiport.

Keblökben a köz érdekek
Szerelme lángola,
Karjokba' tiszta honfitűz
Szablyája villoga.

Vad kényt, zsarnok-parancsokat,
Láncot nem tűrtenek,
S Szabadság, te szép égi lény,
Érted vérzettenek.

Vérzettek és elhulltak ők,
De győzödelmesen :
Tettök sugára átragyog
Időn, enyészeten.

Dicsőség bájvirágai
Vérökből termenek,
S sírjokról nagy világba át
Hírszellők lengenek.

Márványlapokra tettöket
Örök betűivel
A történet komoly szavú
Múzsája vési fel.

Mint vítanak, mint estek el
Szabadság harcain,
Beszéli a vándor rege
Utódok ajkain. —

Hazájok most bús temető,
Népetlen pusztaság,
Paloták és faluk helyén
Fű nő s fenyérvirág.

Kiket megkímélt a halál,
A férfi bajnokok,
Vagyontalan földönfutók,
Hazátlan vándorok.

Roppant zajongó várasok
Utcáin hallgatás,
Sápadt nők arcán síralom,
Bánat, szívszaggatás.

Romok között erőtlen agg
Apák lézengenek,
Kik egy jövő szebb kor felől
Kétségbe estenek.

Ti gyászló nők, őszült apák,
Gyámatlan magzatok!
Elgázlott honnotok felett
Szűnjön siralmatok!

E porba omlott szép haza
Fel fog születni még,
Van bíró a felhők felett,
Áll a villámos ég.

Az ész mindenható tüze
Támad föl ellene,
S a zsoldos szablyák ezrein
Győz a kor szelleme.

E síri gyászolás öröm-
Hangokká változik,
Keresztüldörgi a hazát
Kelettől nyúgotig :

S hol legtöbb honfivér lepé
A harci síkokat:
A népszabadság ott tenyészt
Legszebb virágokat.

EGY LEÁNYKÁNAK.

Síveket hódítani
Könnyebb mint megtartani.
Hogy te megtartsd, szép leányka,
A hódított szíveket,
Ne mulandó kellemidre,
Rényre építsd érdemed!

A VEZÉR BUCSUJA.

Száz csatán ezer veszély közt
Vívtam éretted, hazám!
Ágyuvillámok dörögtek,
Szablyazápor omla rám;
Hol a harc lángvésze állt,
Ott kerestem a halált.

Dárdaélek közt rohantam
Elfoglalt zászlóidért,
Arcom izzadt, hulla vérem,
Ínség, baj csoporttal ért;
Éltem gyakran percen állt,
De nem leltem a halált.

Nyertem zsákmányt, és szereztem
Fényes győzödelmeket,
Ám nem irthatám ki végkép
Régi ellenségedet.
Rongált, dúlt az, szép hazám!
S sorsod búsan átkozám.

Átkozám, mert balszerencséd
Kebledben tenyész vala,
Tartományid elhagyá az
Egyetértés angyala.
Pártviszály kiűzte őt,
A rend- s békehirdetőt.

Rajtad vérözönben folyt el
Esztendők hosszú sora,
Bünhödél: néped bünéért
Vert az égnek ostora.
S még feletted dörgenek
Vész-terhelte fellegek.

Itt állok most ősz hajakkal,
Fegyvert nem bír már karom,
Elhúnyt lelkem lángja s lettem
Néptelen ház, puszta rom.
Tűnik, hamvad életem:
Isten hozzád, nemzetem!

Isten hozzád, ifju hősfi!
Nagyra indúlt sarjadék,
Kit nemzettem a hazának,
Gondsúlyok közt ápolék;
Bajnoknemzetség faja,
Szép remények bimbaja!

Kösd e kardot oldaladra,
Vedd e zászlót, gyermekem!
Sokszor látták diadalmim
Ellenséges ezreken ·
Hőstől vedd emlékjelűl,
És apádtól örökűl.

Győztem én: de diadalmim
Vég célt még nem értenek:
Menj te bátran, küzdj előre,
Áldjanak meg istenek,

Kit veszély nem retteget,
Az nyer győzödelmeket.

A szabadság szép virági
— Úgy akarták végzetek! —
Ész mindenható tüzében
S vérmezőkön termenek:
Int a pálya, ifju hős!
Karddal, ésszel légy erős.

ISTEN HOZZÁD.

Bércről visszanéz a vándor,
Vígan int kies hazája,
Ott mosolyg a róna táj:
De a messze távozónak
Szíve vérzik, szíve fáj;
Zeng felé a búcsuszó:
«Isten hozzád, bújdosó!»

Bérc alatt áll völgyek árnyán,
Csak felhőket lát honából,
Elmerült a róna táj:
Ámde búja nem maradt el,
Szíve gyászol, szíve fáj;
Zeng felé a távol szó:
«Isten hozzád, bújdosó!»

Bérc és völgy is elmaradtak,
Felhőt sem lát már honából,
Ábrándkép a róna táj:
Búja mint az ég kíséri,
Szíve vérzik, szíve fáj;
Mély keservvel zeng szava:
«Isten hozzád, szép haza!» —

Múlnak évek, fürte ősz már,
Elfeledte rég hazája:

Ám a kedves róna táj
Sírig képben él előtte,
Szíve gyászol, szíve fáj,
S a halónak vég szava:
«Isten hozzád, szép haza!»

EGY ANYA KESERVE

Alszol csendes árny alatt,
Kisded gyermekem,
S nincs e földnek hajnala,
Mely felkölt nekem.

Téged egy rövid tavasz
Leble ringatott,
Látál csak kies nyarat,
Őszi bájnapot.

Míg a tél elhozhatá
Gyász fuvalmait,
Sír ölében álmodod
Égi álmaid.

Vissza hasztalan sohajt
Dúló bánatom,
Hasztalan kiáltja szóm:
Kelj fel magzatom!

Halmodon hullat szemem
Zápor könnyeket,
S könny és síralom nem ad
Néked életet.

Ah nem ismer oly anya
Mély szívbánatot,
Aki még nem sírata
Megholt magzatot.

Akinek virágait
Sors nem tépte le,
Szép jövendőt, szép reményt
Táplál kebele.

Nékem nincs vigasztalás
E nagy ég alatt,
Messze túl az életen
Egy remény maradt.

Hogy viradni mennybe' fog,
Mely felkölt nekem,
Üdvezűlet hajnala,
Drága gyermekem!

SOHAJTÁS

Múltadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény,
Hanyatló szép hazám!
Miattad vérzem én.

Miattad zeng panaszt
S örök bút énekem:
Sötét felhőd alatt
Ez élet gyász nekem.

Oly sok küzdés után
Örvény s hullám közűl
Segélni part felé
Egy csillag sem derűl.

Ki szívet alkotál,
S belé érzelmeket,
Szeretni lángolón
Hazát és nemzetet;

Kinek hatalma szab
Törvényeket, határt!
Oh népek Istene!
Küldj egy reménysugárt.

A RABKÖLTŐ.

Volnék, mint sas, szabad
Uratlan bérceken,
Fellengő szárnyakon
Röpűlne énekem.

Magas dalt zengenék
Emelni lelkeket,
Szavam betöltené
A földet és eget.

Zengnék polgári rényt,
Szabadságot, hazát;
Elővarázslanám
Rómát és Graeciát.

A nagy Demosthenest
S elméje ostromát,
A halvány Cassiust,
Brutus véres hadát.

Zengnék győzelmeket,
Dicsőséges halált,
Nándornak bajnokát,
S fiát a nagy királyt.

És annyi gyász időt,
És annyi zivatart,
Melyeknek ostroma
Elveszté a magyart.

S ah rólad is, te új
Világ félistene,
Washington, énekem
Föllengve zengene.

Lefesteném, mi bölcs
Elvekre alkotád
Túl messze tengeren
Ama boldog hazát,

Hová e vérező
Kebel sohajtozik,
Hol emberkény helyett
Törvény uralkodik.

De én nem szállhatok,
Leláncolt rabmadár,
Kit korlátok közé
Önkény hatalma zár.

Zengnek csak bút, panaszt,
Nehéz gyötrelmimet,
Míg börtönöm kinyíl,
Vagy kínom eltemet.

AZ ÚTAS.

Messze vándorútra
Rég kiköltözém:
Napjaim haladtak,
Nem haladtam én.
Szívem szép hazája
Még közel virúl,
Fellegek köszöntnek
Láthatárirúl.

Ah, ki honja földén
Mindent elhagyott,
Terhes annak útja,
Nem lép az nagyot;
Lassan megy, megállong,
Vissza-visszanéz,
Zeng-e még felé szó?
Int-e búcsukéz?

VÉGPART.

Ingva gyarló csolnakában,
Földi vészek ostromában
A halandó itt alant
Békepartot nem talál;
Csak ha inte a halál,
S a szomorfűz alkonyában
Elfedé a síri hant.

JELEN ÉS MULT.

A jelennek dús mezőin
Minden élet hervadás;
A bú, a kéj tünedékeny,
Öröklő a változás.
Ami benne szép tenyészik,
Úgy lehet csak a tiéd,
Ha letördelted virágit,
Kellemét ha ízleléd.

Isten új percet teremthet,
Múltat nem hoz vissza ő;
A nem éldelt óra elfogy,
Újra nem teremthető.
A jelennek élményi
Képzik a szép múltakat,
S por fiának sírig adnak
Istenítő álmokat.

Éldeld, szedd hát a jelennek
Kellemdús virágait,
Ők hímzik majd rózsaszínnel
Agg korodnak alkonyit;
S ha a szép emlékezetnek
Holdvilága rád derűl,
Fölkelnek, kiket sirattál,
A koporsó éjibűl.

A REMÉNYHEZ.

Nincs halandó szemnek égibb
Mint bájképed, oh Remény ;
Ah de minden, amit ígérsz,
Gyarló földi tűnemény.
Kába én, hogy úgy öleltem
Szívigéző álmidat ;
Melyet égbe építettem,
Összedúltad a hidat.

Most a fényhonból kizárva,
Hol örök tavasz virúl,
Messze végtelenbe sírok,
Bús hazámnak partirúl ;
S irgalomnak nincs hajója
A sötét sors tengerén,
Mely áttenne oly világba,
Hol való lesz a remény.

ŐSZI DAL.

Köd borong ; száll a daru
Zúgva fenn az égen ;
Száll s meleg hazát keres
Déli messzeségen ;
Néki ott virít a hon,
Hol nincs tél az ormokon.

Sárga a virágbokor,
A lomb hervadandó ;
A mit látsz, oh föld fia,
Hamvatag, mulandó.
Gyarló létből a kebel
Jobb hazába esdekel.

Szív, beteg szív, itt az ősz;
Lombjaid lehulltak,
S többé földileg neked
Ők ki nem virúlnak;
De ne szálljon bú reád:
Lelsz te is majd más hazát.

EGY JÓTÉKONY NŐHÖZ.

(Emléklap.)

E világon hír, dicsőség
Tesz boldoggá sokakat,
Élveket nekik magas rang,
Fényűzés és pompa ad.

Téged, Istened, nemes hölgy!
Más anyagból alkotott
Szíved abban lel gyönyört, ha
Embert boldogíthatott;

Abban hogyha sűlyedőnek
Nyújthatál segédkezet,
S gyámtalan szegény szeméből
Eltörléd a könnyeket.

Gyarló birtok ama másik,
Ad csak múló kéjeket;
Örvendj, égi s maradandó,
Mi hevíti szívedet.

Tiszta öntudat, jutalma
Mit balsors el nem vehet,
Dúlja össze bár haragja
Minden földi kincsedet.

ESDEKLÉS.

Ah ki adja vissza nékem
Ífjuságom napjait,
S elvirúlt tündér vidékem,
Ah ki adja vissza nékem
Éltem istenálmait?
Nem lelem fel földön, égen . . .
Ah ki adja vissza nékem
Ífjuságom napjait?

A HIT

Ha reményid árbocát
Sors viszálya széttöré,
Nézz a csillagok köré :
Ők lesznek vezéreid,
Ha szivedben él a hit.

De kit álbölcselkedés
Hitben is megingatott,
Az vihartól hányatott,
Tévelyeg vezértelen,
Önmagába' sincs jelen.

Néki túl siron s időn
Nem csillámlik enyhe fény,
Ég és üdv agyköltemény,
S minden szent a föld felett
Álom s csába képzelet.

Őrizd szíved Istenét! —
Hogyha lelked csüggedez,
Híven ápol ő s fedez,
Szánakodva nyújt kezet,
És örök csendhez vezet.

JÓ ÉJTSZAKÁT.

Kedvesid ha elhagyod,
Mondj nekik jó éjtszakát;
Kívánd: ég derítse fel
Rád és rájok hajnalát.

Mert a nap letűn s reád
Zordon éj sötétedik,
S reggelért, mely egybe hoz,
Senki nem kezeskedik.

S ah, ha egy kedves viszony
Búcsuzatlan elszakadt,
A szív kétszer oly nagyon
Sínli a fájdalmakat.

GYÁSZ ÉS ÖRÖM.

Gyásznak és örömnek
Kerte a világ,
Kéjrózsák teremnek
Benne, s búvirág.

Kény szerint virágot
Senki nem szakaszt,
Ember életére
A sors adja azt.

Mindkettőt kezéből
Aki nyer vegyest,
Az méltán imádja
Őtet mint kegyest.

Mert merően egyet
Gyarló porkebel
Földi életében
Nem viselne el.

A ki nem halandó
Mint az istenek,
Változatlan egyet
Oly lény bírna meg.

Kérjed, por szülötte
Őt a lét urát,
Mérjen itt alant kéjt,
Mérjen bút reád.

EGY NŐHÖZ.

1844.

Légy a csüggedőnek
Ébresztő remény;
Biztató sugár a
Búsnak éjjelén;

Sorstól hányatottnak
Szíved békepart,
Melyre elkerűlni
Jő a zivatart;

Embertársaidnak
Légy örömhozó,
Kéjben és viszályban
Vélök osztozó;

Így kicsíny körödnek
Lészesz angyala,
S kis köröd neked menny
Üdvek hajnala.

A VIOLA.

Ismered a violát, mely illatkincseit osztva,
Bájos körré tesz zord sivatagbeli tájt?
Szívjóságidból így alkosd, lyányka, világod;
Légy angyal körödön, úgy leszen az neked ég.

A KIRÁLYRA.

Áldd meg, Isten, Ferdinándot,
A magyar királyt;
A nemzet nagy seregéből
Áldd meg őt kivált!

Három század óta ő az
Egy király maga,
Akinek magyar szavakra
Nyílt meg ajaka.

Ő az, aki ősi nyelvünk
Fényre emelé,
Ő, ki fölkent jobbja mellé
Trónra ülteté.

Hitszabadságunknak ő lett
Új apostola,
Tűrelemben példa és jel,
Béke angyala.

Felvirasztott a magyarra
Boldogabb jövőt,
Felkölté elhúnyt reményit;
Áldd meg, Isten, őt!

Veszni indúlt életünkben
Ő mentő leve:
Légyen elfelejthetetlen
A király neve!

A Dunának és Tiszának
Zengjen partjain,
Hármas bérceinken, és az
Alföld síkjain!

Millióid seregéből
Áldd meg, Isten, őt,
Szóban tettben a magyar szent-
Íge-hirdetőt!

Nyolcszáz évű koronánkat
Védelmezd fején,
Tartsd meg e hont béke napján,
Vészek idején.

Add, hogy nyílt magyar beszédünk
Oly csodát tegyen:
Félreértés soha többé
Köztünk ne legyen.

És ha ránk van mérve még egy
Ezredes vihar,
Túl azon is mint szabad nép
Álljon a magyar!

HONFIDAL.

Benned múltam, jelen- s jövőm,
Benned van mindenem,
Oh hon, te vér-szerezte kincs,
Te drága gyöngy nekem!

Itt pillantám meg a napot,
E lég táplált, nevelt ;
Az ifjukor szent álma itt
Ringatta e kebelt.

Itt lelt munkát a férfigond,
S munkában élveket ;
Ha egykor végórám ütend,
Ez ősi hant temet.

Magas bércről sok százados
Vár-rom tekint le rám ;
De lent még áll, virágozik
S ép ezredes hazám.

Itt vítanak nagy őseim
Szabadság s lételért,
Itt áldozának életet,
Vagy nyertek hősbabért.

Az elhúnytaknak lelke leng
Hol a szellő suhan,
Minden fűszál, minden göröngy
Véröktől ázva van.

E vérben forrt polgárerény,
Forrott honérzelem,
E vérben fürdött gyászmezőn
Egy szebb jövő terem.

Imádom, oh féltett haza,
Megszentelt földedet;
Dicső korok magvát veté
Belé a végezet.

Lerázva ős salakjait
Szabadság s értelem,
Itt lesz boldog, nagy és erős
Majd egykor nemzetem.

Emberkénynél hatalmasabb
Lesz a törvénybetű,
Bűn és ármány felett erény
Szilárd tekintetű.

Megszűnend a viszálkodás
Hiten és nyelveken,
S Kárpátoktól a tengerig
Magyar világ leszen.

Oh szép világ, dicső világ,
Magyarnak édene!
Derítsen rád örök napot
A népek Istene.

ÉBRESZTŐ.

1845.

Ébredj nagy álmaidból,
Ébredj, Árpád fia!
Fölkelt a nap: hazádnak
Föl kell virúlnia!

Ellenséges hadakkal
Víttál ezer csatát.
Szívvéreden ezerszer
Váltád meg a hazát:

A felviradt kor ismét
Igényli szívedet:
Vért nem kér, csak hazáért
Égő szerelmedet.

Igényli, hogy becsűljed
Honod külföld felett;
Védd, ápold, mikkel Isten
Megáldá földedet.

Amit gyártott magyar kéz,
Nevelt a hontelek,
Amit magyar zamattal
Íhlettek a szelek ;

Mi a rónák felett él,
Hegyaknában terem :
Mind az nemes fajodnak
Erőt adó elem.

S függjön rajtad daróc bár,
S szembántó színzavar,
Becses, mikor hazáért
Égő szivet takar

Oh nemzet, nemzet, eszmélj
Becsüld meg tenmagad,
Gyilkold le szolgavágyad,
Mely külföldhöz ragad ;

Járj egyesült erővel,
Tégy egy szent fogadást :
Hazádnak istenén kül
Nem fogsz imádni mást!

Te népek óceánján
Hullámtól vert sziget,
Kit mint elsülyedendőt
Ezer jós emleget,

Mutasd meg a világnak,
Hogy még erőd szilárd,
Hogy ezredes fokodnak
Új ezred év sem árt.

Mutasd meg, mit vihet ki,
Erős szívláng alatt,
Az elszántság hatalma,
És az érc akarat.

Ébredj nagy álmaidból,
Ébredj, Árpád fia!
Fölkelt a nap : hazádnak
Föl kell virúlnia!

DEÁK FERENCHEZ

Emléklap (1845.)

Sok új barátnak idvezlése közt
Vedd jó neven egy régi hívedét is,
Kit ifjukorban szív és elvrokonság
Füzének hozzád oldhatatlanúl ;
Hozzád, te szívnek s elvnek férfia,
Ki annyi évek változása közt
Nem változólag mindig egy valál
El nem feledni régi híveid.
Ki egyszerű vagy csillogók sorában,
S mint a mező maggal teljes kalásza,

Üres fejek között igénytelen ;
Enyelgő és derült vidám körökben,
Szelíd és engedékeny mindenütt,
De ott hajthatatlanúl kemény, hol ügy
Mellett elszánt csatára kelni kell ;
Erős legyőzni észszel szenvedélyt,
S azon kevés jelesbek egyike,
Kik fény s tömjénnel nem kábíthatók ;
Bátrak hatalmasoknak ellenében,
Fölűlállók, ha kell, a nép kegyén,
Mert a hazához hűbbek mint magokhoz.

Légy idvez, s vedd baráti jobbomat,
Amely hizelgést írni nem tanult,
De nem remegni is, ha írni kelle,
Mit a meggyőződés igaznak ismert
Bármennyit tett kockára a betű.
Mert, hol nem ígér a beszéd sikert,
Lehet hallgatni : ám, ha szólni kell,
Mást nem szabad mint lelkünknek hitét.
Vedd jobbomat, mely rólad is valót ír,
Megvallva, hogy te vagy hazánknak
Kicsiny számú dicsői közt egyik,
Kiben a közhit még meg nem csalódott,
S csalódni, úgy hiszem, nem fog soha,
Mert tetted és szavad erény vezérli,
S a legtisztúltabb lángu honfi-szív ;
Nem változandó népkegy buboréka,
Nem a hírnév gyarló csillámai.

Oh férfiú, jeles mint egyik a
Nagy hírben élő Róma fénykorából,
A végzettől szép sors jutott neked :
Te bírod minden pártoknak bizalmát,
Kiket meggyőződés, nem bűn vezet.
Rád van függesztve a nemzet szeme,
Ezrek lesik szavad mint jósigét,
Irányadót ezrek mozgalminak.
Oh szólj, és tégy, és adj irányt nekik!

Gyújts fáklyát ez országos zűrzavarban,
Hol mindenik kormányzó és vezér,
Hol senki nem hallgat, mind szónokol ;
Nem tudni, melyik a beteg s az orvos,
Ahány van, mindenik gyógyszert ajánl
De egyik sem fogadja más tanácsát ;
Éretlen gyermek leckéz oktatót,
S kinek legharsányabb torok jutott,
És vakmerőség észerő helyett,
Vezére a csoportnak, és vele
A bölcsek legbölcsebbikét lezúgja.
Ősz fürt, bár érdemekkel párosúlt,
Nem tárgya többé semmi tiszteletnek,
Az elmúlt sokkal mostohább időkből
El van feledve a legszebb erény,
E ferde kornak kis munkái közt,
Mely nem hiszen, mivel nem tud nagyobbat
Saját parányi vergődésinél.
Használd a jók benned vetett bizalmát,
S kezet fogván velök, légy rendező ;
Központosítsd magad körűl az ész,
Erény és szív minden hatalmait,
S segéld elő egy jobb kor támadását,
Neked, kihez oly kedvező az ég,
Adand e nagy munkában is szerencsét,
S bevégzended, mit mások nem birának.
Oh adjon hosszu életet s kitartást,
Hogy láthassad müved gyümölcseit,
S hallgasd, ha majd mondják az ősz apák
Szebb korra ébredt lelkesült fiaknak :
Im a nemzetnek egyik ritka dísze!
Kevély örömmel nézzetek reá,
Ki a hanyatlás gyáva korszakában,
Midőn erkölcs, erény és honfiság
Csak íge volt a kérkedésnek ajkán,
Oly sok kisértet s csábok ostromában,
Melyek levertek gyávák közt erőst is,
Erényiben törhetlenűl szilárd,
S magához mind végiglen hű maradt.

FOHÁSZKODÁS.

1849.

Isten, aki láttad
E roppant vihart,
S nem nyújtál ügyednek
Védelemre kart,
Állnak templomidnak
Szent oltári még?
Vagy tán a pokol le-
Döntögette rég?

Millió ajakból
Szállt fohász feléd:
Mind hiába! mintha
Meg sem értenéd.
Szívekből kihalni
Hagytad a hitet,
Bukni engedvén a
Legszentebb ügyet.

Törvényhez s hazához
Aki hű vala,
Mint az úti rabló
Vérpadon hala.
S akinek szivében
Nem volt semmi szent,
Aki rabla, gyilkolt,
Vére, élte, ment.

Égből a szabadság
Védre nem talált,
Érte harcoló nyert
Láncot vagy halált;
És ki ezred óta
Annyit vérezett,
Eltapodni hagytad
A hős nemzetet.

A jámbort nyomorral,
Kínnal halmozád
Eskü- s szószegőket
Megjutalmazád;
A pokol kigyóit
Itt megfészkeléd,
S gaz merény uralmát
Győzni engedéd

Van-e még hatalmad
Élők- s holtakon?
Vagy Sátán lön úrrá
A világokon?
Elfogyának tán az
Ég villámai,
Hogy oly vakmerők a
Gazság karjai?

Törvény és igazság
Tán csak ámulat,
Mellyel a halandón
A pokol mulat?
Tán nem is valóság
A Jézus tana,
Aki eljött, embert
Hogy megváltana?

Tán nincs is jövő túl
A sír éjjelén?
S álszín és hazudság
Erkölcs és erény?
Van-e oly halandó
Aki még remél?
Van-e még keresztyén,
Aki hitben él? —

Szánd meg, Isten, embert
Szánd meg hívedet!
Aki bízva benned
Annyit szenvedett.
Adjad újra vissza
Elvesztett hitét,
Lásson egy hatalmas
Kéz intézetét.

Istenképre embert
Ámde ne teremts,
S lelkedből belé egy
Szikrát el ne ejts:
Alkoss a világnak
Balga lényeket,
Egyszerű parancsra
Forgó gépeket.

Dörgő mennyköveddel
Sújtsd le a gonoszt,
Aki a világon
Kínt, gyötrelmet oszt;
Nyerje meg jutalmát
A szilárd erény,
Légyen népszabadság
Úr a földtekén . . . .

Kiknek keble márvány,
Szíve jég legyen;
Lelke szépre tompa,
Nagyra képtelen.
Kiknek jog, szabadság
Őrült gondolat,
Nem szőnek jövőkről
Tündér álmokat.

Vagy ha e világnak
Eljött vége már,
S a nem-lét öröklő
Semmisége vár;
Sújts le egy csapással
Minden életet,
S alkoss új világot
S új természetet.

Kikben nincsen elme
Égre szárnyaló,
Lényök, mozdulatjok
Szolgához való:
Akkor jobb jövőkért
Egy szív sem zokog,
S lesznek a világon
Népek boldogok.

JÓSLAT.

1850.

Mit rejt a kétes jövendő?
Mért borúlt a láthatár?
A lelkek mély aggodalma
Szertelen viharra vár?
Végitélet kürtje szólít
Élők és halottakat?
A Cherub lángszárnya zúg-e
Megnyitván a sírokat?

Oh nem! — Népek háborognak,
A föld egy nagy Óceán,
Melyet megbántott kedélyek
Féktelen hatalma hány;
Forr a nemzetek haragja,
Megmozdúlt a félvilág,
Mert az élet szent nyugalmát
Zsarnokok felforgaták.

Földön nincs többé igazság,
Csak népgázló hatalom;
A szabadság mérges gúny lett,
Börtönkínok irgalom!
Harci zsákmány a tulajdon,
Senkinek sajátja nincs,
Honfihűségnek jutalma
Vagy kötél vagy rabbilincs!

Jogbitorlás címe: törvény,
Rend a zsarnokkény neve,
Ember társadalmi léte
Életundorrá leve.
Ámde megjön a bosszúnap.
Büntetendő vétkeket,
Hozván a sanyargatókra.
Kárhozást, enyészetet.

Kelnek újra forradalmak,
Megkezdendők a csatát,
Bérencek sok ezre ellen
Küldve milliók hadát.
Megdördűl a harci orkán,
S büszke várak, paloták,
Tornyok omladoznak össze,
S vérben úszik egy világ:

S Isten eljövend itélni
Népeket s királyokat,
S pillantása porba sújtván
Embergázló trónokat,

S visszaadva millióknak
A természet szent jogát,
Zengni hallunk földön-égen
Békehirdető imát.

S a rabszolga újra nép lesz,
Élvező törvényeket,
És az ember újra ember,
Aminek teremtetett ;
S a Szabadság templomában
Trónt az Igazság emel,
Melyet minden földi féreg,
Minden fűszál ünnepel.

NYUGASZTALÓ.

1851.

Embernek, ki földi pályán
Szépért és nagyért buzog,
Hol tenyészend a babér, mit
Érte érdemelni fog?

Égnek melyik csillagán lesz,
Annyi milliók között,
Majd jutalma, vétlenűl kit
Balszerencse üldözött?

E világnak kisszerű és,
Óriás mozgalmiról
A komoly történetírás
Ezred évek óta szól,

S tűkrözésiben mi gyéren
Látni győzedelmeket,
Melyekben csatát erény nyert
A gonoszság s bűn felett.

Így volt-e ez mindörökké,
S így lesz-e a földtekén?
S a gazság előtt hajol meg
Erkölcs, jámborság, erény?

Nincs elégtét síron innen,
Nincsen túl, gyötrelmekért?
Még elismerésbe' sem nyer
A nemes parányi bért?

Vétek, ármány szemvakító
Tisztelet fényében él,
Míg a jó vad tüskepályán
Ínséggel nyomort cserél?

Szent ügy vértanúja hulla,
Mely feledve porladoz,
Míg csalók és hitszegőkről
A hír kürte riadoz?

Vagy csupán játék ez élet
S szemvakító tünemény,
Melyet csalfa biztatással
Ámít sírig a remény?

S ott, felnyílván az enyészet
Semmisítő ajtaja,
Egy örök nem-létbe sűlyed
E világ minden baja? —

Nem lehet, hogy alkotandott
A sors érző szíveket,
Ha torlatlanúl hagyná a
Méltatlan keserveket!

Lenni kell egy jobb világnak
Itt vagy más bolygó tekén :
Ébren alva ezt sugallja
Fájó szívnek a remény.

Képtelen, hogy a halálban
Eltünjék minden jövő,
S üdvét meg ne nyerje a jó
És a vétlen szenvedő.

Képtelen, hogy volna Isten
E nagy mindenség felett,
Aki csak gyötrelműl adna
Érző lénynek életet.

Bízzál, elcsüggedt erényhős,
Földi sérveid felett
Egy mindent sejtő igazság
Hoz majd végitéletet :

S meglesz a jók méltatása,
És a vétek felzokog,
Ha a nagyszerű biròszék
Harsonája zúgni fog.

BALLADÁK.

Ingva gyarló csolnakában,
Földi vészek ostromában,
A halandó itt alant
Békepartot nem talál :
Csak ha inte a halál,
S a szomorfűz alkonyában
Elfedé a síri hant.

SÓLYOMVÁR.

Töredék.

Bucsúzva száll felhők megé
Az est arany sugára,
Szürkűl a völgy, kéklő homály
Terűl a láthatárra.

Magasra nyúlt szirtnek fokán
Sötétlik Sólyomvára ;
Bástyáin Lóra fájdalom
Között andalg magára.

«Szemem világát elnyeli
A messzeség homálya,
Nem látom őt! szivem szorong,
Nyugalmát nem találja.
Busan kondúl az estharang,
E percben múl egy év el,
Hogy a kedves utólszor rám
Simúlt forró keblével.

Amott, hol elfordúl az út
Erdőknek éjjelébe,
Miként tünő árny elmerűlt
Az alkonynak ködébe ;
Szárnyalt, mint szél, villámlova,
A föld rengett alatta,
És hajh örökre szívemet
Szivével elragadta!

Utána búm, panaszaim
Haszontalan nyögelnek,
Csak a sötét emlék maradt
E vérező kebelnek.
Ha jősz te, oh sohajtva kért
Halál, szemeim lezárni,
S hol majd e szív nyugtát leli,
A sírt elém kitárni?»

A DALNOK.

Száll az est, arany sugára
A hegyek megé borong,
A vándor dalnok magára
Egy sötét erdőn bolyong,

Szirtre áll, néz, merre honja,
Hol mosolyg a bájvidék,
Mely felé szerelme vonja,
Mely után sohajtozék.

Átutazván nagy világot
Nyughajlékra nem lele,
S bár ott dicstetőre hágott,
Visszasóhajt kebele.
Könny remegve hő szemében
Lassudan halad s remél,
Felsohajt, mert ah szivében
Egy leányka képe él!

Ott, hol az lakik, határa ;
Ott aranyliget virúl,
Égi kéj leng alkonyára
Béke csendes partirúl.
«A vidékben, melybe vágyom,
Egy kis hajlék mosolyog,
Ott virít az én világom,
Laura! szíved ott dobog.»

«Te, ki a kék láthatárra
Oly szelíden tűnsz elé,
Légy kalauz, oh hold sugára,
A homály közől felé.»
S széll fuvall, zug a magas tölgy,
Melynek andalg árnyain,
Estbagoly nyög a sötét völgy
Rengeteg magányain.

Megy továbbra, lant kezében,
Kémlelődve meg-megáll,
S egy hárs csendes éjjelében
Egy magányos sírt talál :
«Utas, hol lépsz, szent hely ez,
Halma egy kegyest fedez :
Laura hamva nyugszik itt,
Kit szerelme sírba vitt.»

Néz a dalnok, és szivére
Sújt halálos borzalom,
Könny nem áradoz szemére,
Hajh de benn a fájdalom!
S hol szerelme vesztet ére,
Némán dől a sír kövére.
A kies hajnalsugár
Dalra őt nem kelti már.

A KÉK PARTOK.

Nézve part virányain
Ült a lyányka csendesen,
Szellő s hullám szárnyain
Jött a csolnak sebesen:
Parthoz száll a jövevény
Ifju kellemében,
Báj s erő szép termetén,
Láng lobog szemében.

«Szellő s hullámszárnyakon
Hajtja a hő szerelem.
Hozzád gyenge csolnakom,
Kedves lyányka, jer velem!
Túl ott a kék partokon
Hűs olajfák alján,
Békén áll csendes lakom,
S kéj virít homályán.»

Nem, hajós, én nem megyek,
Itt szülőföldem vagyon,
Szebbek itt virány s hegyek
Mint kékellő partidon.
Szebb, midőn feltűnedez
A tetők koránya,
S édes bájjal zengedez
Kertem csalogánya.

«O lyány, a kék partokon
Illatosb a rétvirány,
Ott a myrtusbokrokon
Szebben zeng a csalogány ;
Szebb az alkony kék ege
Csendesen borúlva,
Szebb a hajnal fellege
Tengerből pirúlva.»

Ah de kunyhód rejtekén
Oly szép élet nem virít,
Messzeparti jövevény,
Mint a csendes völgyben itt.
S halld mint zúg, üvölt a szél,
Tornyosúl a hullám,
Csolnakodba' bús veszély,
Bús halál tekint rám.

«Lyányka, kunyhóm rejtekén
Csendes élet csörgedez,
S gyönge szellőn viszlek én
Szép honom szellőihez.
Jer, kedves, ne félj, velem.
Zúgjon bár vész s hullám,
Kísér a hű szerelem,
S átvezérli sajkám.»

Mond, s ím förgetegdagály
Kél a barna fellegen,
Szél és villám zúgva száll
Déli tájról hirtelen ;
A hab heggyé nő legott,
Partját túldagadja,
És a gyönge csolnakot
Vész közé ragadja.

Küzd az ifju s vissza még
Biztosan remélve néz,
Keblén hő szerelme ég,
S esdekelve nyúl a kéz ;

Ámde harcra keltenek
Szél s örvény körűle,
Még egy hullám s — istenek! —
Végkép elmerűle.

Ülve part virányain
Néz a lyány keservesen,
Ámde szél s hab szárnyain
A hajós már nem jelen.
Messze a kék partokon
Nyugszik eltemetve.
S a hű csolnak egy fokon
Hullámtól kivetve.

«Jer, te kedves csolnak, még,
Vígy magaddal engemet,
Mely e bús szemekben ég
Eltemetni könnyemet.
A kék parti hegytetők
Szent fényben viradnak,
S ott örökké-zöld mezők
Majd rózsákat adnak.»

A ZARÁNDOK.

Csendes völgy ölébe' kit fed
E sötét kápolna itt?
Mért szemed kisírva, lyányka?
Mért ily búban arcaid?

«Nem fed, oh jámbor zarándok,
Senkit e kápolna itt,
Én könyörgök : fedje béke
A kedvesnek hamvait.»

Hol van kedvesed, leányka,
Mely sír halma rejti őt?
«Messze messze, hol virág nem
Illatozza a mezőt.

Puszta síkon zúg a szellő,
Szem nem lél vándornyomat:
Ott van sírja, oh zarándok!
A forró fövény alatt.

Itt sohajtok, itt könyörgöm:
Légyen álma nyúgalom,
S majd ha könnyeim kisírtam,
Enyhűl tán a fájdalom.»

Lyányka, lyányka, e nehéz bú
Elhervasztja éltedet,
Csillapítsd el aggodalmid,
Szűntesd e gyászkönnyeket.

Él a szent kereszt vitéze
Aki húnytát könnyezed,
Nézz szemembe — rám nem ismersz?
Én vagyok hű kedvesed.

Élek még, a vad pogánykar
El nem olta engemet,
Visszajöttem, visszahoztam
Néked hű szerelmemet. —

«Ég, nagy ég! te vagy, szerelmem?
Akit évtől könnyezek,
Lelkem lelke! el nem olták
Élted a pogánykezek?

Ah mint dobban e szegény szív
Mint derűl fel bús szemem!
Fájdalom, ne ölj meg engem,
Itt van, itt van kedvesem!

Hála, néked a keresztfán,
Hála, hogy megóttad őt!
Szív! merűlj örömtengerbe,
Vissza, visszanyerted őt!»

ILONKA.

«Porosz király s Terézia
Viseltek háborút,
Megnyílt a vad halálmező,
Megnyílt a véres út.

Huszárruhába öltözék
A barna szép legény,
Elment zajos csaták közé —
S csatán veszett szegény.

Ki mondja meg, bús lyány neked,
Mint hívják a helyet,
Melynek földén hősálmait
Alussza kedvesed?

Boldog levél, jó Istened
Egy hű szívhez kötött,
Szemed mégis könnyel telik
Imádságod között :

Hajh gyászvirággal a helyet
Meg nem jegyezheted,
Hol sír ölébe' hamvadoz
Szegény volt-kedvesed.»

SZÉP JOLÁNKA.

I.

Hóvihar zúg, fúja éjszak,
A metsző hideg szelet,
Káldi a vadászsereggel,
Járja künn a bérceket ;

Vára csendes és körötte
Nyugszik a sötét vidék,
Egy teremnek ablakában,
Csillog a bús lámpa még.

«Nincs, ki a rabló kezéből
Engemet kimentene,
Hozzád esdeklem, tekints rám,
Irgalomnak Istene!»
Így sohajtoz a teremben,
S álmatlan virasztva ül,
Szívrepesztő gyötrelem közt
Szép Jolánka egyedűl.

Szép Jolánka, kit, bolyongván
Egykor a Vág partjait,
Koszorúba fűzve dal közt
A tavasz virágait,
Káldi lángoló szerelme
Vad dühében elrabolt,
S évet sír le néma búban,
Mint felhők között a hold.

Gondolatja messze szállong
Honvidéke halmain,
Apja ősi csarnokában,
A Vág bájos partjain ;
S ott, hol vért áldoz honáért
Kendi a harc bajnoka,
Aki szívének szerelme,
Aki élte csillaga.

S ím a várnak udvarában
Tompa nesz kél s zaj riad,
És fülébe lónyerítés,
Patkók dobbanása hat.
A sötét előteremben
Férfiléptek konganak,
Ajtó nyílik, és berobban
Egy magas vitéz-alak.

Felsikolt a lyány ijedve:
«Kendi, Kendi, szent egek!»
S a bajnokra dől, szemében
Forró cseppek rezgenek.
«Lelkem sírt, epedt utánad,
Mély, ah mély kínt szenvedék!
Mennyi éjem volt virasztva,
Látta hű tanúm, az ég.

Ámde itt vagy, és enyém vagy —
Boldogító gondolat! —
Egy pillantat karjaid közt
Meggyógyítja kínomat.
Honnan, oh te kedves, honnan
Hajt e zordon förgeteg?
Fürtiden mint csillog a fagy,
Arcod, ajkad mily hideg!»

«Fürtimen bár csillog a fagy,
S arcom és ajkam hideg,
Hagyd, oh hagyd leányka, kedves:
Bennem a szív lángmeleg.
Jöttem érted, hogy kezéből
Rablódnak kimentselek;
Jer, ne késsél, míg a zordon
Éj homályi rejtenek.»

«Jaj nekem, szivem szerelme,
Jaj nekem, ha itt talál
Rablóm, a vad, a kegyetlen,
Sorsod rablánc vagy halál,
Tagjaimban mint hül a vér!
Szívem mint szorúl, remeg!
Fuss! veszélyt hoz minden óra —
Lesnek áruló szemek.»

«Lyány, azért küzdék viharral
Futva messze földeket,
Hogy zsarnok kezekbe' tudjam
Hervadozni éltedet?

Lyány, szerelmem lángja gőz-e,
Melyet szellő elfuvall?
Bajnokodnak nincs-e lelke
Víni érted százakkal?

Ülj nyeregbe, hajnalig még
Messze száll velünk a mén;
Szűn a vész is, csillagokból
Int felénk a jó remény!»
Mond a bajnok, és nyeregbe
Tenni ölbe vette őt,
Haj de késő! — lárma zúg már,
S kürt rivall a vár előtt.

Megjövének — s hallja Káldi:
Udvarán egy mén nyerít,
Hallja s bosszulángra lobban
S felriasztja emberit.
««Fel, legények, a kapukra,
Rabló dúlja váramat!»»
S gyorsan szökken a nyeregből
Mint felhői csattanat.

«Isten, Isten, itt a vég!» mond
S összeroskad a leány.
S már rohan be Káldi népe
A teremnek ajtaján.
Felbőszűlt tigrist ha láttál
Párducokkal küzdeni,
Kendi úgy ví rablókézből
Kedvesét megmenteni.

Gyászvilága a teremnek
Mérges harcaikra süt;
Látni vérnek áradását,
Látni dúlást mindenütt;
Kendi rakva már sebekkel,
Ámde karja még erős,
S holtakat holtakra hányva
Bástyaszirtként áll a hős.

Hajh de aki többek ellen
Víni győzne harcvihart,
Ércből Isten nem teremte
Törhetetlen férfikart:
Gyorsasága végre lankad,
Lángja csökken és kihűl,
S száz csapások záporában
A holtakra halva dűl.

II.

Mit jelent e víg zajongás?
Ki ül fényes ünnepet?
Mért lepé meg ennyi vendég
A magas vártermeket?
Nász van, táncosok sürögnek
Szívderítő víg zenén,
Szép Jolánka a menyasszony,
Büszke Káldi vőlegény.

A termek fölékesítvék,
Száz szövétnekfény ragyog;
Jöttek nagy számmal leventék,
Hölgyek és országnagyok.
Minden arc örömben úszik,
Villogók a szép szemek;
Szűzek, ifjak boldogító
Mámorban merengenek.

Egy arc van csak ennyi sok közt,
Melyen gyászjel látható:
A menyasszony arca oly szép,
Melyhez nincsen fogható;
Lelke mintha messze vágyna,
Messze égiek felé,
Mert földön reményvirágit
Balsors összetépdelé.

Rég imádság tárgya ő már
A szelíd pórnép között ;
Régi hit, hogy földi létből
Égi honba költözött.
Élhet-e utált karok közt
Ily felsőbb világi lény?
Élhet-e mátkája szörnyű
Gyilkosának kebelén?

Mint vésztől letört virágszál
A nap hervasztó hevén,
Fáklya elhaló világa
A sötét bolt éjjelén :
Egy kicsiny szellőfuvallás,
És a fény többé nem ég :
Olyan ő ; vélnéd szivének
Minden dobbanása vég.

Nagy zsivaj van a teremben,
Zajlik a tánc és zene ;
A menyasszony szép fejével
Pamlagára pihene.
Környezői szétmenének,
Kímélvén a szenvedőt,
Egy vagyon csupán, ki folyton
Vizsga szemmel nézi őt.

E körben hivatlan vendég,
Senki őt nem ismeri,
Harcfinak mutatja módja,
Öltözéke, fegyveri.
Réz sisak borúl fejére,
Mellét vas páncél fedi,
Tőrszemével a menyasszonyt
S vőlegényt kémlelgeti.

Most egyszerre elsötétül
A lovag tekintete,
S felnyúlván ülőhelyéből
Daliás szép termete,

A menyasszony pamlagánál
Ünnepélyesen megáll,
Vége táncnak és zenének,
Minden szem feléje száll.

«Szép Jolánka vőlegénye!
Merre andalog szemed?
Jer kedves menyasszonyodhoz,
Nézd meg mesterművedet!
Itt fekszik némán, halottan,
A kezed-rabolta nő;
Most lehelte végfohászát
Szíve, a rég vérező.

A szülék szemfénye volt ő,
Tőlök durván loptad el;
És miatta bánatában
Megszakadt két agg kebel.
Mátkáját megöldökölték
Udvarodnak őrei,
Őt magát halálra kínzák
Zsarnokságod tőrei.

Megkondúlt halálharangod,
Vérrel élő szörnyeteg!
Bűneid menyasszonyodnak
Bátyja bosszulandja meg:
Váradat hadam keríti,
Téged kardom éle vár:
Nyúlj fegyverhez! vétkeidnek
Eddig terjed a határ.»

Elszörnyedve e szavakra
Szétfut a vendégsereg,
Káldi s a lovag kezében
Már villognak fegyverek.
Forr a két bajnok haragja
S bőszülten egymásra csap,
Mint midőn két hím oroszlán
Martalékon összekap.

A lovag harcol szilárdan,
Ámde társa már remeg,
Egy csapás még s a lovagnak
Karja Káldit ölte meg.
Ajka nyílt, de szólni többé
A halál már nem hagyott,
Völgybe roskadó szoborként
Omlott össze a halott.

Káldi vára puszta rom lőn.
Kő kövön alig maradt;
Szerteszórvák omladéki
Vad bokrok s cserjék alatt.
Élő lény nem jár körűle
Gyakran hosszu éven át,
Néha a völgy fülmiléje
Sírja ott el gyászdalát.

A várról a táj lakói
Több regéket mondanak;
Vannak, akik ott az éjben
Zokogást hallottanak.
Egy igaz csak: életen túl
Gyűlölők és szeretők,
Ha egy hant fedezte is be,
Békében nyugosznak ők.

A VISSZATÉRT.

Eltemette honját
A mohácsi vész,
Vissza vércsatákból
Tér a bús vitéz.

Föltekint, s hol a nap
Nyúgodóba száll,
Kék hegyeknek ormán
Sziklavára áll.

Sziklavára csendes
Mint a temető,
Benne egy harang kong,
Mély gyászt hirdető.

Fenn a várteremben
Fáklyák fénylenek,
Bánatos karének
Hangi rezgenek.

A teremközépen,
Magos gyászpadon
Kiterítve fekszik
A szép hajadon.

Arca, keble halvány
Mint a bérc hava,
Húnyva szép szemének
Ég csillaga.

És belép a bajnok,
És reá borúl
A kedves halottra,
Keblén mély kin dúl:

«Mindent elvesztettem,
Mindent — jaj nekem! —
Harcon a hazámat,
Itthon kedvesem.

Ah fekünném inkább
Én e gyászpadon,
Mint te, szép virágszál,
Ékes hajadon!»

A BAJNOK NŐJE.

«Hős fiad ha él-e,
Hol van, merre tért,
Anyja kedvesemnek!
Tőlem ah ne kérdd.
Mondanom ha kell, hogy
Halva gyermeked,
Anyja kedvesemnek,
E szív megreped.

Nézz körűl a rónán,
Megtalálhatod,
Domb alá temetve
Nyugszik magzatod.
Váró hű nejéhez
Száguldó lován
Nem jött a sereggel
Vissza harc után.

Összejártam érte
Völgye, tért, mezőt,
S holtak közt a téren
Halva leltem őt,
Bajtársak könyeztek
A hű társ felett,
Kit korán a hadvész
Sírba fektetett.

Lakja most rideg domb,
Rajta hősjelek:
Dárda, kópja, zászló
Búsan intenek.
A bajnak jutalma
Vérsebek, halál,
És hideg dicsőség
Sír márványinál.

Oh mért szülte anyja,
Mért a mostohát?
Aki feltalálta
A fegyvert, csatát:
Most nem volna halva
Ifju kedvesem,
Nem borongna gyászban
Sírig életem.»

SZOLNOK MELLETT.

Szolnok mellett, a Tiszánál,
Damjanics dicső vezér áll,
És előtte a sereg,
Mellyel a rác pártütőket,
A hon ellen felkelőket,
Több csatákban verte meg.

Véres harcból most jövének;
Hangja víg a hadzenének,
S győzedelmet hirdető;
Mondják: e nagy ütközettel
Nyolc ezer német veszett el,
S Szolnok tája vérmező.

Nézni szép az átmenőket
Amidőn üdvözli őket
Nyájas szókkal a vezér;
Öntudatban mint lobognak
Arcaik büszkén azoknak,
Kikhez szól vagy kit dicsér.

Új csapat megy most előtte,
S ím, ő csákóját levette,
S a csapat míg elhaladt,
Tisztes fője elfedetlen.
Nem maradt szem könnyezetlen,
Ily nagy ünnepély alatt.

«Nektek hálát hol találjak,
Legvitézebb zászlóaljak,
Harmadik s kilencedik?
Mind oroszlánok valátok,
Ellenségeink e csatátok
Emlékökbe véshetik.»

«Egyenként megérdemelné
Mindenik, tisztté emelné
Őtet hadvezér szavam;
Ámde akkor tönkre menne,
Villámától fosztva lenne,
Vészeket hordó hadam.»

«Egymástól el nem szakadtok,
És, miként eddig, maradtok
Mindig győzhetetlenek;
Kiknek rettentő nevére
Megfagy az ellennek vére,
S rác és német szív remeg.» —

Így szólt a vezér. Szavára
Villog minden szem sugára,
S a hadból ily szó riad:
««Honszabadság a mi bérünk!
Vígy halálra bár, vezérünk,
Nekünk szent törvény szavad!»»

IDEGEN KÖLTŐKBŐL.

Kövesd híven példányodat,
Tökélyiben, hiányiban.
S tiszteld nyelved szabályait:
Nehéz az út, de célra visz,
S nehéz pályán szép küzdeni.

A VÁNDOR.

(Goethe).

VÁNDOR. Áldás veled, te ifju hölgy,
S áldás emlőiden
E kisded gyermekedre.
Engedd e sziklafalnál

A szilfa árnyiban
Málháimat levetve
Melletted megpihennem.
HÖLGY. Mi cél hoz tégedet.
A nap hevében
Az úti por között ide?
Árút hordasz talán
Városból a vidékbe?
Mosolygasz, jövevény,
Kérdésemen?
VÁNDOR. Városból árút én
Nem hordok; hűl az est már:
Mutasd meg a forrást nekem,
Melynek vizét iszod,
Te kedves ifju hölgy!
HÖLGY. Itt a szirt-úton fölfelé
Eredj előre. Cserje közt
Fog az vezetni a
Karámhoz, hol lakom,
S a kút vizéhez,
Melyből iszom.
VÁNDOR. Mi ez? Vad cserje közt
Intéző emberkéz jele?
Eme kövek nem a te műveid,
Természet! te áldásidat
Oly dúsan hintező.
HÖLGY. Tovább csak, fölfelé!
VÁNDOR. Egy architráb, mohtól fedezve!
Rád ismerek, oh alkotó
Szellem!
Jelképed e sziklára nyomtad.
HÖLGY. Tovább csak, jövevény!
VÁNDOR. Felírás, melyre hágok!
S olvashatatlan!
Eltűntetek, ti mélyen
Vésett szavak,
Kik hirdetendők voltatok
Mestertek szent érzelmeit
Utókoroknak.

HÖLGY. E kőre andalodtál,
Idegen!
Ott fenn több kő vagyon
Kunyhóm körül.
VÁNDOR. Ott fenn?
HÖLGY. Bal kézre a
Cserjén keresztűl,
Itt.
VÁNDOR. Oh Múzsák s Gráciák!
HÖLGY. Ez itt kunyhóm.
VÁNDOR. Egy templom omladéki!
HÖLGY. Oldalvást erre le
A sziklaér buzog,
Melyből iszom.
VÁNDOR. Lángolva szősz sirod felett
Oh Genius!
Feletted összeomlott
Remekműved,
Te halhatatlan!
HÖLGY. Várj, majd edényt hozok,
Melyből ihassál.
VÁNDOR. Repkény foná körűl
Karcsúdad istentermeted,
Miként ügyekszel fölfelé
A romladék közől
Oszloppár!
S te ott, magányos húg!
Főtök befedve barna mohhal;
Miként tekintetek le mind
Méltóságos szomorban
Leroskadott testvéritekre!
Szedercsalitnak árnyain
Föld és romok fedik be őket,
S rajtok magas füszálak inganak.
Természet! így becsűlöd
Remekmüved remekmüvét?
Érzéktelen lerombolod
Szentségedet,
S kórót nevelsz fölötte?

HÖLGY. Mint szunnyad e gyerek!
Akarsz-e
Benn a karámban megpihenni,
Idegen?
Vagy ittkün inkább
A hűs szabadban?
Fogd e fiút, a míg
Vizet merek.
VÁNDOR. Nyugalmad édes!
Egészség, égi, vesz körül,
S mi békén alszol!
Te a szent múltnak omladékin
Születve, szelleme
Lengjen fölötted!
Kit az lebeg körül,
Szent isteneknek
Önérzetében
Élendi napjait.
Bimbókkal teljesen virágozz,
Tündöklő szép tavasznak
Fölséges éke!
S világíts társaidnak;
Ha majd lehervadoznak
Virágaid, öledből
Teljes gyümölcsök nőjenek
Nap ellenében.
HÖLGY. Megáldj Isten!
Ő mégis alszik?
Nincs mivel kinálni tudjalak,
Mint egy szelet kenyér
A hűs italhoz.
VÁNDOR. Hála érte.
Mi bájosan zöldel s virúl
Minden!
HÖLGY. Mindjárt előjön
Majd a mezőről férjem is.
Maradj velünk, oh jövevény,
Az estebéden.
VÁNDOR. S ti itt lakoztok?

Hölgy. Itt e falak között.
E kunyhót még apám raká
Téglából s romkövekből,
És ez lakunk.
Egy földmiveshez adva engem
Kimúla karjaink közt. —
Aludtál, kedves fiam?
Mi víg, mint vágyna játszni.
Te dévaj!
Vándor. Természet, oh te
Örökre sarjadó!
Mindennek adsz te életéhez
Gyönyört; és minden gyermekednek
Osztályrészűl lakot.
Fenn épít a párkányozatra
A fecske, nem figyelve
Mi ékitvényt tapaszt be.
Hernyó arany lombot sodor be
Fajának tél-lakúl.
S te felséges romjai között
A múltnak alkotsz
Kunyhót magadnak, ember!
S éldelsz sirok felett!
Isten veled, te boldog nő!
Hölgy. Hát nem maradsz?
Vándor. Az ég áldása rátok,
S e gyermekre!
Hölgy. Szerencse járjon útadon!
Vándor. Hová visz itt ez út
Túl a hegyeken?
Hölgy. Cumába.
Vándor. Mi messze fekszik?
Hölgy. Jó három mérföld.
Vándor. Élj boldogúl!
Természet, légy vezérlő útamon,
Az idegennek útain,
Mert a szent múltnak sírjain
Vándorlok én.
Adj enyhhelyet

Éjszak viharja ellen,
Hol a délnek hevétől
Egy nyárligetke óv;
S ha majd nap szállatán
Az estnek végsugáritól
Betündökölt
Kunyhómba térek,
Ily kedves nő várjon reám
Ölébe' gyermekével.

EDVÁRD.

(Herder).

Kardod vértől miért piros?
Edvárd, Edvárd!
Kardod vértől miért piros?
S a bú miért epeszt?
«Oh én megöltem sólymomat,
Anyám, anyám!
Oh én megöltem sólymomat,
S hasonlót nem lelek.»

A sólyomvér nem oly piros,
Edvárd, Edvárd!
A sólyomvér nem oly piros!
Valld meg, nyíltan fiam.
«Oh én megöltem pejlovam,
Anyám, anyám!
Oh én megöltem pejlovam,
Ki délceg s hű vala.»

Vén volt, miért megölnöd őt?
Edvárd, Edvárd!
Vén volt, miért megölnöd őt?
Téged más kín gyötör.
«Oh én megöltem jó apám,
Anyám, anyám!

Oh én megöltem jó apám,
S ez vérzi szívemet.»

S miként vezeklesz bűnödért?
Edvárd, Edvárd!
Miként vezeklesz bűnödért?
Fiam, mondd meg nekem.
«E földön meg nem nyúgoszom,
Anyám, anyám!
E földön meg nem nyúgoszom,
Túl tengeren megyek.»

És házadat miként hagyod
Edvárd, Edvárd?
És házadat miként hagyod,
A tágast s ékeset?
«Elhagyva majd leomlik az,
Anyám, anyám!
Elhagyva majd leomlik az,
S én látni nem fogom.»

S hová lesznek nőd s gyermekid?
Edvárd, Edvárd?
Hová lesznek nőd s gyermekid,
Ha túl mégy tengeren?
«Nagy a világ, koldúljanak!
Anyám, anyám!
Nagy a világ, koldúljanak;
Nem látom őket én.»

És jó anyádnak mit hagyandsz?
Edvárd, Edvárd!
És jó anyádnak mit hagyandsz?
Fiam, mondd meg nekem.
«Átkot hagyok s pokoltüzet,
Anyám, anyám!
Átkot hagyok s pokoltüzet
Gonosz tanácsodért.»

HOZZÁ.

(Uhland).

Szemed nem égi kék,
Szájad nem rózsaszáj,
Karod, melled nem líliom.
Ah volna az dicső tavasz,
Midőn a völgyben és tetőkön
Ily líljom s rózsa teremne,
S mindezt oly tiszta ég
Venné körül, mint kék szemed.

SZENT-ILONA SZIGETÉN.

(Immermann).

SZELLEM. Ki nyög, ki háborítja csendemet?
VÁNDOR. Ember, ki vakmerő volt végbevinni
Emberfelettit, s most varázskörödben
Remegve érzi lénye szűk határit.
SZELLEM. Nyugodj meg!
VÁNDOR. Hangod mint harang
Szelíden zeng át. Megnyugodjam-e,
Megnyughatom-e, hol a természetet
Magát elhagyta futva nyúgodalma?
SZELLEM. Nyugodj meg. Nincsen és nem volt soha
Sajátkép emberekkel dolgom. Istenek-
S végzettel volt mindenkor. Mért jövél
S kihez?
VÁNDOR. Tehozzád.
SZELLEM. Hozzám, és mi végre?
VÁNDOR. Szaváért a talánynak. Ó erős!
Korunk talányát fejtsd te meg nekem.
SZELLEM. A kor talányát? Mért talányos a kor
Tinektek? És ki tudja, a talányszót
Megmondhatom-e én? Vagy viszont ki tudja,
Megmondván, fogsz-e érte adni hálát?
Miként vagytok? hogyan foly éltetek?

VÁNDOR. Ma jól, holnap rosszúl, megint jól
Túl holnapon. Viszály van semmiért,
És béke áll be újra semmiért,
Valódilag nem tudja senki, mit
Kiván emez, mit az, mit önmaga.
A nyelv sebes: lassú, ügyetlen a kar.
Uralkodás az asszonyé ; s az mondatik:
Korunk jeles!
SZELLEM. S a láng, mely engemet
Emészte egykor el?
VÁNDOR. Szétlobbana.
Rég elfeledtük. Most felőle szólni
Veszélyes. Vannak olyanok, kiket
Pirít, hogy keblök egykor hő vala.
SZELLEM. Van-e szó még felőlem köztetek?
VÁNDOR. Több most mint éltedben. Neved
Mint Caesaré kiterjedett egész
Világon és legyőzte ellenid.
Tudják, hogy őket nem becsülted
Félannyinak sem mint azon saru
Szegét, melyet leghitványabbika
Viselt népednek: ám de őket az
Nem bántja többé. Balszerencse, hogy
Megdönte sorsod, mondja mindenik,
És újra visszaóhajt tégedet.
SZELLEM. Ez az, miről őket megismerem.
Ez festi őket embereknek. És te,
Ki ezt tudod mind, és te balgatag,
Éjfélkor jősz a sírtól kérdeni
A szót, mely mint imént vert pénzdarab
Tenyéreden, oly tisztán tündököl.
Urat nélkülöz a világ. Gonoszt
Vagy jót, mindegy. Sőt jónál jobb gonosz.
Minden szükségitek felett tinektek
A zsarnok az, mi legszükségesebb.
Jármos tinónak béres ostora
Világosít fel mindent legsebesben.
Értsd immár e szerint korod talányát.

VESZTESÉG.

(Goethe).

Egy szeretőm volt, s ah drágább mint mindenem: ámde
Már nem enyém! — Hallgass, s tűrd, mit a sors keze mért.

BÁTORÍTÁS.

(Goethe).

Egy ember mi csekély, de ezer tud róla beszélni,
Mint hata, mennyit tett, élte mi hasznu vala.
Egy vers még kevesebb, de ezer szív éldeli báját,
S ezren gáncsolják: Múzsa kegyence, te költs!

AZ ÉJI DAL.

(Uhland).

Mi ver fel súlyos álmaimból?
Oh nézd meg, jó anyám!
Ki zeng oly édes hangokat
A késő éjszakán?

«Nincs semmi nesz, nincs semmi hang,
Nyugott az éjmagány:
Ki zengne mostan dalt neked
Szegény beteg leány?»

Ah az nem földi zengemény,
Mi nékem élvet ád:
Egekbe hívnak angyalok —
Anyám, jó éjszakát!

A LÁTOGATÁS.

(Goethe).

Feltevém, hogy meglepem ma lyánykám,
Ámde ajtaját bezárva leltem ;
Itt van a kulcs, gondolám, zsebemben,
S halkkal felnyitám a kedves ajtót,

A csarnokban nem találtam őtet,
Nem találtam a kisded szobában ;
Végre halkkal megnyitám a kamrát,
S ott lelém meg ; édesen elalva
Pamlagán feküdt felöltözötten.

Munka közt aludt el a leányka.
Csukva voltak a gyöngéd kezecskék,
Bennök a kötéske és kötőtűk.
Oldalához ültem és tünődém :
Költsem-e, vagy szenderegve hagyjam.

Elmerűle nézetébe' lelkem,
Szempilláin béke nyúgodott volt,
Ajka rózsáin a néma hűség,
Arcain a kellemek lakának.
S egy jó szív ártatlan indulatja
Izgatá szép keble hullámzását.

Minden tagja kellő volt, feloldva
Édes álom égi balzamában.
Ott ülék örömben, s e merengés
Fékezett titkos tilalmival, hogy
Merjem háborítni szunnyadását.

Oh, te kedves, gondolám, az álom,
Minden álvonásnak árulója,
Nem fedezhet semmit is fel, ami
A barát gyöngéded érzeményit
Háborítsa, ami néked ártson.

Szép szemed sugári zárva vannak,
Melyek már magokban is lekötnek,
Nem mozdúlnak csókra vagy beszédre
Szenderület-zárta édes ajkid.
E karoknak elvarázsló lánca
Oldva van, mely máskoron körülfog;
És a kéz, a mézhizelkedések
Bájoló szép társa, mozdulatlan.
Tévedés ha volna, amit érzek,
És szerelme hozzád öncsalódás.
Most eloszlanék, midőn övetlen
Helyhezé magát előmbe Ámor.

Így ülék sokáig és örültem
Szívem lánginak s az ő becsének:
Alva oly kedves volt ő nekem, hogy
Nem merém fölverni szenderéből.
Két narancsot és két rózsabimbót
Csendesen kis asztalára téve,
Kisuhantam lassan a szobából.
A kedves szemét ha fölvetendi,
Megpillantja tarka adománykám,
Bámuland: ki, és miként hozá azt
Zárt ajtókon által asztalára?

Hogyha látom újra őt, az angyalt,
Még ez éjjel, oh miként örül majd!
Hév szerelmem kisded áldozatját
Kétszerezve fogja viszonozni.

RENDELTETÉS.

(Grün Anasztáz).

Amidőn rózsát teremte,
Szóla Isten: illatozál!
Amidőn napot teremte,
Mondá: égj nap, és világolj!

Alkotván a kis pacsirtát,
Monda: szállj föl énekelve!
A kerek holdat teremtvén,
Monda: tündökölj az éjben!

Amidőn hölgyet teremte,
Monda néki: légy szerelmes!
De midőn téged teremte,
E parancsát elfelejté.

Mert másként hogyan lehetne:
Hogy pacsirta, rózsa, nap, hold
Teljesítik a parancsot,
És te nem szeretsz, leányka?

A CSOLNAK.

(Lengyel népdal).

Part mellett egy csolnak áll
S hullámok tolúlnak,
S part mellől a csolnakot
Mindig távolabb viszik.
Egy nádszál eként kiált a
Távozó csolnak felé:

«Jőj te vissza, csolnakocska!
Nálam csendben nyughatol;
Jőj a part mellé megint,
Nézd az áradat mi nagy!»

«Bár a partnál csend van is,
S mély az áradat,
Még kicsinyt tovább röpülök
S vissza hozzád úgy jövök majd.»

«Ah te nem fogsz visszajőni,
Nem nyugodni nád között,

Messze hajtva elmerűlsz
A zajongó tengerárban.»

És a csolnak szél s hab-űzve
Messze ment s vissza nem tért.
Kérdezé a nád a tengert — —
De a tenger nem felel.

SZERB DALOK.

(Talvj és Gerhard).

I.

A KIKERÜLHETLEN.

«Lelkem lelke, szép leányka,
Légy az én szerelmesem.»
Balgaság beszéded, ifju,
Azt nem éred el soha.
Elmegyek csapszékbe inkább
És arany serleggé válok,
Mint szerelmesed legyek.
«S én csaplárlegény vagyok,
S így is majd enyém leszesz.»

Balgaság beszéded, ifju,
Azt nem éred el soha,
Kávéházban findsa inkább:
Findsa lészek, ugy menekszem,
Mint szerelmesed legyek,
«S én kávéfőző vagyok,
S így is majd enyém leszesz.»

Balgaság beszéded, ifju,
Azt nem éred el soha.

Kinn a tágas zöld mezőben
Fürjmadárrá válok inkább,
Mint szerelmesed legyek,
«S én vadászlegény vagyok,
S így is majd enyém leszesz.»

Balgaság beszéded, ifju,
Azt nem éred el soha.
Inkább a nagy tengereknek
Mélyén hallá változom,
Mint szerelmesed legyek.
«Én pedig háló vagyok,
S így is majd enyém leszesz.
Légyen így, vagy légyen úgy,
Mindenkép enyém leszesz;
Légyen itt, vagy légyen ott,
Kedvesem vagy mindenütt.»

II.

ALKUVÁS.

Túl az erdőn, túl a halmon,
Hallik egy harsány sikoltás.
És az ifju arra tér el
S egy leánykát lát kötözve
Vékony szál selyem fonallal.
S így eseng a rableányka:
Oldj el engem, ifju hősfi,
Húgod lészek, ha eloldasz.

De a hőslegény felel rá:
Húgom van nekem már otthon.

Oldj el engem ifju hősfi,
Sógorasszonyod leszek majd.

De a hőslegény felel rá:
Sógorasszonyom van otthon.

Oldj el engem ifju hősfi,
Mátkád, hű mátkád leszek majd.

És megcsókolá az ifju,
És eloldá a leánykát,
S elvezette udvarába.

III.

OHAJTÁS.

Oh ha volnék rétnek hűs patakja,
Tudnám, merre folyjak habjaimmal!
Csörgenék a kedves ablakánál,
Hol levetközik s ruháit ölti;
Szomját majd belőlem oltaná el;
Mellét meghüsíteném habommal,
És a kedves, kedves szívhez érnék. —
Oh ha volnék rétnek hűs patakja!

IV.

LEÁNYI TÖRVÉNYSZÉK.

Három lyányka ültetett virágot,
Völgybe szegfűt, domb fölébe rózsát.
S ím a nőtlen ifju arra tér el
És kitépi a lyányok virágit.
De hálót fonának a leányok,
Benne megfogák a nőtlen ifjat,
S törvényszéket tartának felette.
Mond az egyik: égessük meg őtet!
Számkivessük! így kiált a másik.
Fára függeszszük fel, mond a végső.

Mindeniknek válaszolt az ifju:
Égnem illenék, arany ha volnék,
Számüzetném úgy, ha agg anyóka;
Hős vagyok, lyánykák, akasszatok fel
Egy rossz fára — a lyányok nyakára.

V.

SZERELMI KÍN.

Oh virúló szép virágszál!
Bár az ég verné anyádat,
Aki szült oly bájolónak,
Aki a faluba küldött.
Hol hősök dőzsölve isznak,
Gyermekek követ dobálnak,
Hölgyek lejtenek keringőt,
Szűzek éneket danolnak:
Ott, oh kín! ott láttalak meg,
S fáj örökre tőle szívem.

VI.

VADÁSZKALAND.

Még hajnalkor udvaromba' voltam,
S már vadászaton, midőn a nap kelt
Erdőbérceken, midőn leszállott.
Ott találtam egy kedves leánykát,
Szenderegve zöld fejének árnyán
Kéve lóher volt fejének alja,
Két fejér galambka űle keblén
Tarka szarvas nyúgodott ölében,
Föltevém, hogy e helytt töltöm éjem.
Megkötöttem ménem a fenyűhöz,
A fenyű ágához röpke sólymom,
A nyaláb lóhert lovamnak adtam,

A sólyomnak a két hógalambot,
A szarvaskát hű vadászebemnek,
A leányka megmaradt magamnak.

VII.

EGYESÜLET.

Szőke ifju s barna fürtü lyányka
Egymásért epedve lángolának,
Egy folyamba jártanak füródni.
Tagjok egy lepelbe törledezték.
Esztendő múlt és még nem tudták meg;
Jött a más s szerelmök közbeszéd lön,
Közbeszéd lön a szülék között is,
S anyjaiknak ellenére volt az,
És egymástól őket elszakaszták. —
Csillagok lettek most hírvivőik.
«Halj meg, mond az ifju, e csillag által,
Halj meg szombat alkonyán, leányka!
Én vasárnap hajnalán halok meg.»
Úgy lőn mint a bús legény üzente.
Szombat estvén halt meg a leányka,
A legény reggel korán vasárnap.
Egymás mellé vannak eltemetve,
A hideg föld fogta őket egybe. —
Hónap múlt el, s ím az ifju sírján
Zöldelő sugár jegenyfa nőtt ki,
Egy pirúló rózsa a kedves lyányén.
A rózsát körűlfoná a szép jegenyfa,
Mint bokrétát a selyem fonalszál.

VIII.

SZERENCSÉTLEN LÖVÉS.

Serral s Ostrovic közt háború van,
Mind a két nemzetség kardja villog.
Néhány özvegy törli már könyűit;
De anyákat látni még zokogva.

Bérceken vivott és róna téren
Serral ellen Ostrovic csatákat,
Mint két szarvas nemző gerjelemben.
Vérzett szíve mind a két családnak
S bősz haragjok még nem csillapúlt le.

Serral-ágnak egyik híres ősze
Így szólítá meg kedvelt leányát:
Menj fel Ostrovicra, kedves Ilkám,
S kémlelődjél, mit csinál az ellen?
Hat hónaptól foly viszály közöttünk,
S én ohajtanám már vetni végét.

Sapkát tesz fejére szép Ilonka,
Paszománnal gazdagon kivarrtat,
Egy piros palástot vet magára,
Bőrtopányit összefűzi lábán,
S indul a hegyeknek Ostrovicba,
Amidőn épen leszáll az alkony.

Tűznél körben ültek ott a bégek,
Néhány köztök tisztogatta kardját,
Mások puskatöltést készítettek.
Kéve-zsúpon ült a guzla-dalnok
S őrtanyájokat vidítva zengett.

Köztök a legifjabbik, Hadanjy,
Most a róna sík felé tekint le,
S észrevéve jöttét idegennek,
Ki tanyájokat kikémlelendő,

Hosszú csövü puskáját ragadja,
Mely ezüsttel gazdagon kiverve.
«Bajtársak, látjátok ott az ellent,
Ki felénk lopódik a sötétben?
Ha nem csillog sapkájára e láng,
Meglepettünk volna tőle: ámde
Halni fog, ha kedvezend szerencsém.»

Fegyverét azonnal ráirányzá,
S elsütötte; durranása hangját
Ismételve zengi vissza a bérc.
De sikolt egy élesebb kiáltás,
És az ifju apja, Bjetkó, szólal:
«E hang, Istenemre! női hang volt!
Mely szerencsétlenség, mely nehéz sors!
Szégyenére vál egész fajunknak,
Hogy kezünktől gyenge nő esett el,
Kiknek Serral fegyveres vitézit
Illett volna harcban elterítnünk.»
Mindenik ragadt kezébe üszköt.
S ment közelre, látni ami történt.
Ott fekütt halottan a leányka,
Véres arccal földön elterülve.

Könnyező szemekkel szólt Hadanjy:
«Szégyen, ah szégyen, hogy nőt ölék meg,
S jaj nekem, hogy azt, akit szerettem.»

Bjetkó rá komor szemmel tekinte:
Fuss, oh fuss ez országból, Hadanjy!
Általad gyalázva van családunk.
Mit fog Serral szólni, majd ha hallja,
Hogy mint vad haramják nőt ölénk meg?»

Mélyen felsohajt a bús Hadanjy,
Rátekint utólszor őslakára,
S hosszu fegyverét vállára vetve
A hegyoldalon le útnak indúl.
Hogy kimenjen messze tartományba,

Jovan Vjeszki zengte nektek e dalt.
Jovan Vjeszki legjobb guzla-dalnok.
Aki vágy tovább Hadanjy sorsát
Tudni, adjon díjt az énekesnek.

*

Kecskenyájat őrzék a hegyekben,
Puskacsőmre támaszkodva álltam,
Hív kutyám aludt a hűvös árnyban,
Minden fű alatt tücskök danoltak,
Mert a nap heven sütött az égről.

Egy szép ifju lépett hirtelen ki
A hegyútnak mély szorúlatából,
Testén tépve függtenek ruhái,
De a régi rongy s kopás közől is
Láthatólag tündökölt a hímzet.
Hosszu puska volt az ifju vállán,
Csője gazdagon ezüsttel ékes,
Jatagán lógott bal oldaláról.

Hozzám lépve idvezelt szerényen:
«Bátyám, úgymond, itt van-e vidéke
A hősekben gazdag Ostrovicnak?»

Majd könyek perdűltenek szememből,
Felsohajtva válaszoltam: itt van!

«Gazdag volt, úgymond ő, e falucska,
Nyájak lepték el tetőit egykor,
Négyszáz hadra termett hős fiának
Tündökölt puskáján játszva a nap:
Most csak téged látlak itt magadban,
S e kisded bozontos kecskefalkát.»

Én feleltem: Ostrovic hatalmas
Volt; de népét nagy gyalázat érte,
S e gyalázat végveszélybe dönté.

Minden népeit legyőzte Serral,
Amióta egy lyányt, szép Ilonkát,
Meglövé az ifju hős Hadanjy.
«Mondd el, bátya, mint történhetett ez?»

Serral jött mint bérci áradat jön,
És megöldökölte hőseinket,
Földeinken feldulá az áldást,
Gyermekink rablóknak adta pénzért,
S Ostrovicnak régi híre eltűnt,

Hát az ősz Bjetkó felől hírt
Nem tudnál nekem beszélni, bátya?

Látván nemzetsége pusztulását,
Felkapaszkodott ama tetőre
És fiát kiáltozá, Hadanjyt,
Aki elment messze tartományba.

S ím Serralnak egyik bége megjött
— Hogy rá minden szentek átka szállna!—
És lelőtte Bjetkót a tetőről,
S ősz fejét leszelve jatagánnal
Meglöké lábával a halottat,
S teste a hegyről mélységbe görgött.

E szókat hallván a vándor ifju,
Mint sebhedt gím földre omla arccal,
S a mélységbe görgött, melybe apja
Holttestét a durva bég taszítá:
Mert, ki minket végveszélybe dönte,
Ő, Bjetkó szülötte volt, Hadanjy.

PRÓZAI MUNKÁK

AZ EPIGRAMMA THEORIÁJA.

(1828.)

Teória nem alkot művészt, mond a profánus, s örömmel mondja lelkének vigasztalásául az a nem profánus is, ki a teóriák vizsgálatába unatkozott, vagy azokat éppen nem használta, vagy ha tevé is azt, belőlük tanulságot meríthetni erején felül volt; mert a mélyebb spekulácziók szellemét felfogni soknak nem adatott még azok közől is, kiknek egyébiránt szerencsésb elmetehetség juta. Van-e e szóban igazság, vagy legalább lehet-e s kell-e általános axiomául felállítani, a tisztán gondolkodó fejnek felesleges magyaráznunk. Azokkal mindazáltal, kik ezen fonák ideájokba szerelmesedve, s talán illő mérték felett szerelmesedve vannak, nem meggyőzni őket ellenkezőkről — ez sikeretlen törekvés volna — hanem ítéleteiket mérsékleni, sőt leginkább némely gyengébbeket a ragadékony mételytől megóvni szándékozván, jónak leljük a dolgot egy kevéssé világosabb szempontból láttatni. Serdülő korában literatúránknak nem lehet részvét nélkül tekintenünk, ha a teóriáktól való irtózás terjedni kezd, mert ez bennünket elviszen az útról, hol a lépések fáradságosak ugyan, de bizonyosbak, és inkább célhoz vezérlők; egy oly ösvényre, melyen az erősöket is bukdosó vagy éppen nyakszegő menetelben mutogatja a mindennapi példa.

A költői lélek természet adománya. Nincs spekulativus fej, nincs ítélő erő, szorgalom és studium, mely ennek hiányát kipótolhassa. Ezt bizonyítják a költészet születése óta minden idők, s nem lelhetünk ese-

tet, mely ellenkező példát mutathatna. Mert voltanak bár Lessingek többen is, kik csekély költői talentummal sok tekintetben jeles, sőt nem hibázunk, ha mondjuk, klaszikai becsű műveket adtak, de gyujtsunk csak kritikai fáklyát s keressük bennök a fantázia csillámait, csillámait ezen mindenható tündérnek, ki csak maga képes alakjait poétai glóriával körülsugárzani, látni fogjuk, hogy azok vagy teljességgel nem, vagy csak olyan gyéren tűnnek fel, mint a sűrű ködön átpillogó verőfény. Ellenben a természet alkot lelkeket költői szikrával, melyek fellobbanva önmagoktól teremtenek műveket példa és tudomány nélkül, hogy a hideg ész csak bámulni tudja őket, követni még messzünnen sem. De mi szokott majdnem kivétel nélkül mindig az ily műveken fő vonás lenni? Figyelmezzünk rájok, s látni fogjuk, hogy céltalanság a kivitelben, rendetlenség a részek közt, szövevény összefüggetlensége — s mit legelőbb kellett vala említeni — a valón túlcsapongás rajtok szembeszökő bélyegek. Mint hegyekről szakadó özön, úgy rohan a maga vad lángjai közt olvadozó genius, nem ismerve dagálya célt és mértéket. A schilleri példa, hogy minden más elhallgattassék, eléggé tanulságos, hová vezeti a géniusz, a studium által meg nem hódított erő. Tegyük hasonlatba ezen nagy költőnek fiatalkori dolgozásait, azokat az ultrapoétai alakokat, sok későbben készült hasonló nemű, de mérték felett több becsű darabokkal; tegyük paralleelába Moort és Fiescót — Stuart, Tell és Wallensteinnal; s előttünk áll a géniusz ott magán, miképpen a természet kezéből kijött, csapongva fék és határ nélkül, itt teóriai tudománnyal szelíden szövetkezve.

De Shakespeare és Homér fog talán ellenvetésül felhozatni? Hogy az első rendkívüli ereje mellett teóriai tudománynak sem volt szűkében, bizonyítja az ő ismeretsége az olasz literatúrával, mely azon korban már virágzott s kedveltetett annyira, ahogyan akkor semmi más literatúra nem. Íróinak jelesebb művei francia — melyet Shakespeare, amint drámái-

ból látszik, értett — sőt nemcsak francia, hanem angol nyelvre is fordítva voltanak. Bizonyítja továbbá az, mit az ő egykorúja s barátja Ben Johnson mond, hogy ő a görög és római klaszikusokat tanulta, s lett legyen bár tökéletlen a görög és római nyelvben, (mint angol biográfusa Skottowe véli) tudva vagyon, hogy Hellas és Róma jelesebb fejeinek munkáit 1550 körül az angol saját nyelvén olvashatta. S ha nem oly fordításban is, mint például a németek korunkban Homért a hasonlíthatatlan Vosstól, olyanban legalább, mely az aristotelesi fő ideákat visszaadva az önerejével is nagy Shakespeareből elégséges vala azt a Prometheus-Shakespearet képezni, kinek művei eddig a drámai költésnek legmagasabb fokán állanak. Vegyük kezünkbe Hamletet, s vizsgáljuk a színjátszóknak adott törvényeket, s kérdjük magunktól, ha ezen velős rövidségű axiomák nem legszerencsésebb teóriai absztrakciók-e, melyeket vizsgálat előhozhat? belőlök a mély eszméletű műfilozóf nem oly világosan tűnik-e ki, hogy képes legyen minden kétséget elhárítani a Shakespeare teóriai tudománya felett? — Homér individualitása felől keveset tudunk. Az Odyssea s Ilias annyira eltölté az akkori görög nép lelkét, hogy csak a mű lebegett szünet nélkül előtte s alkotójáról minden elfeledkezett. Nem lehet vétkelleni, mond egyvalahol Lessing, hogy a napot istenlette a pogány nép. Ez a dicső égi ragyogvány úgy elragadta a pátriarkális kor fiának lelkét, hogy az felsőbb okot, alkotó erőt nem tuda, s nem mert elképzelni. A valódi mestermű egészen elfog bennünket ; azt hisszük, hogy maga teremtette magát, vagy az egész természet munkás volt születésére. Így maradt Homér individualitása fátyol alatt ; de szól maga az Odyssea, szól az Ilias. Nincs neme az emberi ismereteknek, mely ezen két műben ne érdekeltetnék, Homér itt historikus, orator, geográfus, genealógus stb. azon felül, hogy költő, s a szépművészet több ágait is érinti, s nem lehet csodálni, ha ez a két mű már a régi kor írói által a minden ismeretek

enciklopédiájának neveztetett. Ki oly járatlan a történetekben, hogy ne hallott volna azon sok Cosmo- és Theogoniák, Titánok s istenek tettei, Herosok viszontagságai, Hercules, Argonauták, Theseos felől, melyek már régen Homér előtt énekeltettek? Ki előtt leszen képtelen, ha mondjuk, amit már mások is mondtanak, hogy az Achilles dicsőitője előtt a trójai harcot. görög vezérek visszajövetelét sok apró Homérok zengették, kik a magok példájával mindannyi hatalomban munkáltanak a mi nagy Homérunkra? s szükség-e mondani, hogy a példák vizsgálata egyike azon legjobb eszközöknek, melyek által teóriánk gyarapodhatik? — Homér azonban és Shakespeare oly géniuszok, kik nagyságukkal kivételt tesznek a közönséges törvénytől, s ha azt kellene is hinnünk, hogy művei egyedül természeti ösztön sugalmai voltanak, nem döntetnék el azon állítás, hogy teória nélkül nem készülhet tökéletes költői mű. Az ily kivétel nem gyengíti, erősíti inkább a törvényt.

Szellem, ész, ízlés három fő hatalom, melyeknek egy célirányban kell munkálniok, hogy valamely tárgy tökéletes esztétikai művé váljon. A szellem tárgyat teremt, plánumokat alkot a kivitelre ; az ész a találtakat ítéli, választ, rendez, összeszövi a részeket, fontolja a motivok nehézségeit ; az ízlés szépségért küzd és munkál, de mindig szemmel tartva, mindig számolva a célirányt. Előtte ugyan ideálja — egy a lehető fenségig emelkedett tökély a szépben, — de ha a cél vesztesége forog fenn, kész hódolni a szellem sugalminak, kész morális szépet áldozni fel, hogy az esztétikai nyerjen. Ekként törekszik e három istenség majd békén, majd harcban egymás között, hogy a mű az esztétikai postulátumok mindenikének megfeleljen. Ha a műdolgozóban e hármaknak valamelyike nincs meg, munkáján hiányok fognak ismerszeni. Az individuumra nézve nagyobb értékű az elsőt bírni ; a műre nézve nagyobb veszteség a két utolsónak nemléte. Amúgy bennünket a mű elragad, de tévedésbe sülyeszt, veszélybe ránt, s féketlen csapongási kifá-

rasztanak ; így erőben tart, gerjeszt részvétet is ; de szívünket mindig némi hidegségben hagyja. Az első születéstől nyert tehetség tudomány nélkül, a második tudomány szellem nélkül. Ez csendesen ballagó vándor, aki tudja utainak célját ; de önerővel el nem érheti azt, egyesülve pedig csak kis szikrájával is a szellemnek, nagy előhaladast tehet. Amaz villámröptű sas, mely szomjú vággyal csapongja öszve az egész teremtményt, eléri a célokat, de rájok nem ismervén, keresztülszökdel felettök, s nem képes őket feltalálni, vagy azért, hogy ott hiszi lenni, hol nincsenek, vagy szemeit önlángjai kábítják el, hogy célt és határt csak óhajt, de nem lel, és soha nem foghat egyébként, hanem ha ama vándorral szövetkezvén, szeretve veszi őt szárnyaira s általa hagyja magát kormányozni. Ez ki fogja mutatni a pályát, mely az óhajtás pontjához viszen. S így egyik erővel és szenvedéllyel, másik tapasztalással s okos mérséklettel haladván, célhoz jutnak, hová különválva nem fogtanak volna. Vagy, hogy kép nélkül szóljunk : a teória azon mérsék, mely a csapongó géniuszt a természet határai közé vonja ; a kisebb erőt pedig közelebb emeli a tökélyhez.

Elhisszük, fogja egynémely mondani, hogy aki művészpályára készül, szükség tanulnia, de mi olvasók mi célra tépelődjünk a műítélők transzcendentál vizsgálataikkal, holott azok nekünk sem hasznosak, sem írva nincsenek? Mi pedig éppen az ellenkezőt véljük, s nem hisszük, hogy legyen néposztály, melynek ezek a nem szeretett spekulációk hasznosak s nagy mértékben hasznosak ne volnának. Csak egy kis béketűrést, s a dolgot tisztábbra fogjuk hozni.

Az emberi lélek az a feneketlen mélység, melyet minden idők és korok fáradoztanak kimeríteni ; s azon tudomány, melyet ennek studiuma által szereztünk, minden tudományok között leghasznosabb tudomány. A görög jól érzette becsét, azért írta delphosi orákuluma homlokfalára : Ismerd meg magadat! Tagadhatatlan dolog, s az értő soha nem fogja

kétségbe hozni, ha mondjuk, hogy psziehológ sehol annyi szellemismeretet, oly bő kútfőt az emberi természet stúdiumára nem talál, mint egy valódi költő művében. A költő avatva van a lélek legmélyebb titkaiba. Ő nem hosszas metafizikai következtetések, hanem egy sebes tekintet által minden indulatot felfedez, minden szenvedély okát kitalálja, minden karaktert tükörben lát s mutat ; sőt a lélek-funktiókat még kezdetökben, mielőtt tételre törnének ki, meglesni, s a cselekvés menetelét fokonként leábrázolni tudja. Szerencsés az, ki az ily szellembuvárt a maga egész mélységében értheti, az hasznosb ismereteket fog magának az életre gyűjteni, mint ha napjait a tanulás bármely neménck szentelte volna. Belőle fogja megismerni a lélek méltóságát, vetélkedésre gyulad az elébe állított ideálokat magában valósítani, s nyomdokaikat követni. Itt látja a féketlen szenvedélyek következéseit s mérsékelni igyekszik a magáéit, lelke a szépnek, a nagynak érzetében fog lobogni, s eltelni erény szerelmével. De hányadik az, kinek megnyílhatik a tanulás ezen dicső pályája. Némely nem képes felfogni a költő céljait, más a jót fonákul értvén, tévedések közé merül, s hol virágok voltanak, mérget lelt, s elveszté magát velök, a legnagyobb rész pedig csak mulatni tuda ott, hol a tanulság leggazdagabb forrásai buzogtanak. Mily jótevő vezéreket, tanácsadókat lelhet az ilyen, a józan commentátiók, igazság szellemétől vezérlett kritikák, vagy közönséges nevezettel teóriai magyarázatok között, csak az nem látja, kinek szemei az előítéletek hályogán keresztülhatni gyengék.

Ha szemünket a historia literariára is vetjük, s végig tekintünk azon nevek hosszú során, melyek a filozófia körében feltűnnek, látni fogjuk, hogy azok érdemlik leginkább a filozófusi névnek tiszteletét, kik magokban a komoly tudományokat szépművészet sugárai által melengették. Honnan ez a különös tünemény? honnan éppen a tudományok azon két ágaiban, hol a mi ráncolt homlokú filo-

zófia doktoraink legkevesebb öszvefüggést látnak? — A kettő oly viszonyban áll egymással, mint eszköz és cél. A szépség törvényeiben tudniillik a léleknek legmélyebb titkai fekszenek. Valahányszor a kontempláció egy törvényt abstrahál a szépművek körül, annyiszor egyszersmind új fefedezés támad a pszichológiában is. Az esztétikai törvény nevezetesen magában foglalja, micsoda feltételek alatt lehet a szépnek legnagyobb hatása lelkünkre; következőleg minden ily törvény a lélekre vitetik vissza, a lélekből magyaráztatik meg. Mi természetesb tehát annál, hogy a filozóf ekképen vizsgálódva, az érzelmek folyását a maga sötét nyomain s eredete felé tapogatván, előtte a szellemismeretben új tekintetek nyíljanak fel, melyekre ő következtetések által sohasem fogott volna juthatni. Mint maga a természet, oly kimeríthetlen a lélek; a spekuláció nem fedezhet fel mindent az elébe ötlött tárgyak körül: a mindennapi tapasztalás pedig ritkán hagy maga után világos nyomot. Azon szerencsés pillanatok, melyekben a természetet a maga funkciójában meglephetnők, sohasem tűnnek el nagyobb hirtelenséggel, mint midőn magunkat akarjuk vizsgálni, s ha jelen vannak, a lélek, többnyire egyebekkel tépelődvén, nem veszi észre a magában végbementeket. Legcélirányosabb tehát azon jeleneteket, melyek lelkünkben a tettek rugóit mozgásba hozzák, szorgalmasan szétbontogatni s ha onlatba tenni a teóriával, így a törvényekre új világosság árad, s a szellemvizsgálat határai új fölfedezésekkel bővülnek. Hogy pedig ezen rugók olynemű jelenetek által hozatnak leginkább mozgásba, melyeket a szépműveknek szív s lélekre való hatásai szülnek, az magyarázatot nem kíván azok előtt, kik valaha az esztétikai szép hódító hatalmát önmagokon tapasztalni szerencsések voltak.

Elmélkedéseinknek mindenike végtére oda megyen ki, hogy a teória művészre s olvasóra nézve egyenlőleg szükséges. Ez fedezi fel a homályt; ez szab törvényeket a művésznek, törvényeket, melyeket nem

maga alkot, hanem a természetből absztrahál; vissza viszi az indulatot eredetéig; kibontogatja a költő által meg nem magyarázható szövevényeket a magok gradátiója szerint, felállítja a karaktereket saját világokban; szóval, egy pszichológiai panorámot terjeszt a nézők elébe. Mind annyi kincsek, annyi gazdagságai a való tudománynak! S íme ezek azon források, melyek örökre zárva maradnak előttünk, ha a teóriák kárhoztatóit orákulumoknak hisszük. Nézzünk szét valahára — mint az igazság részrehajlatlan szeretete kívánja — elvakulás nélkül embereink között, kiket művészi címmel tiszteltetnek meg mellékes tekinteteink, s látni fogjuk, ha azok emelték-e literatúránk becsét, kik a genie törvényt nem ismerő bizakodásával futották a pályát, vagy azok, kik studiummal nemesítették a születéstől kapott tehetséget.

Az olvasó megenged, ha egy kevéssé hosszabbak valánk. Teória, amit elmondani akarunk, s így nem volt helyén kívül a teória hasznáról futólag egy-két szót tenni. Amiről szólani fogunk, az *epigramma*, oly parányi tekintetű tárgy, hogy egy spanyol nem átallotta felőle mondani: «Ki oly félszeg, hogy egy epigrammát ne tudna csinálni; de ki volna oly balgatag, hogy kettőnek csinálására vesztegetne időt?» Azonban mi azt hisszük, hogy az ilynemű dolgozásoknak becsét nem annyira a tárgy, mint inkább a mód, mellyel előadatnak, határozza meg. Gyakran a legcsekélyebb tárgyak felett lemondott reflexiók nevezetes fölfedezéseknek lehetnek magvai. Óhajthatnók, hogy valaha poézisunknak egy tökéletes filozófiáját bírhassuk, s ezen célra nem kis hasznú dolog volna, ha egyes nemeiben a költészetnek tehetségünkhöz képest kimerítő értekezéseket adnánk. Szíves hálával fogná megköszönni az ily elődolgozásokat egy későbbkori teóretikus, ki ezen, minden tekintetben nagybecsű munkának dolgozására szentelné erejét.

Értekezésünk öt szakaszra fog oszlani. I. Az epigrammák eredetét, II. az epigrammák nemeit egyenként véve, III. az epigrammákat közönségesen, IV. az

epigrammákat más nemzeteknél, V. az epigrammákat nálunk, fogja érdekleni.

I.

1. A természet belénk bizonyos ösztönt olta minden nevezetes, körülünk végbement történetet valamely jel által az emlékezetnek hagyni, s ha ezen ösztönt kielégíthettük, lelkünket mintegy megnyugtatva érezzük. A félig vad állapotban élt ember úgy vonatott ezen ösztön által, mint mi, s ha, például, egy valakit, ki őt közelebbről érdeklette, elragadott mellőle a halál, földet halmozott felébe vagy követ gördített a helyhez, hol eltemetve volt, hogy ő vagy más ott évek után is elmenvén, emlékezzék a történetre, mely lelkében egykor ez vagy amazféle változást okozta. Később a félig vad állapoton túl vergődött, s e mesterségnek már egy kis lépcsőjére hágott ember az ily helyet oly jellel jegyezte meg, melyen az emberi kéznek világosabb nyomai mutatkozhattak, de ezen jelek is még igen messze voltak azon tökélytői, hogy az irányzott célnak megfeleljenek. Puszta mezőbe ért az utas, s figyelmét egy kőjel, vagy halom magára vonta, de az neki legfelebb azt mondhatta, hogy azon halom, vagy kő alatt egy megholt nyugszik ; sőt ezt is csak úgy, ha már előbb tudtára volt, hogy a temetkező helyeket ez, vagy amaz alakú kővel, földhalmozattal jegyzi meg a szokás. Kicsoda az itt nyugvó, ki halmozta fel ezen hantot, mely kéz gördíté ide e követ, mily öszvefüggésben voltanak megholt s eltemető egymás közt? ezekről a sírjel mélyen hallgata. A vágyás ezen kívánságoknak eleget tenni, izgatta az emberi elmét, s úgy találtattak fel némely jegyek, melyek képekben adtak magyarázatokat, innen az ægyptusi piramisok hieróglifái. Ezek már bírtak annyi tökéllyel, hogy a látás tárgyain kívül eszmét is jelentsenek a nézőnek, de még sok hiánnyal, mert azon felül, hogy — a dolog tudniillik a régiség buvárjai közt kérdés alatt van — hihetőleg csak a miszté-

riumokba avattak előtt volt érthető, s nem a népnél is, igen függött a jeltévő személy kényétől. Feltaláltatván azonban a hangok jegyei, — ezen legcsodálatosb leleményi azésznek — általok az emberi vágyaknak mindenike kielégíttetett, mert a lelketlen köveknek is szó és magyarázat juta. Herder ezen puszta, minden művészi alak nélkül való (arról szólunk mi is) epigramma, vagy inkább felülírás eredetének fizikai okait más kiterjedtebb lélekösztönben találja. Abban tudniillik, mely bennünket vonz és kénytet gondolatinkat, érzelmeinket másokkal közleni, hogy így a lélek a szív mozdulatinak mindenike szavak által életet s formát kapjon, s a bennünk öszveszorult indulatoknak tágabb út nyilják. Nem fogjuk a nagy férfiú tisztelőjét magunk ellen ingerleni, ha mondjuk, hogy ez csak úgy lehet pszichológiai oka az epigramma eredetének, miképen az egész poesisénak. Ez a közlékenység ösztöne izgat bennünket gondolat s érzésnek oly szépített formát és képet adni, hogy alkalmatos legyen másokban is szív s lélekre hatni ; s mi egyéb a poézis, hanemha ezek a megszebbített s idealitást nyert alakok? Való tehát ez, de a poesis eredetének közönséges oka, s az epigramma eredetének különös és közvetetlen kútfejét felebb mondottainkban helyezni a hihetőségnek talán inkább megfelelő leszen.

2. Midőn az embernek oly hatalom volt birtokában, hogy lelketlen márványra bízhatta gondolatai közlését, minden emlékjel új tehetséget, új életet kapott. Épületek, fegyverek, edények saját felírásokkal díszlettek. S íme ez volt kezdete azon poézisi alaknak, mely felírási nevét (epigramma, inscriptio, Ueberschrift) korunkig megtartotta ; de oly elváltozott jelentéssel, hogy ma igen kevés darabot lehetne saját értelemben *felírás*-nak mondani. Mansit vox tantum, mond Vavassor, mutata significatione et potestate sua.

3. Ezen inscriptiók először csupán készítőjök nevét, s azokét, kiknek készültek, foglalták magokban ; vagy egészen száraz históriai faktumokat beszéltenek

elő, mindaddig, míg a poézis bennök a maga helyét elfoglalná. Mihelyt, tudniillik, a tárgyak, a személyek bizonyos melegebb részvéttel neveztettek meg, a felírás azonnal érzelmet gerjeszte, érdeklővé, szebbé leve. Az ily felírások voltak előképei a művészi görög epigrammának, habár históriai egyszerűségökben állottak is. Nagy száma azon daraboknak, melyeket Sappho, Erinna, Myro, Nossis, Anyte, Anakreon és maga Simonides írtanak, nem egyebek, mint egyszerű magyarázatai némely tárgyaknak vagy rövid történetek beszéllete, melyek minden mesterkélt hímezet nélkül, önmagok által hatnak reánk. A herderi Anthologiával megbarátkozott olvasó több ilyenekre fog emlékezni, aki pedig a görög föld viráginak ezen szerencsés foganatú átültetését nem ismerné, az előtt e gyenge utánképzet sem leszen kellemetlen.

Egy fiatal lyánykát fedez e sír mélye magába,
  Bátyjáért hala meg s sírva fakadt az anya.
Ön mátkája gyanánt siratá vala mindenik ifjú
  A lyánykát, ki egyik kedvese sem vala még.

Milyen kedvesség ezen egyszerű előadásában a történetnek! hogy tűnik ki néhány sorokból a görögnek azon tehetsége, mely az újkori költőknél oly kevésnek sajátja, mély érzést nyugalommal adni!

4. Ha szemeinket a görögökre vetjük, oly szerencsés összvejövetelt találunk a körülmények között, melyek bennünket kísértetbe hoznak hinni, hogy az epigrammának nálok szükségképpen kellett születnie. Képzeljük magunknak a mitoszokat. Ezek a bájos népregék a görög világban összefonva és kötve voltanak természet és társasági élet minden tárgyaival. Mily elmés történetek fátyola szövődött azon képzeletekből, melyeket ez a nép a maga Eros, Músa, Nympha, s Chárisairól formált magának! Mily közel állottak ezen történetek a közönséges élethez! Minden tájforrás, hegy, s fának saját istennője volt, s az által minden tárgy nemcsak életet és szót kapott,

hanem azonfelül anyagává leve a költészetnek. Csak folytatni, alkalmaztatni, fordulatot adni kellett ezen regéknek, s a régi történetből, régi gondolatból új támadt, s egyik a másikat magából önkényt hozta elő. — Képzeljük azt a boldog eget, mellyel a természet ezen tartományt megáldá. Alatta egy szép ifjúkor lengett a legszerencsésb befolyással a föld népére. Innen az az örökké vidám, az az örökké derült lélek, mely soha még népnek nem volt úgy sajátja, mint a görögnek. S éppen ez a lélek az, melyben az epigrammai virágnak legtöbb magvai rejteznek. — Képzeljük továbbá a szobrokat, templomokat, sírköveket, emlékeket, fürdőket, művészeket s a nemzet nagy hőseit, s mindannyi tárgyait fogjuk szemlélni az epigrammai költészetnek, valaminthogy a planudesi gyüjteménynek nagyobb része valóban ily tárgyakra készült darabokat is foglal magában. Ezen egyszerűleg tárgymagyarázó nemhez tartozik Simonidesnek a thermopylaei hősekre írt ismeretes verse is melyet Cicero, Stollberg, Herder, Schiller, nálunk Tóth László és Kazinczy fordítottanak. Stollberg leghívebben ; Herder híven, de a másik verset csak egy hemistichiummal, s így a periodusnak azon teljessége, azon kereksége nélkül, melyet az epigramma szeret. Schiller sok erővel, de toldva. Tóth László toldás nélkül ; de nála az az : *imitten, mikoron, ügyelnénk* prózai szétfolyást ád a beszédnek, Kazinczy nem minden szellem nélkül, de hímezve, következőleg nem simonidesi egyszerűségben, s azonfelül oly elváltoztatással, mely a darabot a maga fenségéből vonta le. Aki tudja, hogy az effélék öszvehasonlítása nincs haszon nélkül, nem fogja balúl venni, ha itt mind a hat fordítást közöljük. A görög szórólszóra ez ; «Menj, ó vándor, s mondd el Spártának, hogy mi elestünk, s a törvény betöltve vagyon.»*

* Lásd Zerstreute Blätter von J. Herder. Zweite Sammlung. Gotha, 1786.

Wandrer, sag es in Sparta : Wir sind im Streite gefallen :
Haben, gehorsam, erfüllt unsers Landes Gesetz. —
Stollberg.

Wandrer, sags zu Sparta, dass seines Gesetzen gehorchend
Wir erschlagen hier liegen. —
Herder.

Wanderer, kommst du nach Sparta, verkündige dorten, du habest
Uns hier liegen geseh'n, wie das Gesetz es befahl. —
Schiller.

Vidd hírűl, idegen, Spártának, hogy mi imitten
Nyugvánk el, mikoron szent törvényére ügyelnénk. —
Tóth.

Vándor, szent, hova lépsz, a hely. Menj, mondd el hazánknak,
Hogy törvényeiért kész vala veszni fia. —
Kazinczy

Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse iacenteis.
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur. —
Cicero.

Mind a hat költő jeles darabot ada, de az originállal egyiké sem mérkőzhetik. Simonides nem abban találta a fenséget (Erhaben), amit ezen dicső háromszázak tettek és mondanak, hanem abban, amit elhallgattak. Ezek az ő hősei nem szólnak a tett nagyságáról, nem arról, hogy készek valának a törvényekért veszni, ők nem is látszanak érzeni mindezeket, nekik elég jutalom Spártával tudatni, hogy elestek, s a haza törvénye sértetlen szentségében áll. Az a valódi magasság a tökélyben, midőn az erény úgy vált második természetünkké, hogy nemesen gondolunk, nemesen cselekszünk anélkül, hogy tudnók, anélkül, hogy magunknak érdemet tulajdonítanánk, vagy talán éppen jutalmat várnánk. S íme, éppen ily sugárokkal fénylik az a glória, mely a Simonides hőseit örök ragyogással vonta körül.

II.

5. Ezen kezdetkori epigrammáknak némelyike művésztelen alakban is oly keccsel bír, hogy ma is hálára tarthatna jogot az a költő, ki bennünket ily nemű darabokkal ajándékozna meg. Azonban ezt mondván, nem akarunk félreértetni s magunkat annak gyanújába hozni, mintha minden epigrammában ezen egyszerű, csupán tárgy vagy történet által való szólást kívánnók. Vannak tárgyak, melyek ily alakban állíttatván elő, nem képesek reánk hatni. Ezen esetben tehát egyéb postulátumokat lesz kötelesség a költőnek betöltenie. Például a leírt tárgy vagy elmondott történet után morális sententiát függeszteni, vagy valamely hasznos észrevételt élet, művészség és tudományok köréből ; s az így készült darab már a művészi alakú epigrammáknak egyik nemét fogja tenni. Az elszáradt szilra írt epigramma a herderi Anthologiában világossá teendi, amit mondunk.

Mich den erstorbenen Ulm umkleidet jetzo die grüne
Rebe, die ich erzog, als ich noch grünte wie sie.
Jetzt leiht sie mir die Blätter. O Wandrer, thue dem Freunde
Gutes : es lohnet dich einst noch in dem Grabe mit Dank.

Mily hatása volna annak reánk, ha csak az mondatnék el, hogy a venyigelombok befedezték az elszáradt szilt? De tegyük hozzá azon tanulságot, hogy aki éltében jót teszen mással, még koporsójában is áldva fog tiszteltetni, mely kedves érzéssel hat reánk a szemünk előtt álló hideg, érdekelni nem tudó tárgy!

6. Azt fogja talán egynémely vélni, hogy mi az epigrammai tökélyt ezen szentenciáktól mérjük, és így nem lesz szükségtelen megjegyeznünk, hogy e helyt a szentenciát csak kulcs gyanánt tekintjük, mely egy szép palotát nyit fel előttünk, hogy azt minden részeiben szemlélvén, rendeltetését is általláthassuk. Az efféle didaktikai szentenciák s életregulák közönsé-

gesen epigrammai címmel tiszteltetnek meg, azonban, a közvélemény ellenére is, ezen cím törvényszerűségét méltán kétségbe lehet venni, s azon kérdést támasztani, ha őket egyebeknek, mint egyedül száraz tanulságoknak lehet-e tekinteni? Mert az epigrammában is, mint minden más osztályaiban a poézisnak, az kívántatik, hogy az a Horác által emlegetett utile és dulce oly viszonyban álljanak egymással, hogy amaz ennek alárendeltetve legyen. Főbb célnak tudniillik a poézisban — még a didaktikai neműekben is, hol egyik szempont az oktatás — nem kell s nem lehet mutatkoznia a gyönyörködtetésnél, s valahol egyéb fő tendenciát lelünk, higgyük, hogy ott eltévesztetett a dolog.*

Ezen szentenciákban pedig igen is szembeszökő, miképpen haladja felül a hasznos az édest. Megvan az ily daraboknak a magok becse, igen sok hasznú didaxissal gazdagítnak bennünket, élet, művészség s tudományok köréből absztrahálva, de ha egyébiránt s éppen ezen egyoldalú tulajdonságoknál fogva, őket a poézis köréből kizárva nem másoknak, mint iskolai *versus memorales*eknek nevezzük, tehetünk-e róla? Az aforizma- és gnóma-író s a mi jámbor szándékú Zarkánk, ki egy jókora kötet maximát gyűjtögetett öszve szorgalmatos méhként könyveiből, szinte oly joggal kívánhatják a költői titulust, mint azok, kik efféle didaktikai szentenciákat rím, vagy görög mértékkel felcifráztatnak. Vagy ha valaki költői koszorúját féltvén, nyomasztó ínségei között, éppen az epigrammai versformákban akarna mondottaink el-

* Hely és cél nem engedik itt elmondanunk, miképpen szokta a költő fátyol alá rejteni, hogy szeme a mű készülete alatt az úgynevezett *utilé*re is vala függesztve, mert arra ügyelnie illő szabadság, s nem sulzeri sanyarú tekintetek szerint mindig dícséretes dolog. Olvasónknak, ki bővebben kívánna ezen pontban értesíttetni, ajánljuk Herder és Mendelssohn filozófiai munkáinak azon részét, mely a szépműveket tárgyazza.

len menedéket és pártfogást keresni, annak tanácslanók, hogy az epigrammatisták számából ki ne feledje azon hasznos embereket is, kik a köztársaság javára a salernói iskola præceptumait dolgozták. Megvan ezen gnómák némelyikében a rövidség, elmésség, antithesis s egyéb tulajdonok, melyek az epigrammának is sajáti ; foglalnak magokban érdekes gondolatokat, gerjesztenek olykor csodálatot is, még sincs tehetségökben az olvasóra azon érdekkel munkálni, mellyel a valódi epigramma szokott.

7. Nem akarnók mindazáltal magunkat annak gyanújába hozni, mintha minden tanulságos szenteneiát általánosan kitiltanánk az epigrammai szférából ; mi csak azon iskolai formájától az előadásnak iszonyodunk, mely a morális jót egész teljességében állítja elő, s az esztétikai szépből egyetlenegy pontocskát sem láttat, annyira, hogy miatta a darab gyakorta nemcsak az epigrammának, hanem magának a poézisnak köréből is száműzetik. Mert hogya szenteneiák epigrammákban helyet foglalhatnak, s nagy szerencsével foglalhatnak, azt mi magunk valljuk, s óhajtjuk, hogy olvasónk is higgye. De mikor ezt mondjuk, múlhatatlan kötelességnek ismerjük az ösvényt kimutatni, melyen a didaktikai tanulságokat előadási forma által az epigrammák tartományiba vezetni lehetséges.

8. Ki a görög Anthológiát, Catullt és Martiált, s az újabbaknak némely nagyait studiumává tette, észre fogta venni, hogy egyéb requisitumokon kívül tárgy eleven jelenléte, s egység, vagy ami ezzel rokon, a célpont azon tulajdonok, melyeknek epigrammából kimaradniok nem lehet, s amely versíró ezeket elmulasztotta, méltatlanná leve az epigrammatistai névre. A dolog rende alább fogja kívánni, hogy rólok szó legyen, itt csupán az elsőt, s azt is, amennyire lehet, röviden fogjuk érinteni.

9. Epigrammatistának, midőn didaktikumokat sző költeményébe, s a gnóma-írónak céljai egyek. Mindkettő tanítani akar. Csakhogy amaz költői tehetsé-

geinél fogva oly eszközöknek van birtokában, melyek egyszer hibázzák el céljokat, midőn a gnóma-író százszor munkált siker nélkül. A gnóma-író tudniillik szavakban mondja el a maga reflexióját, s tanítványára hagyja, hogy történetet vagy személyt keressen, melyhez a reflexió alkalmaztathassék. S hányszor nem történik meg, hogy a jámbor tanítvány nem tudott magának képet formálni, nem történetet gondolni, melyre a mondott észrevétel alkalmatos lett volna, s így emlékezetében kevés idő mulva legkisebb nyoma sem maradt. Mert pszíchológi észrevétel, miképpen emlékezetünkben csak kép és történet hagynak sokáig fennmaradandó nyomot, s ami absztraktum, hirtelen elszárnyal. A költő ellenben maga alkot történeteket, s belőlök következteti észrevételét, képeket állít, melyekre reflexiói már alkalmaztatva vannak. Nála a tanítvány mindent készen lel. A reflexió valósága kézzel-foghatóvá leszen, mert a költő előtte hagyja végbemenni a történetet, szemei előtt mozogni a képet, melyek erősen emlékezetébe nyomulván, valahányszor az élet tükre hasonlókat mutat, mindannyiszor megújulnak lelkében a költő rokonképei is, s visszahozzák a rájok alkalmaztatott reflexiót.

10. Ezen képek, személyek, történetek előállításából támad az általunk úgynevezett *tárgy eleven jelenléte.* S ezek azok, melyek bizonyos tündéri színben felállítva kölcsönöznek a gondolatnak poétai formát. Nélkülök nincs poézis, hanem csak prózai igazság. Aki tompa érzeni azon életet, azon bájt, melyet általok minden költemény nyer, annak e jelen vizsgálatok nincsenek írva, hanem inkább azon tanács adva, hogy földi vándorlását más, s a költőitől különböző pályán igyekezzék kifutni, mert ezen koszorú soha nem lesz számára virulandó.

11. A szilra írt epigrammából (§. 5) a gnóma-író csak ezt mondta volna: tégy jót feleiddel; de a költő nem elégszik meg ezzel. Ő képet állít előnkbe, azt megszemélyesítve magát szólaltatja, s ez által életet és szépséget önt a mindennapi gondolatba.

A gnóma-író sokratesi bölcseséggel deklamálja el reflexióját.

Könnyedkén tűrjük, ha nagy érzeti vélünk, hogy ő nagy ;
Nem tudjuk soha eltűrni, ha törpe mered.

Midőn a költő azt ekképen festi előnkbe :

A geniális nép hamuban lakik, izzad az ülőn,
Nyúz, csal, lop, koldul, adja, cseréli lovát.
Egy gyengéje vagyon : szeret úrnak látszani. Boldog,
Hogyha nyakán elavult cifra ruhácska fityeg.
Könnyedkén tűröm, ha nagy érzeti vélem, hogy ő nagy :
Nem tudtam soha még tűrni, ha törpe mered.
Kazinczy.

Ki mondja, hogy nem érdekes, nem tanulságos és szerencsés rövidséggel elmondott gondolat az, melyet a gnóma-író adott? de képes-e oly érdekkel hatni reánk, mint midőn a költő felállítván a maga képeit, elmondja a rólok absztrahált észrevételt, s egy szembeszökő parallelát von a kettő között?*

12. Ha Vitkovicsnak *Ördire* írt epigrammáját, mely különben gyengébb darabjai közé tartozik, de mondottainkra alkalmatos például állhat, csak néhány szavakat változtatva így mondjuk :

Ötvened évében ha ki lyánykát vesz feleségűl
Az bízvást fogja mondani néki : fiam!

hasonlólag jó gondolat leszen, s némelyeket kísértetbe fog ejteni, hogy epigrammák közé számítsák, kivált azokat, kik azonnal epigrammának vélik az

* Kazinczynál a Pásztori sírja (l. Erd. Muz. I. f. 71. l.), Martiálnál Decianus, Cæsar, M. Ant. Primus és az, melyet Ad Ceditianum írt, de imagine Marci Ant. Primi (l. Marci V. Martialis Epigrammata ex recensione Petri Scriveri Amstelodami. 1629. Lib. I. Ep. 8. Lib. VIII. Ep. 23. Lib. X. Ep. 23. és 32.) bővebb például szolgálhatnak.

ily kis költeményt, mihelyt egy parányi elmésség vegyült bele; de az leszen-e ez, amit Vitkovics írt?

Ötvenedik nyaradon lyánykát vettél feleségül:
Ennek ugyan bízvást mondhatod, Ördi: fiam!

A különbség a kettő között csekélynek látszik, mégis amaz elmés fordulata, rövidsége mellett is nem egyéb hideg, száraz észrevételnél, ez egy lélek s élettel teljes kép; az versbe szedett gondolat, ez valódi epigramma. A kettő oly viszonyban áll egymással, mint a tapasztalt s világban forgott ember s egy pedáns mondásai. Az történt dolgokat mond, melyek bennünket közönséges igazságokra vezérlenek, ez szentenciákat, melyekhez még elébb dolgoknak kell történniök, hogy igazak legyenek.

13. Úgy látszik, Lessing is érzette a *jelenlét* becsét az epigrammákban, de csak mint mellékes dolgot tekintette. Mert midőn azt mondja, hogy Owen a maga epigrammáiban éppen az a pedáns, kiről most emlékeztünk, hogy verseiből nehéz egyhuzamban egész könyvet fejszédülés nélkül elolvasni, nem azt veti-e utána okul, hogy a fantázia szeretne minden reflexiót azon hirtelenséggel, amint a szem olvas, bizonyos képre vagy személyre alkalmaztatni, s mert ez, reflexiók sokaságától elboríttatván, nem teheti, végre, sikeretlen fáradozási közt, elcsügged? s mégis, az epigrammák mulhatatlan requisitumait előszámlálván, a jelenlétről hallgat, s elégnek hiszi az *elmésséget, várást és megnyugtatást* említeni. Vajjon nem azért-e így, mert ő az elmés nemben tudott szerencsésen mozogni? mivel a görög Anthologia valódi epigrammáinak, melyekben többnyire nincs elmésség, de eleven jelenlét majd mindenütt, adni a koszorút annyit fogott volna tenni, mint azt ön fejéről tépni le. Kedvetlen dolog oly férfiúról mint Lessing mondani, hogy önség botlasztá meg ítéletében; de az igazság mindenen felül van, s azt elnémítani semmi tekintetnek nem szabad.

14. Owen tompa volt érteni a jelenlét becsét, s ez

az oka, hogy oly kevés epigrammát írt. Mert mintegy másfél ezer közől — ha kivesszük a maga által csak *ethika és politika monostichák*nak nevezett darabokat — alig érdemel egy hatodrész epigrammai nevet. Ellenben Martiálnál az 1530 darab között csak igen kevésről mondhatjuk, hogy nem epigramma. Martiál egy azok közől, hogy a didaktikus költő nevét méltó jussal érdemlik, — az úgynevezett obscoenák csak a gyermek kezében veszedelmesek, az érett ember látni fogja, miként van bennök a vétek nevetségessé, utálatossá téve, s iszonyodva fog belőlök tanulságot venni, — s íme éppen Martiálból tudtak legkevesebb szentenciát kihalászni az ætas lutea vizenyős moralistái. Miért? mert nála a morál ritkán jelenik meg a maga mindennapi mezítelen alakjában mert ő szavak által nem tanít, de példa által igen. Nála a tanulság a történetekbe van fonva, bizonyos személyek által mondva, s bizonyos személyekre alkalmaztatva. Nem nyilván van-e, amit Lessing mond, miképpen a beszéd az ilyetén alkalmaztatás által mozgást és életet nyer? Ha talán nem vagyunk is ismeretesek a történettel vagy személlyel, kire az irányzat van, s nem tudjuk is okát, mért éppen erre, s nem másra van célzás, maga az ily megszólítás ingerel, hogy saját körünkben is széttekintsünk, ha nincs-e itt is személy, nem ment-e végbe történet, melyre a költő reflexiója alkalmazható volna. Ily tekintetek lebegvén Lessing szemei előtt, csodálhatni-e, ha ő — bár nem azon úton indult el, melyen a görög Anthologia Meleagrosai, Simonidesei ragyognak — minden epigrammatisták közől egyetlenegy, ki gnómát nem írt. A görögökről ezen tekintetben nehéz elhatározólag szólni, meddig nincs megfejtve a kérdés, ha a Planudes Anthologiájában álló gnómák Meleagros korában éltenek-e? Mert ez a gyüjtemény, melyet Planudesnek köszönünk, tizenhat század lefolyta alatt Philippus, Agathias, Kephalasnak s magának Planudesnek kezei között sok viszontagságokon ment keresztül. De vannak benne s nem kis számmal oly darabok, melyek

maiglan legmesteribb például szolgálhatnak, mint kelljen a gnómának epigrammai formát adni, s az fogna a legjobb példányok után indulni, ki ezeket tenné studiumává. A németeknél Goethe ment ezen pályán dicsőséggel, azért nála oly ritka a gnóma.

15. Az elmondott mód szerint epigrammává lett gnóma azon nemhez fog tartozni, melyről az 5. szakb. szó vala.

16. A második osztályt a *festő epigrammák* képezik. Ezek azon benyomatnak következései, melyet a költőre valamely külső tárgy, például: szobor, kép, vagy táj teve. Bennök főképpen arra kell ügyelni, hogy a tárgytól vett hatás erős világosságban tűnjön fel, azaz oly directionis punctummá legyen, mely szembeszökőleg kimutatkozzék, még pedig az epigramma végén. De ezen kitetsző fénypont nem leszen szúró tövis, vagy nyíl, hanem inkább rózsabimbó, mely a bokrétának fő dísze s minden egyéb virágok csak azért látszanak mellé füzetve, hogy szépségét emeljék. Így szoktanak a festők is árnyazat és színek ellentétele által bizonyos pontot a képen kiemelni. Ez a punctum directionis — vagy mint nevezni fogjuk, *célpont* — kitűntetése az, mitől az egész epigramma becse függ; s amint ez erőtlen vagy homályos vala, azon mértékben fog az epigramma érdeme is hanyatlani. A görög költők többnyire azon pontot szerették kitüntetni, mely a tárgynak is — ha művészség szüleménye volt — a szobrász vagy festő kezétől kölcsönözött célpontja vala, s mennyi szerencsével, a görög epigrammák barátjai előtt ismeretes. Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy ezen nemből egy nagy szépségű darabot a herderi Anthologia után ne közöljünk; akik vágynának többeket is látni, utasítjuk a felebb idézett munkára.*

* Zerstreute Blätter. Zweite Samml. lap 86. s 87. Auf das Bild der Medea, Iphigenia im Bilde: l. 98. Hercules und Anthæus. l. 89. Alexander stb.

Philoktetes.

Ja ich kenne dich, Armer, dem ersten Blicke verräthst du
Leidender Philoktet, deinen inwendigen Schmerz.
Wie sich das Haar ihm sträubt! Wie von der Scheitel die Locke
Wilde verwirret fällt! auch in der Farbe noch wild.
Und voll voll Furchen des Grams umkleidet dürre die Haut ihn,
Trocken, als fühletest du selber im Blicke sie hart.
Sieh, und im düstern Auge da hangen geronnene Thränen
Starrend, sie zeigen ach! seinen unendlichen Schmerz.

A költő is azon szituációt tünteti ki, melyet a művész kijelelt. Minden vonás oda céloz, hogy mutassa Philoktet meg nem nevezhető fájdalmát. Gyakorta ezen célpont nem mondatik el szavakban, mint az imént felhozott Philoktetesnél, hanem a képek festetnek oly erős színekkel, hogy nem lehet nem látni s érezni a célpontot is. A festői epigrammáknak poétai érdemökön felül az a becsök is van, hogy élesítik s gyakorolják a művitélői tehetséget.

17. Valamint lélek a tárggyal kétféle viszonyban áll — egyik, midőn a tárgy befelé munkál a lélekre, másik, midőn a lélek kifelé munkál a tárgyra : azonkép oszlik el a festői epigramma is két nemre. Egyik a mesterség (erről szólánk a 16. szakb.), másik a természet műveit tárgyazza. Ide tartoznak az Anthologiában álló, forrásokra, ligetekre stb. készült darabok, valamint az erotikumoknak az a serege, melyet a szélesebb értelemben vett festői költészet osztályozatában vonhatni. Itt a költőnek szabadabb tér nyílik ki, mint az elsőnél, hol a szobrász vagy festő célját akarván kitüntetni, annak fantáziájához is kénytelen ragaszkodni.

18. A természet műveinek egyetemleg van főcéljok, egyenként s különvéve nincs ; innen van, hogy midőn a költő egyes művet akar a természetből kivenni, s művészi gonddal megnemesíteni, célt önlelkéből kell merítenie s művébe lehelni, különben köl-

teményének nem leszen saját szempontja, s nem céliránya sem, s előre kiszámolt cél nélkül munkálni oktalanok dolga. S ez a funktio, midőn a költő a maga által alkotott célt művébe szövi, az, melyet mi kifelé munkálatnak a tárgyra neveznénk. Ez a különböztetés a két festői nem közé nem hoz nevezetes elhajlást, de a költőnek hasznos intésül szolgálhat, mire szükség vigyáznia; a gondolkodó pszichológ pedig talán valamely fölfedezésekre juthat általa. A két nemet egy festői névvel nevezni nem hiba. — A festői epigrammák között díszes helyet foglalnak ezen darabok, s például szolgálhatnak, miként merít a költő önlelkéből célpontot.

Dolce Madonnájára.

Mely báj! mely fenség, mely isteni bánat ez arcon!
  És mely szent megadás s gyermeki bizodalom!
Bús anya, mennyei szűz! e kép láttatja, mi voltál;
  Vidúlj fel, s e kép fogja mutatni, mi vagy.
Kazinczy.

Báró Vesselényi Miklós képe.

Mint az egekbe merűlt Aetnának az alja virányos,
S a tetején örökös tűzörvény s ætheri fagy küzd.
Arcaidat derülő tavaszod szép hajnala festi,
Jég fedi homlokodat s láng csap ki komoly szemeidből,
Erdély! mennyköveid forrnak benn, esküszöm, áldozz!
Berzsenyi.

Die Göttergestalt.

O Praxiteles, o Polykletus, seyd ihr gestorben?
  Lebet denn nirgend mehr Eure belebende Kunst?
Dieses duftende Haar der Melite, die strahlenden Augen,
  Ihre Göttergestalt Einem Altere zu weihn —
Bildner, Künstler, wo seyd ihr? Das schönste Menschengebilde
  Kam vom Himmel, um uns Paphia selber zu seyn.
Herdern Anth.

Auf die Statue der Venus.

Sieh Papanhovens Meisterstück, die schöne Venus ins Gesicht!
Sieh an den Mund des Marmorbilds! Mann sieht die Stimm und hört sie nicht.
Kleist.

19. Ha az epigrammában egy vagy több gondolat valamely nem várt öszveérésbe hozatnak egy más s tőlök egészen különböző gondolattal, s azáltal a lélek kedves megjátszatást érez, akkor az ily darab egy harmadik osztályt formál az epigrammai szférában. Benne bizonyos csel rejtezik, s talán nem rosszul *cseles* nevet viselhetne. Vele az enyelgő darabok is többnyire testvéri hasonlatban állnak, s céltalan boncolgatás volna őket különös osztályba helyezni.

Der schwörende Liebhaber.

Ich schwör' es dir, o Laura, dich zu hassen;
Gerechten Hass schwör' ich dir zu.
Ich schwör' es allen Schönen, sie zu hassen;
Weil alle treulos sind, wie du
Ich schwör' es dir, vor Amors Ohren,
Dass ich — — ach! dass ich falsch geschworen.

Lessing e darabot dalai közé tette, s egyike legjobb epigrammáinak.

Többé nem szeretek; minek a sok néma vesződés?
Mit tegyek? a kegyes int: élni, szeretni csak egy.
Kisfaludy Károly.

Hittem az esknek ah! azt a hold és csillagok hallák
S érte kezessé lőn, s mennyi gyönyörrel! az éj.
És ím csalva vagyok. Menj, menj! én kába, ki minden
Boldogságimat egy lyányka kezébe tevém! —
Mit? nem igaz? lássad levelét: elfogtam. Igaznak
A legszemtelenebb sem meri vetni cselét. —
Ah de te sírsz, nyakamat karod általölelte, könyűdtől
Arcomat ázni érzem. — Csalfa! feledve hibád.
Kazinczy.

A görög Anthologia igen jeleseket mutat e nemben is.*

20. Valahányszor a cseles epigrammában elmésség rejtezik, mindannyiszor múlhatatlan részei lesznek a *szövevény és czélpont* (l. ezekről §. 25., 27., 33.), egyéb esetekben pedig itt is, mint minden epigrammai nemekben, elég a célpontra, de erre mindenkor, fő figyelmet fordítania a költőnek.

21. Minthogy az ártatlanul dévajkodó elmésség inkább szeret párosulni a jó indulatból eredt, játszó, enyelgő s nem kártékony csellel, mintsem a sujtó és metsző elmésséggel, mely mindig epébe mártja nyilát előbb, hogysem elpattantaná, hajlandóbbak valánk a metsző elmésséggel fegyverzett epigrammákat egy különös negyedik osztályba tenni, s ezt annál inkábbára, mivel a kettő között teóriai tekintetben is vannak elhajlások. — Minekelőtte tovább mennénk, nem lesz helyén kívül, ha elmondjuk olvasónknak röviden — cél és hely hosszabb kitérést nem engednek — mit értünk az elmésség alatt.

22. Azon ügyesség a lélekben, mely a dolog közt elrejtve lappangó hasonlatokat egy sebes, egy könynyű tekintet által felfogva elõnkbe állítja, neveztetik elmésségnek. Ezen kevés szavakból nyilván van, hogy az elmésség világos és szembeszökő hasonlatok fölfedezésével nem foglalatoskodhatik, s ebből ismét az következik, hogy az öszvehasonlító funktióban sohasem lehet kérdeni, ha a felállított hasonlat egész tökéletességben való-e ; mihelyt tudniillik a hasonlat világos volt, s egész tökéletességben való, annak előállításából többé nem fog elmésség származni. Azonban, bár az elmésségnek nem szabad egész tökéletességben valónak lenni, mégis mindenkor valamely, bármi parányi alapon kell épülnie, különben elveszti valószinűségét s ez által egész erejét. De hogyan

* Herders sämmtl. Werke. Zur schönen Literatur und Kunst, Wien, 1813. X. Theil. l. 58. Der zweite Paris ; l. 71. Die badende Venus stb.

történhetik az meg? A hasonlat valósága tudniillik csak bizonyos részek, bizonyos tekintetek megegyezésében áll, vagy hogy Jean Paullal szóljunk, az öszvehasonlító pont a beszéd szemfényvesztő sebességéből támad, s ahelyett, hogy magában egész hasonlatot rejtene, a fél, harmad, vagy negyedrész hasonlatot egyenlőséggé csinálja. Ekként munkálván az elmésséget teremtő functiók, bátran merjük állítani, hogy alig van oly két dolog a természetben, melyből az arra teremtett lélek elmésséget ne hozhatna elő, mert mindenhol lehető oly predikátum feltalálása, mely bizonyos pontban két dologra illhetik. — Minden elmésség, minél könnyebben kötötte öszve az oly dolgokat, melyek közt a mindennapi szemlélet nagy elhajlást látott, következőleg minél mélyebb homályból kellett a hasonlatnak előidéztetni, s minél több hasonlatot talált ugyanazon két vagy több dolog közt, annál nagyobb sikerrel munkált reánk, s ezen tekintetek mindenkor ugyanannyi mérlegei lesznek az elmésségnek. Vannak az elmésségnek több, részint mellé, részint alárendelt (co- et subordinat) nemei, mint például az éleselme (Scharfsinn), mélyértelem (Tiefsinn) antithesisek, szójátékok, stb., melyeknek mindenike különös sajátsággal bír; ki rólok bővebb tudományt akar meríteni, az nagy haszonnal veheti kezébe a jean-pauli esztétikai programmákat; célunkra elég, ezen kevés vonásokat adni az elmésség fogalmáról.

23. Az elmés epigrammákban két vagy több gondolat egy pontba csap öszve, melyből mindenkor egy bizonyos tárgy felé irányzott s nem várt szikra pattan ki, mely elmésséget rejt magában. A közönségesen minden epigrammákban megkivántató tulajdonokon kívül szükséges részek benne a *szövevény és kifejlet.*

24. Vedd kezedbe Martiált és Lessinget, s epigrammáiknak nagyobb részén szembetűnőleg fogod tapasztalni, hogy az első soroknál mindenkor egy fátyol szövődik, melyen gondolatok és képek mutat-

koznak, de ezen gondolatoknak, ezen képeknek rendeltetése többnyire homályos és érthetetlen, meddig az epigramma végére nem jutottál, hol minden világosságra hozatik. Ez a gondolatok fátyola és felvilágosító pont az a két epigrammai rész, melyet mi szövevény és kifejlet nevekkel jegyeznénk meg. Másoknál expositio és clausula, inductio és conclusio, protasis és apodosis.

25. Lessing a szövevényt s kifejletet *várás* és *megnyugtatás* (Erwartung, Befriedigung vagy Aufschluss) szavakkal jelelte meg, értvén alattok azon ideákat, melyek a mindennapi nyelvben a kiváncsiság, s ennek kielégítése által értetni szoktak, s oly elmaradhatatlan részeknek tekintette, hogy nélkülök az epigrammát epigrammának nem ismeré. De nem kellett volna a bölcs férfiúnak elfelednie, hogy várás és megnyugtatás oly tulajdonok, melyek minden költeményben megkívántatnak, sőt nemcsak költeményben, de sok egyéb helyt is. Jaj azon eposznak, mond Herder, drámának, históriának, filozófiai és matematikai értekezésnek, mely várást nem gerjeszt, vagy ha gerjeszte, kielégíteni nem tudja. De jaj a szépművészetek akármely nemének, ha csak várást gerjeszteni s kíváncsiságot kielégíteni tuda ; ezek mellékes dolgok, s a művésznek egyéb és sokkal nemesebb célokra szükség törekednie. Kellett volna azonfelül észrevennie a sok tiszteletreméltó filozófnak, hogy efféle sanyarúságok — melyek való alapon nem is épülnek — éppen azon darabokat fogják az epigrammák közől kizárni, melyeknek legtöbb poétai becsök van. Mert ha a várás és megnyugtatás — legyen bár azon értelemben véve, ahogyan mi a szövevényt és kifejletet vesszük — határozza meg, mi epigramma, s mi nem az, úgy a görögök, Goethe és Kazinczy nem voltak oly szerencsés tanítványi az epigrammai Músának, mint őket lenni legalább mi hisszük, s nem könnyen feldönthető okokból hisszük. — Szükség emlékezni továbbá, hogy a Lessing által annyira tisztelt s méltán tisztelt Martiálnál is vannak darabok, melyekben egyszer a szöve-

vény, másszor a kifejlet nemlétét lehet észrevenni, annál a Martiálnál, kiről mondatott, hogy az újak és régiek között legnagyobb epigrammatista, s egyetlenegy a görögök és rómaiak közől, kinek tiszta és bizonyos fogalmai voltak az epigramma alkatjáról. Mi azt hisszük, hogy az a teoretikus fog valót mondani, ki a szövevényt és kifejletet közönségesen minden epigrammában becses résznek fogja tekinteni, de mulhatatlanúl szükségesnek csak azon nemben, mely az elmés címét hordozza. Miért éppen csak itt s nem máshol is, úgy hisszük, nem leszen kérdés többé azok előtt, kik felebb mondottainkat értették s tudják, hogy az elmésség hasonlatot involvál magába, melyet szövevény és kifejlet által lehet szerencsésen az olvasó elébe állítani.

26. Szólottunk a szövevény és kifejlet szükségeiről az elmés epigrammákban, illő, hogy szóljunk tulajdonaikról.

27. A szövevénynek egyik requisituma az, hogy több, másik, hogy kevesebb ne mondassék benne, mint amennyi a kifejlet emelésére kívántatik. Az első ellen azok vétenek, kik nyereségnek hiszik, ha egy-két verssel többet adtanak, s feledik, hogy csak az jó, ami célhoz viszen, s minden egyéb helyén kívül áll, következőleg hibás. A szövevénynek kiszélesítése azonfelül, hogy azt a mindenütt nagybecsű præcisiót sérti, igen gyakran rontja az egységet is, és a beszéd kerekségét, melyek mindannyi sugárai az epigrammai tökélynek.

28. A hosszas teóriai szemlélgetések között magunkat is megszálla az epigrammai düh, s kevélyeknek érezvén magunkat minden nyomon másokból hozni példát, próbát tevénk, ha egy epigrammát írni tudnánk-e ; s íme itt van, amit

«sülyedő titokban
Kegyajkin a képzés lehelt vala :»

Könyvem vágyva vevéd, olvasni mohón neki ültél ;
Lelkedet egy-két mív édesen elragadá.

Ez tetszik mégis, mondod Szalavári, leginkább:
  Nem hittem rossznak, már, Szalavári, gyanús.

De fájdalom, amellett, hogy epigrammát rosszat írtunk, még azon vigasztalás sem marad lelkünknek, hogy egy jó gondolatot hoztunk elő a semmiségből, mert ez a gondolat már tizennyolc év előtt élt, még pedig epigrammai formában élt. Tekints a *Tövisek és Virágok*ba, ott ez áll:

Míveim közt neked ez tetszik, Szalavári, leginkább;
  Nem hittem rossznak, már, Szalavári, gyanús.

Minden fogja látni, hogy az az erő itt egy pontra gyűlve munkál a végső gondolat emelésére, mely a mi négy sorunkban szétfoly, s azon felül szükségtelen és céliránytalan beszéd, sem energiája, sem annál inkább szépítésére nem szolgál az epigrammának.

29. Naugerius — az az ismeretes új-latin versíró, ki Catullnak tiszteletére minden évben bizonyos számú példányokat égetett meg a Martiál verseiből — ezen epigrammát írta egy lyánykára.*

Nil tecum mihi iam Phoebe est, nil Nox mihi tecum,
  A vobis non est noxve, diesve mihi.

Quantum ad me, ut libet auricomo sol igneus axe
  Exeat Eoæ Tethyos e gremio;
Ut libet, inducat tacitas nox atra tenebras:
  Fert mihi noctem oculis, fert mihi Hyella diem
Nam quoties a me nitidos avertit ocellos,
  Ipsa in luce etiam nox tenebrosa premit.
At quoties in me nitidos convertit ocellos,
  Candida et in media fit mihi nocte dies.

A különben szép darabnak egyik nevezetes hibája az, hogy benne a szövevény széles, másik, hogy azon meglepetést, melyet a kifejlet eszközleni képes lehetne, már eleve elfoglalja a szövevény végsora.

Fert mihi noctem oculis, fert mihi Hyella diem.

* Carmin. Sel. ex. lust. poet. Sæc. XV. et XVI. Bassani 1781. pag. 43

Itt már mondva van, ami utóbb a kifejletben következik. Nem elég volna-e csak ezt mondani az egész darabból, hogy epigramma legyen:

— quoties a me nitidos avertis ocellos,
Ipsa in luce etiam nox tenebrosa premit;
At quoties in me nitidos convertis ocellos,
Candida et in media fit mihi nocte dies.

Kazinczy és Vitkovics több előlátással tudták mérni az epigrammai hatást, midőn ezen reminiscentiális darabokat adták:

Kél a nap s megnyílsz, de ha száll, elzárkozol. E szív
Ezt teszi, Gyengyi, ha jősz, ezt teszi, Gyengyi, ha mégy.
Kazinczy.

Égek, rám ha veted szemeid, fagyok ím, ha behúnyod:
Czenczi! te fogsz jéggé tenni, te fogsz hamuvá.
Vitkovics.

Naugerius még egyet ada Pythagoras szobrára, melyet Lessing is felhoza Észrevételeiben az Epigrammákról:

Quem totis vixisse anima redeunte renatum
Mutato fama est corpore Pythagoram,
Cernere iterum ut docti cœlo generatus Asylæ
Vivat ut antiquum servit in ora decus.
Dignum aliquid certe voluit; sic fronte severa est,
Sic in se magno pectore totus abit.
Posset et ille altos animi depromere sensus,
Sed veteri obstrictus religione caret.

Ezt az erőtlen beszédű unalmas darabot egy más (Faustus Sabæus) így adá jobban, s hűbben (Lessing mondja) a görög originálhoz:

Pythagoram pictor poterat finxisse loquentem,
Verum, Pythagoram conticuisse iuvat.

Kár volt a buzgó catulliánusnak az általa nem becsült Martiáltól, vagy legalább az annyira tisztelt s talán mégis fonákul értett Catulltól nem tanulnia, miképpen kell epigrammai szövevényt alkotni. De az a catullo-

mania szinte úgy vethete akadályt a jámbor tanulásának, mint bizonyos más mania a mi fiatal versíróink tudományos előmenetelének.

30. Vannak azonban esetek, hol a nagyobb kiterjedésű szövevény nem ront a kifejlet hatásán, sőt inkább elősegéli azt. Például, midőn a kifejlet feltünése viszonyos észfogatoktól függ. Ilyen az, ha valamely dolog szerfelett nagynak vagy szerfelett kicsinynek festetik. Ekkor a nagyság vagy kicsinység mértékét szükség kimutatni, s azt leginkább azáltal lehet, ha a mértéknek több tárgyait fokonként számítjuk elő, hogy a kicsinyt kisebb, legkisebb, — a nagyot nagyobb, legnagyobb kövesse, s a superlativus gradusból szökjék elő a kifejlet. Nem tudunk oly darabot, mely annyi sugárt önthetne ennek felvilágosítására, mint Martiálnál a XI. könyv XIX. epigrammája.

In Lupum.

Donastis, Lupe, rus sub Urbe nobis:
Sed rus est mihi majus in fenestra.
Rus hoc dicere, rus potes vocare
In quo ruta facit nemus Dianæ,
Argutæ tegit ala quod cicadæ,
Quod formica die comedit uno;
Clausæ cui folium rosæ corona est;
In quo non magis invenitur herba,
Quam costi folium, piperve crudum:
In quo nec cucumis jacere rectus,
Nec serpens habitare tota possit;
Erucam male pascit hortus unam,
Consumto moritur culex salicto;
Et talpa est mihi fossor atque arator,
Non boletus hiare, non mariscæ
Ridere aut violæ patere possunt.
Fines mus populatur, et colono
Tanquam sus Calydonius timetur;
Et sublata volantis ungue Procnes
In nido seges est hirundinino;
Et cum stet sine falce mentulaque,
Non est dimidio locus Priapo,
Vix implet cochleam peracta messis,

Et mustum nuce condimus picata.
Errasti, Lupe, litera sed una:
Nam quo tempore prædium dedisti;
Mallem tu mihi prandium dedisses.*

A kijelelt két első és két utolsó sorok már magokban is epigrammát alkotnak; de sokkal kisebb mértékben bírják a hatás erejét, mint amúgy a martiálisi gradációkkal. Hibázna, ha valaki hinné, hogy ezen hiperbolák egyedül csak iskolai amplifikációk. Mindannyi fokonként haladó erős vonások azon parányi képnek kitüntetésére, melyet a vett ajándékról előnkbe festeni akar a költő.

31. A szövevénynek második hibáját azok követik el, kik szerfeletti rövidségre törekednek. Az ilyenek gyakran elhagyják, aminek mondatnia kellene, vagy pedig az epigramma címébe adják, ami egyformán vétek, mert a cím csak különböztető jele s nem része a költeménynek, szorosb értelemben nem is tartozik hozzá. Ily hibába tévedt Kleist, midőn Hieronymus Amaltheusnak ezen nyelvünkre is szerencsésen fordított epigrammáját így adá:

An zwei sehr schöne, aber einäugige Geschwister.

Du musst, o kleiner Lykon, dein Aug Agathen leihn:
Blind wirst du dann Cupido, die Schwester Venus seyn.

Ákonnak jobb, és Phyllisnek bal szeme nincsen,
  Ámde felülmúlják kecscsel az isteneket.
Kis gyermek, testvérednek gyönyörű szemed add át:
  Igy te vak Eros, és ő Kütherea leszen.

Ponori.

* Kezünknél a felebb idézett scriveriusi kiadása volt Martiálnak s némely variánsokat kénytelenek voltunk másokból kiírni. Scriveriusnál a dicere «ducere»; az argutæ «arguta»; a clausæ «clusæ»; a costi «Cosmi». Egyetlenegy darabban mennyi hiba! s ezenfelül nem valóságos botránkozás-e klasszikusnál a szavakat így írva látni: litTeris, consumPto stb.

Az originál ez:

Lumine Acon dextro, capta est Lecuilla sinistro,
 Et potis est forma vincere uterque Deos.
Blande puer, lumen, quod habes, concede puellæ:
 Sic tu coecus Amor, sic erit illa Venus.

A Kleist epigrammáját címje nélkül érteni sem lehet, mert ami Amaltheusnál a szövevényt teszi, Kleist a címbe fonta azt, s ez a Kleist epigrammája éppen oly rosszul epigramma, mint Kazinczynál az az ismeretes *Arbuscula* című szép darab az leszen, ha így adjuk:

Roscia, midőn a hallgatók lepisszegnék.

A ti javallástok, pór-rend sokasága, gyalázat:
 Mesteri játékom csak lovagénak örül.

Martiálnál, s az ő tanítványánál Lessingnél, sohasem szükség cím által vetni világosságot az epigrammára. Nálok minden magából a költeményből érthető. A németeknél pedig Goethe címet nem is szokott adni epigrammáinak, mint nálunk Kisfaludy Károly a maga 28 számból álló részint gnóma, részint epigrammáit is címek nélkül adá, anélkül, hogy értelmökön legkisebb homály volna.

32. Kifejlet, célpont ideái oly rokonok egymással, hogy miatta a dolog valósága nem vesztene, ha a theoretikusok által a kettő összezavartatnék. Mi alább a célpont nevezettel fogunk élni; itt azon okból használtuk a kifejletet, mivel általa a szövevény ideája mellett felvilágosító antitezist nyer az olvasó. Tudva vagyon, mily viszonyban áll genus és species egymást között a logikusoknál, és így nem leszen érthetetlen, ha mondjuk, hogy hasonló viszony van az epigrammai teóriában a célpont és epigrammai nyíl között. A célpont tudniillik genus, a nyíl ennek alárendelt speciese. A célpont közönségesen minden epigrammai nemekben mulhatatlan rész, tehát az elmésben is, csakhogy itt — minthogy az epigrammai elmésségben többször

van szúró és metsző célzás, mint nem — sajátabb nevezettel nyílnak lehet mondani.

33. Az epigrammai nyílnak egy új s elmés gondolatból kell állnia, mely ha rövidséggel mondatott el, minden benne megkívántató teljesíttetett. Lessing tagadhatatlan hibát követett el, midőn a célpont(nála Befriedigung, Aufschluss) rövidségénél okát közönségesen a szobroknál hirtelen elmenni szokott nézőkből magyarázta ; de sokkal nagyobb leszen a hiba, ha ezen magyarázatot különösen a nyíl rövidségének okára alkalmaztatjuk, mert hogyan lehessen valamely szúró vagy metsző gondolatnak szobron helye, megfogni nem tudjuk. Okot mindig legjobb magában a dolog természetében keresni, s a jelen esetben is, ha azt mondjuk, hogy az magában az epigrammai nyílban fekszik, a legvalóbbat találtuk. Mert nem nyilván van-e, miképpen a sebes röppenet adja meg erejét az elmésségnek? sőt Jean Paul szerint maga ezen sebes röppenet elmésség. S oly nehéz-e megfogni, ami még a fizikai világban is mindennapilag kitetsző, hogy a tárgy röppenése annál sebesebb, minél rövidebb tért kell befutnia? Bármily elmés legyen a gondolat, ha sok szavakban adatik, elveszti erejét, szinte úgy, mint a lapály szélességén szerte áradt folyó, s nem munkál többé oly hatással reánk, mintha egykét szóból pattant volna ki. Hosszan talán nem is szükség a dolog felett elmélkedni. Oly világos ez, hogy gyéren találhatni példát, hol a nyíl rövidsége ellen vétetett volna. A poetasterek legtörpébbike is — kiknek literatúránk igen kis köréhez képest mi sem vagyunk szűkében — minekelőtte tollat venne kezébe, ezt szokta előre kigondolni, ami gyakorta Scaligerként nem is egyéb, mint az a tolvajkulcs, mely úgy alkalmas egy, mint száz más zárnak felnyitására. Ez mind, amit a nyílról szükségesnek véltünk mondani.

34. Az eddig előadott osztályok csak a négy legnevezetesebb epigrammai nemeket érdeklik. Többször szólni szükségtelen, nem azon okból, mintha vélnők, hogy ezen osztályzat minden nemeket kimeríthetne,

hanem mivel a művizsgálói szempontokat főképpen csak ezekre kell fordítani, s amit rólok a teória mondhat, az minden egyéb, általunk nem érdeklett nemekre is kisebb vagy nagyobb mértékben alkalmazható. Az epigrammai költészet oly sok elágazatokra oszlik el, hogy mindeniket bizonyos osztályzat alá vonni fáradságos dolog volna, s ha valaki tenné is, munkája alig lenne több, mint szókönyvi magyarázat.

III.

Értekezvén az epigrammák nemeiről egyenként véve, alig maradt valamely teóriai szempont érintetlenül; néhány helyt pedig a dolog önkényt vona hosszabb magyarázatot maga után, hogy most ezen szakaszban, mely az epigrammák közönséges tulajdonaikról szóland, csak kevés marad említeni való.

35. Ha a II. szakaszban előadott nemeket egybe fogva vesszük szemügyre, tapasztalni fogjuk, hogy az epigramma oly költemény, mely valamely jelenné tett tárgy egyes tulajdonát bizonyos szorosan meghatározott ponthoz függesztve adja elő. A költő, tudniillik, tárgyának jelenlétet ad, s benne valamely tulajdonságot fedez fel, vagy egy maga által talált tulajdonságot poétai valószínűséggel költ reá, előadását akként alkalmaztatván, hogy a mű egészéből egy bizonyos pont, melyhez minden vonás mérve van, s melyből a költői képnek tekintetnie kell, szembeötlőleg feltűnjön. Mindezt rövid, numerosus, eleven beszéddel előadva.

36. Ezen kevés, definicio helyett szolgáló, vonásokból könnyű kitalálni az epigrammának kirekesztőleg saját requisitumait. Azok mellett jelesül, melyeket az æsthetika általában minden költeményben megkíván: *a tárgy eleven jelenléte, hajlékony előadás, célpont, egység*, s végtére — ami ezen két utolsóból veszi létét — *rövidség*, azon sajátságok, melyek közönségesen az epigrammából kimaradhatatlanok.

37. A tárgy eleven jelenléte élet, mozgás, személye-

sítés ideáiban oszlik fel. Vagy, hogy az egész művészi titkot kevés szóban kifejtsük, a lelketlen dolgoknak emberi tulajdonokkal rokonságba hozatala eszközli a tárgy eleven jelenlétét. (Hasonlítsd 9—14.)* Midőn egy elvont s külső érzékek által meg nem fogható dolog mondatik el, abban nincs tárgy eleven jelenléte, hanem csupán testetlen gondolat. Ellenben ha az ideát valamely személyesített s emberi tulajdonokkal felruházott alak mondotta el, ha az észrevétel bizonyos személyre volt alkalmaztatva, a gondolat képben adva stb., íme ezen esetekben már látható lett az eleven jelenlét. Szükség, hogy az epigrammatista erre fordítson főképpen figyelmet; mert ezt elmulasztván, könnyen aforizma-íróvá válhatik.

38. A célpont az a végső gondolat a költeményben, melynek kiemelésére vagynak minden egyebek használva. Mihelyt valamely mellék idea ezzel összefüggésben nincsen, bármely tökéletes lett legyen is magában, céltalanúl használtatott; s az epigrammának éppen oly ártalmára van, mint az eposzi nagy alkotványnak a vele öszve nem font és szőtt epizód. A célpontnak a költemény legérdeklőbb gondolatját kell magában foglalnia, s minden lehető fortélyokat munkába vennie, hogy az olvasóban szív- s lélekre hasson. Innen következik azután, hogy minden epigrammának csak egy célpontja lehet; mert ez a superlativus gradus az érdekletben kizárja a többség észfogatját.** Ha ezen észrevételt szemünk elől el nem veszítjük, könnyű leszen megmagyaráznunk, mennyire van Scaligernek igaza, midőn az általa úgynevezett deffertum epigrammának, hol minden distichon saját és

* Lehetne mondani, szélesb értelemben, rerum intellectualium corporatio. Mert a költészet nem szenved merő intellektuális, valamint nem merő materiális tárgyakat sem, hanem a kettőből egygyé lettet.

** Der doppelte Gesichtspunkt ist in der Poesie kein geringerer Fehler, als in der Perspectiv, mond Lessing. Sämmtl. Schriften. Berlin, 1796. I. Th. l. 148.

különös célponttal bír, adja minden egyebek felett az elsőséget; holott azt kell inkábbára mondanunk, hogy az ilyetén elmejátékok ahelyett, hogy «sokat adnánk egyben», mint Scaliger mondja, végtére a sokban sem adnak egyet, legalább tökéletest nem.

39. A haladékony előadás, mely leginkább a több distichonokból álló epigrammákban észrevehető (mint például a 30-b. idézett), a szavak és gondolatok fokonként emelkedő vagy eső következéséből támad. Ezen haladás az előadásban egy soha eléggé nem becsülhető tulajdon, a teóretikusok által emlegetett esztétikai interessét főkép ez szerzi az epigrammában. Ebből származik azon rend, mely szerint a költemény tökéletlenekről tökéletesbekre hág, s a viszonyos tökéletnek legfőbb pontjával végződik. Azonban ezen tökélet nem magára a gondolatra, hanem azon érdeklett erőre nézve vétetik számba, mellyel az olvasóra munkál, Mert különben az következnék, hogy midőn a gondolatok menetelében nincs emelkedés, hanem éppen ellenkező, ott egyszersmind haladás sincsen; mely állítás rokon a képtelenséggel. Ki a Martiál epigrammáját (30) figyelemmel olvasta, az előtt nyilván van, hogy ott, bár az ideák quantitative hanyatlanak, az érdekleti erő az olvasóra nézve pontról-pontra emelkedik, s a haladást kézzelfoghatólag mutatja. Vannak költők, még a jobbak között is, kik ezen általunk itt szóba vett haladást, más ettől különböző neművel igyekeztenek kipótolni, haladással, tudniillik, az időben. De nem nagy szerencsével. Mert ez érdekletet nem hoz az olvasóra nézve, s nem gerjeszt esztétikai interessét. Nem kevésbbé hibás gondolat, mint a haladást az időben drámai akció forrásává tenni. A példa talán nem lesz szükségtelen.

Áon berkeiben zaj nélkül folyjon el éltem,
  Mint kristálycsermely myrtusok árnyai közt.
Olykor kis felhő víg kedvem egére borúlhat,
  S a szerelem, mint nap, szórja szelíden el azt.
Könnyű lélekkel lássam közelíteni végem,
  S kedvesemen függve húnyjanak el szemeim.

Emlékül nyíljék minden kikeletre poromból
Gyászló hívemnek síromon egy nefelejts.

Hol van itt az az emelkedő következés az ideákban? Az látható, hogy az epigramma első distichona az élet felvirult szakában játszik, a végső distichon pedig a sír nefelejtsével végzi szerepét. De emelkedett-e ezáltal az érdekleti erő? S a változás, mely megtörtént, egyéb-e, mint haladás az időben? — Ismét:

Mint a kék égből kimosolygó csillagok éjjel,
Oly kiesen fénylők mennyei szép szemei.
Arcain a liliom s a rózsa ölelgetik egymást:
Trónt Ámornak ajánl bíbora ajkainak.
Ég, de szelíd kívánati, mint Auróra könyűi,
Oly tiszták, s havazó tél fedi keble nyarát.

Ha az olvasó próbát teszen, s a különben igen szép darabnak distichonait ellenkezőleg rendeli el, mint most állanak, hogy tudniillik az első foglalja el az utolsónak helyét és viszont — vagy akármint zavartassanak össze és vissza egymás között a distichonok — tapasztalni fogja, hogy a darabon egyéb változás, mint a distichonok széthelyezése, nem történt; s az epigrammai érdeklet sem kisebb, sem nagyobb annál, mint előbb volt. Csalhatatlan jele a haladás és — ami ennek többnyire következése szokott lenni — célpont nem léténék. Egy más epigramma-író a maga *Faustina* című darabját, mely ezen utóbbik után van dolgozva, annyiban több szerencsével adá, hogy ha haladást nem is, célpontot legalább hozott belé; ha mindjárt egy ismeretes matthissoni dalból is, elég hogy hozott, s általa epigrammája alkatját tökéletesbbé tette. A darab ekként hangzik:

Tűzszeme szól, gyönyörű nézése varázsol örömre,
S váltva mosolyg Éósz s Hesperus arcairól.
Szép kerek ajkainak szava égi melódia s Cháris
Tánckönnyű léptei myrtusi berke körül.
Láng repülő haja hókebelére müvésztelen omlik,
S gyengéd szíve, miként Venus Uránia, szent.
Látni ez ártatlan kedvest, egy tiszta tekintet
A nagy Olymposnak mágusi tája felé.

40. Az a belső egybefüggés, melynél fogva minden részek bizonyos pontban összeérvén, egy egésszé olvadnak, egységnek neveztetik. Nincs ága a szépművészségnek, melyben egység nem kívántatnék, s ugyanazért e helyt, hol csak az epigrammának kirekesztőleg saját tulajdonai érdekeltetnek, róla hoszszabb szó nem lehet. Elég legyen azt mondani, hogy minekutána az epigrammában minden, még oly parányi vétek is, szembeötlőleg feltűnik, szükség nagyobb gondot fordítani reá, hogy ezen egész alkatot összeduló egység hiánya benne ne találtassék.

41. A rövidség nem egyéb, mint a szavaknak és kitételnek bizonyos ponthoz célirányos mérséklete. Oka az epigrammai rövidségnek magában a dolog természetében alapszik. Maga azon észfogat, hogy az epigramma csak egyetlenegy pontot emel ki a tárgyon, kizár minden szélesb kicsapongást. Nem kívántatik tudniillik ezen célra, hogy a kiemelő árnyazatok nagy kiterjedésben tóduljanak elő, elég ha egy tömegbe verődnek a centrum körül öszve. Mert contrast, melylyel a tárgyak kiemeltetnek, nem sokaságnak, hanem különbözésnek rezultátuma ; következőleg nem nagy hely a térben, hanem erő és energia a különbözésben, legyen a rövidségre nézve vezér maxima. Egyébiránt az epithetonokkal kímélve élés, a periphrasisoknak s minden tárgytól távolabb eltéréseknek szorgalmas kikerülése szülik a legjózanabb rövidséget, s ha az epigrammának minden részei szoros iránylatban vannak a célponttal, a versek hosszúsága, vagy a sorok nagy száma sem szül a rövidség postulátuma ellen vétket. Ilyetén gondolatokat mond el Martiális epigrammjában : *Ad Consconium:*

Consconi, qui longa putas epigrammata nostra,
Utilis ungendis axibus esse potes.
Hac tu credideris longum ratione colossum,
Et puerum Bruti dixeris esse brevem.
Disce quod ignoras : Marsi, doctique Pedonis
Sæpe duplex unum pagina tractat opus.
Non sunt longa quibus nihil est quod demere possis ;
Sed tu, Consconi, disticha longa facis.

Azonban, nehogy egy vétek szorgalmas elkerülése más, talán még nagyobbat szüljön, szükség a költőnek figyelembe vennie azon veszélyt, melynek az értelem van kitéve a szertelen rövidség-vadászat mellett s lépteit ily félelmes szomszédságban óva tennie, hogy ama horátiusi ismeretes észrevételre a kritikusnak önkényt okot ne nyujtson.

42. Még az antitézis is, mely a különböző dolgokat egymás ellenébe helyezi, igen becses szer az epigrammákban, s az elme nyilának kiváltkép hatalmas rugója. Ez a gnómát sokszor oly közel hozza az epigrammához, hogy miatta a különböztetésben a nem egészen gyakorlatlan is könnyen zavarba jöhet. Miként emeli, hogy példát mondjunk, ezen ænigmai gnóma becsét az antithézis:

A szerény.

Hódol az érdemnek, nem tudja, nem érzi magáét;
Mást ha dicsérnek, örűl, más ha dicséri, pirúl.

Szentmiklóssy.

43. Ha olvasóink közül netalán egynémely azon kérdést támasztaná, melyek legyenek az epigrammának egyéb apró költeményektől elválasztó jegyei, annak azt felelnők, hogy a célpont és haladékony előadás. Ha valamely egyes tárgyra írt kisded poéma egyszerű vagy elmés végzettel azonnal epigrammának mondathatnék, mi volna szebb epigramma, mint az anakreoni dalok? Egy része ezeknek antithézisből áll, olykor elmés kimenetellel; sok közülök poétai diszkriptió, de a gyakorlott szem azonnal rájok ismer, hogy egyike sem epigramma; nem, még a görög egyszerű alakban sem. A vers és szótagok mértéke ezt nem teszi egyedül, de mi tehát? Úgy tetszik, az az egészen más hangja a darabnak a tárgy festésénél, az érzelem menetelében. Az anakreoni dalban nincs oly kitetsző, s egyszerű takarékossággal mérséklet sukceszszivitás bizonyos pont felé. Ott nagyobb szabadság nyílik a tárgy hímzésére. Azonfelül a legegyszerűbb

dal sem mutathat fel oly saját centrum körül forgást, oly egyetlenegy fokuszt, hol a sugároknak mindenike úgy volna összegyüjtve, mint az epigrammában. Az ilyetén darabok tehát nem epigrammák, s miért nem? ezen kérdésnek oka végtére a célpont és haladás nem létébe esik vissza; mely hiány betöltésével nagy száma ezen daloknak könnyen epigrammává változtathatnék. Világos jele annak, hogy a költés nemei között amaz oly sok nehézségekkel feltalálható különség a formában fekszik, s egyedül ennélfogva lehet az elválasztó vonalt némineműleg a gyakorta egymásba szövődő költemények között feltalálni.

44. A régiek epigrammáikat leginkább distichonokban írták; nem példa nélkül való dolog, mint Catull s Martiálnál látható, hogy jambus és hendekasyllabusokban is. Az újak többnyire rímekben. A francia s vele testvérnyelvek szükségből; a német talán a kedvesebb zengés miatt, mert a hexameter nem a legszebb modulációjú verse ezen nyelvnek, mint azt önmagok vallják az igazságot oly igen szerető német írók. Minden eddig ismeretes versnemek között, az újaknak mértékelt gyönyörű rímeiket sem véve ki, a distichonnak juta leginkább az az ore rotundo loqui. Azt a teljes kerekséget, azt a bájos modulációt, melyet ez a maga emelkedő hexameterével a beszédnek kölcsönöz, nem lehet nem érezni. Ez az oka, hogy a finom görög fül ezt hallotta legörömestebb a maga epigrammájából, mely oly igen kedveli a numerosus beszédet, zengeni. Ugyanezen okból nem lehet eléggé magasztalnunk epigrammatistáink bölcseségét, hogy érezvén azon szép örök becsét, mellyel saját nyelvöket minden most élők felett a végzetnek megáldani tetszett, ama kedves harmoniájú magyar distichont kezdték az epigrammában használni, mely által bennünket azon helyzetbe tettenek, hogy jelennen, minekutána egy-két jobbjainknak s köztök leginkább Kazinczynak szívet és fület bájló distichonaikban az epigramma oly tökéletre hágott, nem lehet többé okunk félni, hogy valamely gondolatlan eléggé durva

lehessen epigrammatistáinkat a franciák kevésbbé tökéletes módjára vezetni.

IV.

45. Az epigrammai virág azon földön fakadt ki, mely minden nagyot és szépet magából teremte (4.), s ott ért oly virulatot, melynél szebbet még semmi ég alatt sem nyerhete. Mert ha tagadhatatlan is a martiáli epigrammák becse, az mindig való marad, hogy a romlatlan ízlés örökre kedvesebb táplálékot fog lelni a görög szentimentál darabokban, melyek ez érzelem húrjait pendítik meg, mint az elmének inkábbára csak meglepetést gerjesztő szikrái között, s merjük állítani, hogy azon műbiró, ki nemcsak a hideg ész intését, hanem egyszersmind a szív melegebb dobbanásait is figyelembe tudja venni, a martiáli darabok felett örökre a görög műveknek fog nyujtani koszorút.

46. A legelső görög epigrammai gyűjteményt — Anthologiát saját névvel — *Meleagros*nak köszönhetjük.* Ez a sok hálát érdemlő tyrusi görög, ki maga is egyike az Anthologia díszeinek, nagy szorgalommal válogatta össze, mintegy másfél századdal a keresztény évek kezdete előtt, hazája nyelvének epigrammáit Hogy válogatását sok gonddal tette legyen, mutatják a felhozott költők, mind annyi csillagai azon kornak, s az az ő saját darabjain feltűnő csín és kényes ízlés. Ha olvastuk a Diokleshez írt levélben előszámlált negyvennégy nevet ; ha tekintetbe vettük, mily kedves gyönyörűség vala neki ezen apró költeményeket egybegyűjteni, s miképpen hasonlítja mindeniket virághoz, s maga mint röpdez méhként szerte közöttök, hogy belőlök gyönyörűséget szívjon ; s midőn halljuk, hogy ezen kincsek nincsenek többé, s úgy elvesztek — talán örökre — hogy sok költőt egyedül a névlajstrom

* Amit az Anthologia történeteiről mondunk, nagyobb részint Herderből van véve. Lásd J. G. Herder's Sämmtl. Werke. Wien, 1813. X. B.

ismertet, kik különben, mint néhány hátramaradt töredékek mutatják, méltók valának Theokrit s Anakreon, vagy Sappho és Simonides mellett állani; s lelkünkben felébred annak gondolatja, hogy görögök csak egyszer éltenek e földön: melyikünk fog egy szánakozó sóhajtást a meleagrosi *Korónától* megtagadni?

Százötven év után *Thessaloniki Philippos* gyüjte a maga koráig élt s még a Korónában meg nem jelent költők műveiből egy más hasonlólag nagybecsű füzetet. A korunkra általszállott darabok fájdalmas emlékezetet gerjesztenek bennünk társainknak elveszte miatt; mely annyival inkább érezhető, minthogy Meleagros és Philippos sok, általok nem nevezettektől is válogattak epigrammákat, ami nyilvánná teszi, hogy bennök többet vesztettünk, mint amennyit a névlajstrom mutat; pedig hihető, hogy általok minden összegyüjtetett, mit csak egy jobb ízlés javallhata.*

De mely sors! íme az Anthologiának éppen Anthologia által kellett veszélyt szenvedni. A justiniáni sötét időszak (VI. század) tudniillik egy *Agathias* nevű szerkeztetőt számlál, ki a maga s más Philippos után élt költők műveit két könyvbe gyűjtötte. Mi vala természetesebb azon korban, minthogy ezen kisebb gyüjtemény, melynek tárgyai s előadása módja az idő szellemével rokonabb volt, a régiségnek ama szebb hagyományait feledékbe temesse. Valóban a meleágrosi és philipposi Anthologia egészen elenyészett volna, hanemha egy negyedik belőle legalább némely maradványokat megmentene.

Ez a negyedik szerkeztető *Konstantinus Kephalas* volt, s gyüjteménye a három előbbi füzetekből támadt. Miként válogatta legyen a darabokat, nem akarjuk

* Az 1820-ban kijött lipcsei Conv.-Lexikon még két gyüjteményről emlékezik, melyekről Herder hallgat. Egyik a Hadrián alatt élt Diogeniánus Herakleota, más a XI-dik századi Strátóé, ki a Meleágrosét többekkel bővítette.

feszegetni, hálával tartozunk inkább, hogy annyit is iparkodott a végveszélytől megmenteni, mennyit ezen negyedik gyűjtemény által bírunk, ha egyébiránt kénytelenek vagyunk is megvallani, hogy ő vala az, ki a maga Anthologiákból összealkotott Anthologiájával leginkább eszközlé ezen becses művek vesztét. Mert elődе, Agathias, legalább illetlenül hagyta a meleágrosi és philipposi Koszorúk szép fonadékát, ő pedig szétbontá és kifosztogatta.

Azonban még ezen negyedik gyűjteményt is csak a *Maximus Planudes** konstantinápolyi szerzetes szorgalmának köszönhetjük. Ez a XIV. század embere a kephalasi gyűjteménynek egy újabb alakot ada. Kénye szerint teve benne felosztást, kihagyást, újabb darabokkal szaporítá a régieknek nem becsét, hanem inkábbára csak számát, s ez a compilátió az, mely a legelső nyomtatást érte.

Kephalas Anthologiájából egyetlenegy kézirat maradt fenn a heidelbergi könyvtárban, és szerencsére, minekelőtte ez a kincs Rómába általszármazott volna, Salmasius kezeibe jutott, ki azt lemásolta. Ezen másolat későbben több, itt-ott felfedezett darabokkal szaporodva, Reiske által *Anthologia Graeca* név alatt Lipcsében 1754. kiadatott. Ezekből, s más újonnan találtakból foná későbben Brunck azt a gazdag koszorút, mely az *Analecta veterum Poetarum* (Argent, 1777. T. I—III.) címü kötetekben találtatik. A heidelbergi, most már vatikáni, kéziratot Jacobs másolta le újra Rómában, s megtoldva éles kritikai jegyzeteivel kiadá: *Anthologia Graeca ad fidem codicis Vaticani edita* 1813—1817. Ennyit az Anthologiáról históriai tekintetben.

47. A művelt Európa literatúrával dicsekvő nemzetei közt alig van egy, mely az Anthologiából ne bírna fordításokat; egész könyveknek fordításait azonban csak az új latin literatúra mutathat, s ez is

* Ugyanaz, ki a XIV-ik században Aesopus neve alatt egy mesékből álló gyüjteményt ada ki. Ramler's Batteux. Leipzig, 1769. III. B.

olyakat, melyek kritikai figyelmet alig érdemelnek: s aki tudja, mit teszen egy holt nyelvből más holtra fordítani, az ezen elcsigázott grammatikai fordításokat nem fogja kezébe venni. Szerencse, egy herderi fordítással bírni, eddig még csak a német nemzetnek juta; s ámbár a Herder dolgozásai sem mentek azoknak gáncsaiktól, kik a szavakhoz tapadt sanyarú fordítást kedvelik, de a józan örökké javallni fogja az ilyetén színt és karaktert visszaadó utánképzeteket. Magát a görög Anthologiát valamely nyelven adni szinte úgy szertelen nehézségbe fog kerülni a tárgy kicsinységéhez, mint Vossnak Homért fordítani a tárgy nagyságához képest. Nem oly gyermekjáték, tudniillik, mint első tekintettel vélnők, ezen kényes virágokat úgy általültetni, hogy saját színöket és illatjokat el ne veszítsék, s éppen azért, midőn ehelyt azon óhajtásunkat tesszük nyilvánná, hogy bár honi íróink közől vállalkoznék egy, ki a görög földnek ezen kedves termékeit a magyar ég alatt is virulatra hozná, annak egyszersmind ajánlanók, hogy a herderi szempontokat tartaná figyelemben; mert csak ez úton volna lehető a fordítók egyik veszedelmes örvényétől, attól a feszes és nehézkes hívségtől, megmenekednie. Néhányan már eddig is tettek próbákat, s bár nem mondhatni, hogy nagy szerencsével, de legalább hajlandókká tesznek bennünket hinni, hogy egy magyar Herder nyelvünknek még szerencsésb Anthologiát is adhatna, mint a német a magáénak adott volt. Már felebb is volt szó felőle, miképpen a német distichon modulációja a görög és rómainak oly messze alatta marad, s hozzájok a magyar mily közel áll, s aki érzi, önmagával Herderrel, mint emeli becsét az epigrammának azon kerekded gördület, azon bájos numerositás, mely a görög hexa- és pentameter sajátja, az nem fogja kétleni, hogy nyelvünk már ezen tulajdonánál fogva is hasonlóbb másolatait adhatná a görög epigrammának, mint a vossi és klopstocki hexameterű nyelv.*

* Unsere Prosodie starrt von einsylbigen unbestimm-

Ha egy *Deáky Zsigmond* ifjúkorában s gyakorlatlan kézzel ily fordítást adhata, mint például ez:

Jámbor utas, ne siess, e tájon szunnyadoz Echo:
  Költsd fel, szólj hozzá, szép szava visszafelel.
Hogyha te hallgatsz, ő sem szól. — A tiszta leányka
  Senkit nem szólít, s visszafelelni kegyes.

Wanderer, säume! Du gehst die schlafende Echo vorüber:
  Wecke sie auf, sie spricht; freundlich antwortet sie dir.
Aber schweigst du, schweiget sie auch. Die bescheidene Jungfrau
  Redet nicht an; sie giebt liebliche Worte zurück.

Herder.

mennyivel inkább lehet reménylenünk, hogy valamely gyakorlott s azonfelül költői szellemtől vezetett kéz ezen epigrammákat nyelvünkre sok szerencsével hozhatná által. Deákytól az Erdélyi Museum több ily utánzásokat mutata, s ha kevésbbé sikerültek is, ízlését a választásban igazolták. Dícséretet érdemel, hogy egyéb elhallgattassék, a szándék ezt az igen szép darabot adni:

Zeiten hinab und Zeiten hinan, tönt ewig Homerus
  Ewiges Lied; ihn krönt jeder olympische Kranz.
Lange sann die Natur, und schuf; und als sie geschaffen,
  Ruhete sie und sprach: «Einen Homerus der Welt».

Herder.

Múltak idők s múlnak, de Homér szent lantja örökké
  Zengedez; őt illet minden olymp-koszorú.
A nagy Zeüs habozott, míg végre teremte világnak
  Ily költőt, s «Egyet, monda, teremtni elég».

Deáky.

ten Worten; Hiatus sind in ihr fast unvermeidlich, und wenn der Vers seine Flügel mit fröhlichem Spiele auf- und zuschlagen soll: so schleppt sie sich oft in mühsamen Gange daher, treu dem Himmel unter dem sie ertönet. Den Griechen hatte die Muse gegeben, mit offenem Munde zu reden; Gesang floss von ihren Lippen; Gesang spricht auch von ihren Steinen. *Herder.*

Egyike a görög Anthologia legszebb műveinek ; de itt a magyar messze utána marad a németnek, s a fenség, mely a Herder két végső sorában van, Deákynál elenyészett.

48. Azon Anthologiában, mely mai nap kezeinken forog, epigrammák, mesék, idillek s egyéb apró lírai darabok foglaltatnak ; mert a régieknél ezen nemek nem voltanak egymástól elosztva, sőt gyakorta az egy epigrammai név mindeniket magába foglalta volt. «Sive epigrammata, sive idyllia, sive eclogas, sive (ut multi) poematia, seu quod aliud vocare malueris, licebit voces, ego tantum Hendecasyllabos pærsto» — mond Plin. Cæc. Lib. IV. Ep. 14. Korunkban mindazáltal, melyben a poézisnak egy saját filozófiája támadt, ezen nemek között a határozó vonalt nem ismerni hiba volna. Az epigrammák — mert ehelyt csak rólok lehet szó — nagyobb részint szentimentál darabok, s ez a szentimentálizmus kiterjed nem ritkán azokra is, melyek didaxist foglalnak magokban, elmésség csak egy igen kis osztályzat felett van eldöntve. Mindenütt megismerszik rajtok a görög művészség karaktere, a nyugalom, mély érzet s mégis vidám derültség ; mindenhol tiszta, gyöngéd emberi érzelem mutatkozik, mely hasonlót kíván az olvasóban is, hogy értessék ; s az az utolérhetetlen gyermekded egyszerűség, mely még a homéri époszra is annyi bájt, annyi kedvességet olvaszt, csaknem minden darabon mely a Meleagros és Philippos korából szállott reánk, észrevehető. Foglalatjok nagyobb részint valamely ártatlan öröm, édes ábrándozás, finom, s kedves érzettel teljes reflexió, mely a szívet észrevehetetlen bájjal melegíti el. Magokat az elmés darabokat is, melyeket a mi korunkban gyakorta vadság bélyegez, a görögöknél ritkán hagyja el az az egyszerű csín, az a szeretetreméltó művésztelen grátia. S íme ez a görög epigramma képe, ezek azon tulajdoni, melyeket az utókor távolról követ, de elérni nem tud.

49. A hellen földről átvándorlott az epigramma a Tiberis partjaihoz ; s itt a római komoly és sanyarúan

férfias nemzetnél átváltoztatá alakját. Levetkezte a maga gyermekdedi kecseit s derült szentimentálizmusát ; oly formát véve magára, melyben régi hazája csak néha szemlélhette volt. Ha nem mondjuk is, az olvasó érteni fogja, hogy beszédünk azon alakot célozza, melyben Martiál a maga darabjait előnkbe állítá. Szándékunk a külnyelvek epigrammatistáiról futólag szólni, s erre, úgy hisszük, elég minden nemzetekből csak a legnagyobbak felől emlékezni, kik úgy tekintethetnek, mint a többiek képviselői. — Azok közől, kik a régi római s újabb latin nyelven írtak : *Catull*, *Martiál*, *Ausonius* és *Owen* legméltóbbak a figyelemre.

50. *Catull* végszakában élt a római respublikának. Több apró költeményeket írt, melyek között epigrammák is vannak. Némelyek által egészen epigrammatistának tétetett, holott darabjainak nagy részén alig van a rövidségnél egyéb epigrammával rokon sajátság. Azokon, melyek szoros értelemben epigrammák, szembetűnő könnyűség van a leleményben, fordulatban s gondolatok kifejezésében ; a nyelv és előadás kedves, mint azon kornak minden íróinál ; s az elmésség finom. Némely darabok érzelemtől vannak átlehelve, mely sajátság Catullt a görögökhöz közelebb teszi, mint minden más római epigrammatistát.

51. Az elmés epigrammák *Martiál*ban hágtak a tökélynek azon fokára, melyet még senki felül nem haladott, s kétleni lehet, ha valaki elérte-e. De Martiálnak ez is aztán minden érdeme. Típust, az Anthologia epigrammáiéhoz hasonlót, nála hiába keresnél. Szentimentálizmus sem az a derült görög, sem az az újabb sötét, az ő darabjait nem melegíti. Még csak ily költemény is, mint a Leanderre írt — mely a Spectaculumok között áll — nála kevés találtatik :

Cum peteret dulces audax Leandrus amores,
  Et fessus tumidis iam premeretur aquis,
Sic miser instantes affatus dicitur undas :
  Parcite dum propero ; mergite dum redeo.

Pedig kérdés alatt van, ha a könyv, mely *De Spectaculis* címet visel, Martiál munkája-e? Volnának okok nem is hinni, hogy övé. Mi, kik egyébiránt igen szeretjük, ha az író saját fejével ítél, ezúttal az olvasó kegyes engedelméből a Jovián fejével bátorkodunk ítélni, hogy beszédünk nagyobb hitelt nyerjen az iskolák bölcsei előtt, kik képzelt magasságokból szánakodó lenézéssel pillantanak mindenre, ami nem Scaliger, vagy Jovián, nem Muretus és Raphael Volaterranus, s mégis ítélni mer, habár javalva is : elég, hogy vakmerőleg ítélni mer, hol ők csak csodálni bátorkodnak. «Valerius Martialis, mond Jovián (de Serm. lib. III. cap. XVIII.) artificiosissimus epigrammatum scriptor, ita in iis quidem iocatus est, ut frequentius carpat, quam delectet ; tametsi e demorsione ipsa delectatio quoque paritur. Sunt tamen dicta eius in universum arguta, subtiliterque conquisita ; abstrusæ sententiæ, eaedemque rarae, salsæ, aculeatæ ; inventiones, vero maxime acutæ ; verba autem præcique accomodata, quæque non prima tantum facie atque in ipso explicatu lectorum alliciant, atque auditorem, verum quæ in eius animo relinquant tacitam quandam quasi subtitillationem.» S ez a szúró, metsző, éles feddés, vagy az idézett szavak szerint demorsio, spicula, dicta arguta, inventiones acutæ, gyakran epébe is mártva, teszik karakterét a martiáli epigrammáknak, s bennök egyéb vonást nem könnyen lehetne találni. Egyébiránt az elmés epigramma alkatját illető postulátumok nála mesteri ügyességgel vannak kielégítve. A szövevény természetét ő úgy értette, ahogyan nem senki más. Elméssége mindig eleven, s benne az érdekleti erő a legszerencsésb kalkulussal van mérve. Hírének igen sokat árta, az újabb korban, az a mindent nem kímélő mód, mely tartaléktalan s lepletlen állítja a vétket az ártatlanabb szemek elébe, s innen jő, hogy némely kiadásokban igen sok darabjait nem lelhetni, melyek ezen észrevétel alá esnek. Mert a középkor kritikája, mely Athene és Róma nagyjai felett is határtalan

hatalmat usurpálgata, azonfelül, hogy grammatikai soványság volt, leginkább erkölcsi principiumokon alapodott, s benne az esztétikának csak mellékes szerepet volt szabad játszani. Az újabb kor tudja, hogy műbírónak csak az esztétika szabhat bíráló szempontokat, s a moralitásra ügyelnie műítélői kötelességei között a legkisebb kötelesség, ámbár figyelmet érdemlő kötelesség. Ítélete tehát a középkornak megengedhető ugyan, de hogy Naugerius, vagy egy szánást érdemlő Paulus Jovius ezen tekintetből menvén ki, Catullt a Martiál rovására magasztalgatják, annál nem lehet nevetségesebb dolog az előtt, aki tudja, hogy Catull szinte oly mértékben, vagy talán még inkább, obscénus, mint Martiál.*

52. *Dec. Mag. Ausonius* nyelvmester, rhetor, utóbb galliai konzul Valentinián és Gratián császárok alatt. Példánya az epigrammában Martiál volt, de sokkal kevésbbé elmés, és termékeny tehetségű mesterénél, az előadás erejében is messze utána maradt. Nyelvének nem tuda csínt adni, mint az a kor nem, melyben írt. Apróbb költeményei között vannak darabok, s nem kis számmal, melyeket epigrammák közé helyezni igen nagy tisztelet volna. Azonban Róma későbbi költői között az elsőbbek helyén áll.

53. *Owen* a XVI-dik század végén, és a XVII-diknek elején élt. Dolgozásai nagy részint gnómákból állanak ; de vannak oly epigrammái is, melyek örökre jelesek maradnak. Egyébiránt, bár kora Britannicus

* Paulus Jovius in Elog. viror. liter. illustr. in Marco Antonio Casanova. — M. A. Casanovæ, Comense Patre Romæ genito arguti epigrammatis palmam detulit illa Ipsa Roma, severæ auris iudicio superba nec unquam in confesso pudore poetis adulatrix : quod lepida, et salsis finibus aculeata carmina factitaret. Elocutioni casta tamen puritas ac innumero sæpe duro lenitas defuit, qualis in Catullo prætenero poeta conspicitur ; cum ingeniose mordaci, et impuro Martiali persimilis esse mallet, ut una præsertim peracutæ circumductæque sententiæ gloria duceretur etc.

Martialisnak nevezte, bár társai által magasztaltatott, ahogyan senki más nem — mint ezen rá készült tetrastichon is, mely az akkori kritika organonja gyanánt szolgálhat, mutatja:

Scripserunt Latii, scripsere epigrammata Graii;
Quos inter vitam nominis unus habet.
Excipite hunc; omnes superavit Oënus, et ipsum
Aequavit, si non et superavit eum. —

ő mégis oly törpe alak Martál mellett, mint a mi legújabb regeíróink az általok imádott, de rosszul, vagy éppen nem értett és szolgai módra utánozott Kisfaludy Sándor mellett, kiknek nyomorék szüleményeiket látva a józan, nem tudja, ha szánakozzék-e, vagy Róma bölcsével felkiáltson: O imitatores! servum pecus, ut mihi sæpe bilem, sæpe iocum, vestri movere tumultus!

54. Az újabb nemzetek epigrammatistái — vagy azért, mivel a görög literatúra nem volt oly ismeretes, mint a római, vagy mert annak értésére a többség kevésbbé vala fogékony (miképpen korunkban), lehető, hogy mind a két ok munkált, s egyik következése a másiknak — mind Martiálnak hajtottak térdet. Kivált az olaszok, spanyolok és franciák ezen nemben nagy szerencsével haladtanak. A franciákról nevezetesen, kiknél a nyelv oly gazdag tára az elmésségnek, hogy ezen pontban velök egy nemzet sem mérkőzhetik,* Jenisch azt mondja, hogy nálok minden ír, vagy legalább mond néhány epigrammát, s innen az a sok ezrekből álló hada a francia epigrammának.

55. Ki azonban azt hinné, hogy ezen nemzetekre nézve a görög epigramma halottaiból fel nem támadott legyen, igen tévedne. Élnek nálok a görög epigrammák, sőt nagy divatban is vannak, csakhogy elváltozott alakkal. Ami tudniillik Hellásban, lírai,

* Lásd Jean Paul, Vorschule der Aesthetik. IX. Prog. über den Witz.

drámai, vagy époszi, s nem ritkán ezeknek kettejéből, vagy hármából vegyült formában mutatta magát, az újabb korban többnyire tiszta lírai alakba öltözve általment ezen nemzetek apró dalocskáiba. Mert ki nem ismer rájok a sonett, madrigal, rondeau s egyéb nevekkel címezett kisded dalokban, melyek mind annyi elrejtett alakú szökevények a barbaries által feldúlt szép hazából; azonban sajátképpen nem epigrammák többé, hanem művészi metamorphosis által epigrammákká lehető darabok.

56. Az *olaszoknál:* Brignola, Loredano, Alamanni s a két Gozzi; a *spanyoloknál:* Juan de Rufo, Lopez de Vega, de Villegas, Argentola, Rebolledo; a *franciáknál:* végre St. Gelais, Maynard, Gombauld, d'Acceilly, de la Monnoye, Boileau, Rousseau, Piron, Senecé, Voltaire stb. adták a legjobb elmés epigrammákat.

57. Az *angol szellem,* úgylátszik, terjedékenyebb helyet kíván, hogysem az epigramma szűk korlátai között mozoghasson; s talán innen van, hogy nálok oly kis számmal találhatni műveket a költészetnek ezen neméből. Pope, Swift, Curchill és Buttler írtak néhány darabokat, melyek azonban a franciákkal nem mérkőzhetnek. A legjobb angol epigrammák eddig a Prioréi.

58. A németekre is inkábbára a martiáli, mint a görög epigrammának vala befolyása. Mert, ha *Opitz* és *Logau* darabjain némelykor görög színt találhatni is, műveik nagyobb része martiáli elmésségbe van mártva. *Wernicke* pedig annyira Martiál, amennyire igen kevés minden más nemzeteknél. Ezen három képviselője a német epigramma előkorának még ma is igen szép fényben ragyog az epigrammatisták sorában. A középkor *Wernicke* nyomain ment, s ezen pálya resultátumi *Kaestner, Göcking, Kretschmann* és *Lessing;* nagy részben *Ewald* és *Kleist* is. Az újabbak közt *Schiller* némelykor Martiál felé hajlong; azonban darabjain inkább van görög, mint martiáli szín. *Herder* a görögöknek, kiknek nyomait követte, igen

szerencsés tanítványa ; de a legszebb koszorút talán minden újabb költők közől *Goethé*-nek adá az epigrammai Músa. Csaknem minden darabocskáin megismerni a nagy művész, ki a forma felett határtalan hatalmat gyakorol ; s az epigramma alkatját, s azokat a művészi fordulatokat senki sem értette még nemzetének költői közől annyira, mint ő, s ezen tekintetben talán csak az egy Lessing lehetne vele öszvemérhető, — Schiller adott oly műveket, melyek őt az első epigrammatisták közé teszik ; de sokáról epigrammáinak azt kell mondanunk, hogy bennök azt a gazdag, s általa többnyire nagy szerencsével használt, didaktikai lelket itt kevésbbé lehet szeretnünk, mint egyéb műveiben, mert ez kapja ki őt a Goethék és Lessingek fényes köréből igen gyakorta oda, hol a gnómaírók iskolamesteri komolysággal reflektálnak és bölcselkednek. Ezen dolgot nem kellett valafigyelem nélkül hagynia a dicséretreméltó buzgalmú Szerényinek, ki schilleri epigrammákat igyekezett magyarul adni ; mert ahelyett, hogy száraz reflexiókkal ajándékozott meg, melyek a felvett epigrammai címnek meg nem felelnek, birtokába tehetett volna bennünket Schiller azon epigrammáinak, melyeknek poétai becse örökre kétségbevehetetlen leszen. Ezen észrevétel elmondását annál szükségesebbnek véltük e helyt, minél több ügyességét tapasztaltuk Szerényinek a külnyelvi művek visszaadásában.

V.

59. Az eddig elmondottak bennünket azon pontig hoztanak, hogy már átmenetelt tehetünk a jelen értekezés ötödik és végszakaszára, mely saját nemzetünk epigrammatistáit fogja tárgyazni.

Ki a magyar literatúra történeteire, hacsak a múlt század közepéig is kitekinte, s tudja, mily nagy befolyása volt legyen a francia literatúrának, szinte Faludi óta, íróinkra ; az előtt figyelmet érdemlő dolog lehet, hogy a francia epigrammának, — mely mint

felebb mondatott, sok ezrekből álló had — mind e mai napig legkisebb befolyása sem vala a magyarra, sőt fordítást is alig találhatunk, mely ezen nemzet nyelvéből történt volna. Hihető, hogy a mi francia magyarjaink: Bessenyei, Barcsai, Orczy, nem érzettek magokban epigrammai tehetséget, hihető, hogy nem tartották méltónak a poézis ezen kisded nemére fogyasztani az anélkül is középszerűleg kapott erőt; hihető, hogy az epigramma az általok szeretett lassú léptekkel huzakodó versnemben elveszté szökdelő elevenségét, s fonákul verdezte füleiket. Akármelyik lett legyen oka az előszámláltak közől, elég, hogy a dolog ekként volt, s a magyar epigramma első nyomait sem Bessenyei vagy Barcsainál, hanem a római literatúra két tanítványának, Baróti és Rájnisnak művei közt találjuk. Mihelyt, tudniillik, ezen sok hálát érdemlő két írónk a római, vagy inkább görög lant zengzetének nálunk másodszor ada életet, azonnal feltámada az epigramma is.

60. Kazinczyig, ki a magyar epigramma teremtője gyanánt tekintethetik, Barótin és Rájnison kívül, Verseghy és Virág azok, kik ezen nemben próbákat adtak. *Baróti* és *Rajnis* mindketten kis mértékben bírtanak költői tehetséggel, s ezen kis tehetségöket is elfojtá a római költők szertelen utánozása; s innen jő, hogy valamint egyébhol, úgy az epigrammai pályán is magoknak fényt nem szerezhettek. *Verseghy* mint közönségesen tudva van, kevés eredetiséggel bírt. Az Aglájában kiadott legtöbb daraboknak originúljaira, kivált a német költők munkáiban, újjal lehetne mutogatni.

Ezen észrevétel alól nem tesznek kivételt az ő epigrammái sem, s minekutána mi e helyt csak eredeti művekre függesztjük figyelmünket, inconsequentia vétkével vádoltathatnánk, ha Verseghyt mint epigrammatistát teóriai szempontra vennők.

61. *Virág* vala az első, ki saját értelemben eredeti epigrammákat adott. Studiuma a költés ezen nemében, mint a rómaiak tanítványához illett, Martiál

volt; de ki fogja tagadhatni, hogy éppen ez a martiáli, s kirekesztőleg martiáli studium tevé, hogy Virág mint epigrammatista azon tökélyre el nem jutott, hová költői tehetségénél fogva eljuthatott vala. Ki a martiáli epigrammában előhaladni kíván, szükség, hogy már születésével bizonyos mértéknyi elmésséget hozott legyen, pedig Virágnak éppen ezen örök juta igen szüken. Mi legalább meggyőződve vagyunk, hogy azon barátjai is, kik az ő költői dolgozásai iránt a legnagyobb tisztelettel — s nem ok nélkül! — viseltetnek, az efféléket, mint például:

Jelesdi, rajtad tisztelet jelét látom,
  Amin nagyon csudálkozom.
Ringyrongy ruhádról lóg le egy kopott csillag
  Mondd meg, miféie? «Bújdosó».
Értlek: midőn az érdemest keresgélé,
  Eltévedett s terád akadt.

az elmés Músa szerencsétlen sugalmainak fogják önmagok vallni. Nála az elmésség — ha szabad így nevezni — mindenkor csak világos, vagy legalább könnyen kitalálható hasonlatokkal foglalatoskodik, s innen jő, hogy epigrammáinak oly kevés hatása van, s a műveltebb olvasóra oly ritkán munkálnak annyi érdeklettel, hogy mosolygásra bírnák. — Az mondathatnék talán e helyt, hogy Virág nem tekintethetik azon szempontok szerint, melyekből Róma Martiálját, hanem azok szerint inkábbára, melyekből a görög epigrammatistákat kell megítélni; de a görög epigrammának egy igen fősajátsága abban áll, hogy többnyire érzelemtől van átmelegedve. Virágnak ellenben minden műveit egy bizonyos klaszszikai hidegség lengi keresztül; ami szembeötlőleg karakterisztikai vonás azon költők munkáin általánosan, kiknek Róma poétái kirekesztőleg kézikönyvei valának. — Egyébiránt erős hittel hisszük, hogy, ha Virágnak a görög költői pálya megnyílhatott vala, gazdag lírai tehetségét használhatván, egyike fogott volna lenni jobb epigrammatistáinknak, — valamint

eddigleni jelesebb ódaköltőinknek egyike — amint ezt egy-két darabocska, epigrammái között, tökéletesen igazolja. Mi a technikai postulátumokat illeti, azok Virágnál elég gonddal vannak teljesítve ; egyedül azt kívánnók még, hogy beszédének több elevenséget kölcsönözött volna.

62. Ez volt az epigramma képe, melyet a magyar literatúra Kazinczyig felmutathat. Olvasónk fogná érzeni, ha nem mondanók is, hogy ez még csak gyenge előkészület volt és silányabb, hogysem egy utóbbi költőnek példányul szolgálhatott volna.

Mihelyt *Kazinczy*, mint epigrammatista, megjelent, azonnal más, s az előbbitől különböző képet veve a költemény ezen neme magára. Az első ízben publikumot látott darabok azt hagyták az olvasóval gyaníttatni, hogy azok a martiáli iskolának egy nagy tanítványától származtak, s a magyar literatúra barátja örvendett egy új, egy csínnal teljesebb Martiált saját nemzete költői között bírhatni. A következés azonban az Erdélyi Museum, Aurora, Hebe, s egyéb gyűjteményekben közlött darabokkal azt mutatá, hogy ezen epigrammák egy oly iskolának resultátumi, mely a görögök nyomain támadt, s Martiál és Goethe különböző pályáit egyesítve alkotta öszve teóriáját.

Kazinczynak elmésség és lírai szellem — két tulajdon, mely képes a költőt az epigrammai tökély legmagasabb fokáig vihetni — jeles mértékben juta. A körülmények tehát eléggé kedvezőleg jöttenek öszve, hogy a szerencsés következés szülői lehessenek. És valóban Kazinczynak műveit tekintvén, azt kell mondanunk, hogy ő mind a két epigrammai pályát oly szerencsével futá meg, hogy felőle egy sanyarúbb kritika is mindenkor javallva fog szólhatni. Nem ismerünk költőt az újabb korban, ki az epigrammatista Goethe mellett oly szép fényben állhatna, mint Kazinczy ; a görögökkel pedig talán csak ők ketten volnának öszvemérhetők. Goethe, mint költő, hasonlatlanúl áll felette, mint technikus vele egy paralleléba tétethetik ; s az epigrammai alkatra nézve

Lessing s ők ketten foglalják el minden újabb költők között az első helyet. Martiálon felülemelkedett csín és ízlés tekintetében; mindazáltal amily mértékben ezt meghaladta, talán oly mértékben, lehet mondani, hogy a görög egyszerűség s gyermekded ártatlanságnak (naiv) alatta maradt, miképpen ez az újkori költőkkel megtörténni szokott. Megbecsülhetetlen sajátság az ő epigrammáin, mely maga képes lehetne őket a tökély egy felsőbb fokára emelni, mint minden egyebeink e nemben vannak, az a bájos görgésű, hajlékony, kerekded nyelv, mely ezen írónk sok évi studiumának gazdag resultátuma. Ez az, ami egy megfoghatatlan bájt, egy bizonyos klaszikai színt hagy Kazinczynak minden, még oly parányi, versecskéjéből is felcsillámlani.

63. Oly nevezetes példára, mint a Kazinczyé volt, többen vállalkoztak költőink közől erejöket az epigrammai pályán megpróbálni; azonban itt is, miképpen egyéb ágaiban a magyar költészetnek, eddig csak igen kevesen emelkedtek oda, hogy felőlök az esztétikai tribunál literatúránk egykor szebb fénynyel ragyogóbb szakában sok dícsérettel emlékezhetnék. Mi azonban még most íróink kicsiny seregében hasznosnak véltük, amennyire erőnk engedte, mindeniknek kimutatni a maga helyét, ki epigrammákat feltűnőbb számmal írt, vagy ha nem is, legalább néhány darabokat ada, melyeken e jelen kornak némileg kímélő, de mégis igazságos kritikája javallhatót lel. — Kazinczy után Vitkovics, Tóth, Szentmiklóssy, Thewrewk és Décsei voltanak egyedül — mert a sok nemekben ragyogó Kisfaludy Károly ezen osztályba nem jöhet — kik erejök fő részét az epigrammákban gyakorlották.

64. A magyar epigrammatisták egész seregében (ha Kazinczytól elvonjuk elménket) *Vitkovics* érdemel legtöbb figyelmet. Az ő darabjait vidám elevenség, olykor enyelgő, olykor metsző s majd mindenkor céltaláló elmésség, nem ritkán a szívnek meleg érzelmi is lengi keresztül; általában pedig rajtok egy a

Martiáléval rokon lélek mutatkozik; s mindenhol oly leleményes ész, milyen egy magyar epigrammatista művein sem ismerszik meg. Ő leginkább a latin költőkhöz látszik hajlani, s epigrammáin megtetszik, hogy Owen, Ausonius, de leginkább Martiál, kézikönyvei voltanak. Az ő elméssége igen termékeny, s mert a forrás rejtékenyebb mélyéből van merítve, többnyire meglepő. Azokat a sebes fordulatokat az antitéziseknél, melyek Kazinczynak annyira sajáti, ő is nagy szerencsével tudja használni. Görög színt az ő darabjain ugyan nem lelhetni, de ahelyett az újabb költők manierjában néhány érzékeny darabokkal lepi meg olvasóját, s mi azt hisszük, hogy ezek által a hiány, ha egészen nem is, nagy részben legalább kipótoltatik. Kire nem hat az a báj, az a szívből felbuzgó érzés, mely a *Czenczihez, Kérés, Féltékeny vég szava* stb. című darabokból felénk zeng? Poézisunknak mindenkori nyereségére lenne, ha a mi megbecsülhetetlen Vitkovicsunk még több, ilyetén valódi lírai szellemben dolgozott darabokkal ajándékozná meg olvasóit. A szavak és kitételek választásában a sok tiszteletreméltó férfiúnak nem ártott volna olykor kényesebbnek lennie. Az epigramma szólhat ugyan pedestris nyelven; de hogy alacsony kifejezésekre ereszkedhessék, arra a szépműveket egyetemleg illető törvényektől felszabadító ok az ő körében nem gondolható. Mi állhatatosan bízunk is, hogy epigrammatistánk józan ízlése a *Momushoz* (III. könyv 2.), *Kantaihoz* (II. k. 2.) címezett s még néhány hozzájok hasonló darabokat — leginkább pedig a III. könyv végelőtti epigrammját — melyek a szépnek határán kívül fekszenek — verseinek egy újabb gyűjteményében megszenvedni nem fogja.

65. *Tóth László* produktumai felől a jelenkornak is csak némely kedvező bírái fognak kímélve ítélni: de egy — talán még valaha feltűnendő! — mosolygóbb század Aristarchusai belebb fogják a magyar literatúra határait összvevonni, mintsem ezen művek fekszenek. Neki nem juta oly szép örök, hogy versei-

nek bájt és vonzó kedvességet tudott volna kölcsönözni. Költeményei között lelni ugyan egy-két becses darabot, de legtöbbjeiről azt kell mondanunk, hogy nem egyebek mesterkélt soványságoknál, melyekből a grammatikus felette gyakran, a poéta sohasem tűnik elő. Figyelmet érdemlő dolog, hogy Tóth, ki a görögökkel magát, birtokában lévén a nyelv, sokkal inkább öszveérésbe tehеté, mint sok más: mégis reá a görög epigrammáknak oly parányi befolyások lőn, hogy epigramma-íróinknak akármelyikét elébb lehetne a görögökkel hasonlatba tenni, mint őt. Csalhatatlan bizonysága a lírai szellem fogyatkozásának. Említésre méltó észrevétel az is, hogy Tóth, bár az epigramma teóriája felett gondolkodott — mint a boldogúlt Kulcsár Haszn. Mulatságaink egy valamelyik számában közlött, s magában néhány jó gondolatokat foglaló értekezés mutatja — mégis az epigramma alkotását oly fonákul értette, hogy számos darabját valamely nyomorék dilettáns vinnyéjéből kerültnek hihetnők. Ha olvasónkat csak azon szenvedhetetlen általmenetelekre emlékeztetnők is, melyeket a fordított görög epigrammák pentametereiből a hexameterekbe oly gyakorta teve, mondásunk igazolva volna. Ezen dolog oly igen rontja a beszéd kerekségét, s az eurhythmiát; annyira gátolja a nyelv gördületét, hogy csak érzeni lehet, nem kifejezni. S mik még ehhez képest is az ő *Horváth Istvánhoz, Kisfaludy Sándorhoz* * írt darabjai, hogy egyebek ne említtessenek? Restebb prózai huzakodást nem képzelhetni. A «Handbuch der ungarischen Poesie» II. köt. 120. lapján álló két darabbal Tóthnak egész epigrammatistai érdeme ki van merítve.

66. *Szentmiklóssy*nak a természet lírai tehetséget ada, annyi lírai tehetséget, mennyivel a magyar költők koszorújában csak a jobbak dicsekedhetnek, s ő ezen tehetségénél fogva sok mások felett inkább lehete az, minek az epigrammai nemben Kazinczyt

* Lásd Görög Verseit, 63. 65. lap.

lenni mutattuk. Azonban, úgy látszik, hogy ő — vagy körülményi nem engedvén, vagy önkényt — elmulatta keblének ezen égi szikráját studium által kitisztult lobogásra hozni. Következett legyen a dolog bármely okból, az tagadhatatlan, hogy Szentmiklóssy — bár egyike a jobbaknak — mind dalaiban, mind epigrammáiban hasonlatlanúl kevesebbet ada mind ekkoráig nemzetének, mint tőle várni lehetett volna. Ha cél és hely szűke engednék, bővebben lehetne a mondott észrevételt kifejlesztenünk, de itt csak az epigrammai parányi körben foroghatván, illik visszatartóztatni minden egyebekre kicsapongást. Az ő epigrammái is lírai és Martiál-neműekre oszlanak fel. Mind a két nemből néhány oly műveket lelhetni, melyekre a legjobb epigrammatista is irígy szemmel tekinthetne; de viszont olyak is találhatók, pedig nem kis számmal, melyek egyéb fogyatkozásaik mellett még csak eredetiség bélyegét sem viselik magokon. Az epigrammai alkatra nézve Szentmiklóssy szerencsésebb a martiáli, mint a lírai nemű darabokban, hol némelykor széles, és céltalan amplifikátióval teljes. Nyelve csinos nyelv; azonban nem az a tárgyhoz simuló s magán karakter bélyegeit viselő nyelv, mely például Kazinczynál, a magyar ajak még most ebbéli általános fogyatkozásai mellett is, ismerhető. Szentmiklóssy nyelve mind epigrammáiban, mind dalaiban, és verses meséiben ugyanaz, s mindig egyszínű, mindig epithetonok bővségében csillogó, s az egyszerűségtől mindig bizonyos távolságban áll, s benne az az inproprie szólás néha egész a pipereig feszítve van. Ami ízlését illeti, neki a természettől szerencsés tapintása van a szépben, mely nem enged alacsonyságokra sülyedni. Soha eléggé nem becsülhető sajátság!

67. *Ponori Thewrewk* nem azon pályát választá magának, melyekre talán vokációja volt volna, hanem a görögökét; pedig éppen ez az, melyet lírai igen parányi tehetségéhez képest neki hasznos dolog lett volna nem választani. Tévedésének oka hihetőleg valamely fonákul értett teóriában — talán éppen a herderi-

ben — alapodik; vagy az is lehető, hogy valamely nagy példány — milyenek a Kazinczy epigrammái — vonzotta ellenállhatlan azon útra, mely nem az ő erejéhez mért út vala, s így történt, hogy ő oly örvénybe bukott, melyből többé kivergődni nem fog. Ezen okok az ő tévedését menthetik ugyan, de a hibákat jókká nem tehetvén, a kritikát is semmi időben megkérlelni nem foghatják.

Ifjonti dolgozásai martiáli típust hordoznak magokon, s mondani lehet, hogy ezen darabok elégségesek egy ifjú művész tehetségei felől bennünket reményekre gerjeszteni. Folytatta volna ő ezen ösvényen az elkezdett útat, kezesek vagyunk a mondott szóért, hogy pályáját sok szerencsével futotta volna meg. De önkényt s makacsul más irányt adván menetelének, egy ismeretlen s önmagának is csodás labirintba tévedt vala, hol a kérlelhetetlen teória gáncsait szükségképpen maga ellen lázította. Nagyobb számmal írt epigrammái közt alig mutathatni fel egy-két darabocskát, mely a művelt olvasónak tiszta véleményt nyujthatna, melyről mondani lehetne: «iudicis argutum quæ non formidat acumen»; majd mindeniken találni valamit, mi a józan ízlést sérti. Az epigramma nála csak igen ritkán jelen meg a maga szokott alakjában; nagyobb részéből verseinek oly lényeket látunk előteremni, melyeknek még az eddigleni poétikában nincs nevök feltalálva, s méltán kétségbe vehető, ha valaha leszen-e? Hogy ne láttassunk hihetetlen dolgot állítani, íme, bírái a szépnek! ítéletetek alá egy ily produktumot terjesztünk.

Istenítés.

Ha közelít az olympi sereg! kiesen lebeg a báj —
Lég-szentelt ligeten s hold-beragyogta mezőn.
Engemet andalgót amarantnak alatta köszöntvén,
Főmre sugárkoszorút Venus-Uránia fűz.
Hébe magas kézzel poharát ajakimnak ajánlja,
S a szép geniusa csókjait hinti reám.
És én, a boldog, semmit sem ohajthatok immár;
Megleltem mennyem s isteni társ maradok.

Hivatkozunk rátok s mindazokra, kiknek ízlése nem toilettei finnyásság, hanem esztétikai studium resultátuma, ha ez nem valósággal egy zavarodott szempillantat szüleménye-e? Velut ægri somnia! mondaná Róma filozófus poétája. A teóretikus keresztülmegyen a költés minden nemein s nem fog lelni nevet, mellyel a darab elcímezhető lészen.

Egyik oka a Thewrewk szembeszökőleg különös poézisának az a makacsságig egyoldalú ízlés, mely sohasem engedi, hogy a tárgy különféleségéhez képest egymástól különböző alakban, különböző színnel, és nyelvvel öltöztesse fel darabjait. Nála mindenütt — még prózájában is — dagályos, epithetonok özönében duzzadozó, szinte az érthetetlenségig cikornyás nyelvet láthatni, mely szünet nélkül azt az egyetlenegy szemet sértő tarka szőnyeget terjeszti a néző elébe, hol a fantázia a képek szertelenül egybehalmozott sokasága közt eltompul. Tedd a görög egyszerűséget ezen megfoghatatlan buja piperével hasonlatba, s látni fogsz oly távolt, milyet csak e planéta két legmesszebb pontjai között képzelhetél. A költőnek, amint tudva van, egy fő kötelessége a tárgyak idealizálása, mely nem egyéb, mint a természetben lévő kép, cselekedet, és érzeménynek a lehető tökélyig emelt megnemesítése. A valódi költő ezen postulátumnak akként szokott megfelelni, hogy tárgyaiból minden aljasat, mindennapit elhagy, s csupán a tökély elszórt sugárait gyüjtvén egybe, azokat olvasztja egy bizonyos pontban harmóniai vegyülettel öszve. Thewrewknél ez az idealizálás azok által a közönséges s unalomig elhasznált hasonlatok által szokott megtörténni, mely a görög mythologia képeit hozza a maga kiemelni szándéklott képeivel rokon öszveérésbe, s így gerjeszt bennünk némely homályosan eltarkított észfogatokat. Például:

Arca jelenti Küprist, feje Pallast, szíve Diánát;
Így él egy lyányban három olympusi szép.

Nyíltan jelenthetjük minden költőnek, hogy ily módja az idealizálásnak nem azon mód, melynél fogva «honor et nomen divinis vatibus atque carminibus venit». Azon megjegyzést is általában lehet a Thewrewk dolgozásaira mondani, hogy közőlök a legkisebb részt teszik azon darabok, melyek ön keblének leleményi; a többinek forrásaira a német költőknél könnyű munkával rátalálhatni. Thewrewk minden művei között az *Aurorához* írt darab előttünk legnagyobb becsű, s ámbár még ennek is Kleistnál van originálja, mindazáltal azon teljességet az előadásban, melylyel ezen darab magyarul elmondva van, inkább lehet az ő sajátjának, mint sok egyebeit mondani.

68. A mythologiáról lévén az imént szó, szabad legyen iránta — figyelmeztetésül legalább — egy kitérést is e helyt tennünk. Költőink szinte nagyatyjoknak, Zrínyinek, korától fogva használják a görög mythosokat; de soha azok még oly sűrűen észrevehetők nem voltanak, mint a mi korunkban, pedig a dolgot megfontolván, inkábbára az volna javallható, hogy ez a mód egészen elhagyatnék, vagy ha azt általánosan tenni oly nagy áldozatba kerülne költőinknek, legalább a helyet tekinteniök kellene, s gondosabban megválasztaniok: hol és mikor volnának ezek a görög fantázia lényei használhtók, mert így minden meggondolás nélkül elmeszüleményeiket mythologiai színekkel kifesteni — engedelmökkel legyen mondva — egyébnek, mint testimonium paupertatisnak az értő által nem tekintethetik. A görög népnél ezen képek, mint honi termékek, öszvefonva és szőve lévén mind a társasági, mind a házi kör minden tárgyaival, az aljasabb népnél is oly ismeretesek valának — vagy talán még inkább — mint hazai históriáink barátjai előtt a Hunyadi, a Zrínyi név. Az újabb kor népeinél ellenben csak kis rész szerzett magának egy felületes mythologiai tudományt; egykettőt alig találhatni, ki stúdiummá tette volna s még ezen egy-kettőből is senki sem képes oly tündérleget elvarázsoltatni, hogy fejében képzetek támad-

janak a görög népéihez hasonlók, kinek ezen mythosi képek bizonyos religiói glóriában tűntek fel. Következőleg ezen mythosok a mi olvasóinknál nem egyebek, mint üres és kép nélkül való, félig érthető nevezetek, vagy ha egy-kettő előtt fáradságos tanulás segédével érthetőkké lettek is, csak erőtelen hideg fantazmákat szülnek. Tegyük hozzá, hogy az új kor költője, gyakorta többféle mythologiákat használván, oly tarkaságot terjeszt ki előttünk, mely által majd a zsidó próféták korába, majd pediglen az éjszaki népek óriási alakú boszorkányai közé ragadtatunk, hogy végtére fantáziáink ily ezerféleségben nem tud magának álláspontot találni. A görög epigrammatistának, miképpen értekezésünk eleje érdeklette, nagy könnyűségére szolgáltak ezen mythologiai istenségek. Talán ezen okból használják őket mai költőink is? pedig mondani lehet, hogy ez hatalmas mód egyenesen a költés céljai ellen dolgozni. — Ezen cikkely nem helyén kívül fog itten állani, minthogy az utóbb érdeklett két epigrammaíró művei is igen bővelkednek az efféle görögföldi termékekkel.

69. Thewrewkről szólván önkényt ereszkedtünk le bővebb fejtegetésekre. Az az ő poézisa és nyelve figyelmet érdemlő két dolog, s méltó volna komolyabb észrevételre, hogy némely fiatalabb versíróink szemeik felnyíljanak s a veszedelmes példát látva, tanulják idejénkorán megválasztani a jót a rossztól. Ez a valódi gothomania már néhány év óta gyakoroltatik a magyaroknál, s minekután Kovacsóczy hagymázas cikornyájú prózájában egész a vakmerőségig duzzadozott volna, egy kevéssé megszűnni látszott ; most azonban az esztergomi Uránia s kassai Minerva néhány inkorrektióval teljes lapjain ismét jelengeti magát, s úgylátszik, újonnan lábra akar kapni, méltó tárgyául minden józanon maradt fej bosszankodásinak.

70. *Décsei János*, 1825. ada ki egy kötet mesét és verset, melyek között epigrammák mintegy hatvan számmal foglaltatnak. Ezen epigrammák, leginkább

pedig a mesék, mutatják, hogy Décsei elmésség híjával nincsen ugyan, azonban még a valódi műveltségtől távol áll. Mert, bár az ő versei közt néhány jó darabokat — mint például a *Lillához, Sybilla Charonhoz* stb. címűek — lelhetni, az olvasó majd minden lapon olyakra bukkan, melyek kisímult ízlésre nem mutatnak. Az oly kitételek, hogy sok más elhalgattassék, mint 76. l. az *Álomhoz*, 87. l. *Lucretia*, 91. l. *Boldog boldogtalanság* s végtére 75. l. *Egy rossz kántor ellen* (mely utolsó már magában is, hogy a költő saját szavával éljünk, «igen sültelen darab») című epigrammákban állanak, talán csak egy piaci gyümölcsárusnő szájában állnak jól. Nem fogott volna ártani, ha Décsei az epigramma alkatjára is jó korán figyelmet fordított volna, mert oly lelketlen explikáció, mint a *Rózsához* írt darabnak két végsora stb., epigrammában helyet nem foghat. Ki eredetiséggel is bír, mint Décsei, annak talán nem volna szüksége, hogy a *Telekihez* írt darabot mástól kölcsönözze, kivált olyantól, ki azt már maga is idegen mezőről ültette saját kertébe. Egyébiránt ha Décsei a ponton, hol most van, meg nem állapodik, hanem talentumát progresszive művelgeti ; ízlését gyakorlat által több csínhoz szoktatja ; nyelvére, mely most próza, több gondot fordítand, reményleni lehet, hogy magát jeles epigrammatistai érdemre teendi méltóvá.

71. *Kisfaludy Károly* is, ez a sok színű és sok erejű művész, közle az 1823-dik évi Aurórában 28 darabot. Köztök csak hét felel meg a felvett címnek, a többi gnóma. Azonban már csak ezen hét epigramma is magán viseli a művészi kéz bélyegét, s ha Kisfaludy több epigrammát nem írna, vagy csak azon egyet írta volna is, mely a 3-dik számmal van megjegyezve, csalhatatlan bizonyságát adta volna a magasztalgatni kétkedve szerető kritikának, hogy ő az epigrammai Músának egyik felkentje. Szerencsésebb epigramma kevés volt magyar nyelven zengve. Lehetetlen, hogy olvasván ezen hét kedves darabot, a művészség barátjaiban azon óhajtás ne ébredjen fel, hogy bár a

köz tiszteletre, köz hálára méltó geniális költő több ilyetén becses virágokkal is gazdagítsa verseinek szép koszorúját.

72. Az 1825-diki Hasznos Mulatságokban (a 26., 27., 28. és 50-dik számon, ismét a második félév 30-dik számán) Tz. G., Tz., és C-r névhelyetti betűkkel megjegyzett darabok, melyek, mint a rajtok ismerszó rokon szín hihetővé teszi, egy műhelyből kerültenek, a literatúra határain kívül vannak, azért mellettök a teóriának csak szó nélkül illik elhaladnia, ámbár nem volna egészen sikeretlen dolog — legalább azokra nézve, kik jövendőben is írni fognak, nem gondolván meg mit és hogyan? — néhány szóval érdekleni, mint meglátszik rajtok a küzködés elmésséget előhozni, holott az van bennök végtére is legkisebb mértékben, s mily mártyri kínok által van a nyelv a distichon korlátai közé zaklatva.

73. Olvasónk előtt, úgy hisszük, ismeretes leszen azon kisded könyv, melynek címe: *Újra amalgamázott üveg táblácska.* Benne ötvenkét epigramma volt közölve. Tartózkodva ereszkedünk megítélésökbe, nehogy megsérteni láttassunk a komolyabb olvasót, oly dolgokra emlékeztetéssel, melyektől a nemesebb érzésű ember kedvetlenül fordul el. Azonban, mivel a sors ez egyszer vállainkra mérte azt a sanyarú esztétikai bíróságot, mely morális és nem morális dolgot egyképpen tekint, kötelességben áll rólok szempontjainkat elmondani. — Ezen epigrammák általában szólva igen sok elmésséget hordoznak magokban, s aki gondolóra veszi, mily ügyességgel tud itt a lélek, minden még oly parányi körülményt is, legyen olvasás, legyen tapasztalás következése, saját hasznára fordítani, s az ellenfél ingerletére irányzani, annak lehetetlen ezen darabok szerzőjétől a valódi s gazdag lelményes elmét megtagadni. Egyébiránt a teória ellen való vétektől egy darab sem egészen tiszta. A nyelv bennök darabos s mindenhol gyakorlatlan kéz jelei látszanak. Karakterök nem csípő, hanem sujtó és vágó elmésség, s oly érzés vezérli őket, melyet inkább

örökre elpalástolni, mint egy egész publikum előtt felmutatani illett volna. A XVII. számmal jegyzett darab legvalóbb színekkel festi azon lelket, mely efféle szilajkodásra elvetemedni képes lehetett.

74. Még egyet, minekelőtte bevégzenők a reflexiók hosszú sorát. A magyar poéták kicsiny számában tudtunkra egy sincs, ki epigrammái közé gnómákat nem kevert volna. Ez annál szembetűnőbb volt előttünk, minthogy ezen észrevételtől legjobbjainkat sem találhattuk menteknek. A vétek mindenütt vétek, nagynál, kicsinynél egyképpen; de a nagynak vétke mindig sanyarúbb gáncsot érdemel, mert ereje a gyengeségek meggyőzésére több volt; honnan önkényt foly, hogy egy Kisfaludy Károlytól vagy Vitkovicstól, leginkább pedig egy Kazinczytól, ki magát mint a magyar epigramma teremtője méltán tekintetbe hozta volt, várnunk jussal lehetett vala, hogy epigrammáik között ezen fattyú sarjadékokat megnevekedni ne hagyták volna. Minél nagyobb fokán áll valaki a tökélynek, annál nagyobb következésüek botlásai is. Mi legalább kénytelenek vagyunk itt azon gyónást tenni, hogy felette megbotránkoztunk, midőn elsőrendű epigrammaistáink müveik közt gnómákra kellett bukkannunk, melyek epigrammák gyanánt adattak. Vajha költőink vigyázóbbak volnának s nem keresztelgetnék el szülötteiket hamis címmel, nem tévesztenék el olvasóikat minden lépten, s a kezdőt megkímélnék azon zavartól, melynek a heterogeneumok rendetlen egybehalmoztából lehetetlen nem származnia. Aki oly kort élt, hogy önmaga tapasztalhatá, vagy ha nem, legalább megtanulta Tieck Dramaturgiai Lapjaiból, hogyan szült a német drámában nem haladást, hanem esést, a különböző, sőt ellenkező dolgok öszvevegyítése, az, úgy hisszük, mosolygani nem fogja ezen sajátképpen kis tekintetű, de maga után egykor nem a legjobb következetet vonható dolognál tett intésünket.

75. Értekezésünk vég cikkelyét zárja be egyike szebb epigrammáinknak, mely azon ideálhazában

született, hol az ének Músája csendes dicsőségben szövi a magyar dalok legszebb fátyolát.

Lomb, te csörögve lehullsz ; kertem rózsája, te hervadsz
  Fáim alatt éjszak bús szele dúlva süvölt.
Képzetem elfordúl, s a múlt örömébe merítve,
  Barna leányka, feléd, e kebel újra hevül.
És ím rózsalepelt von el a phantásia rajtam
  S hesperi csillagként arcod alatta ragyog.
És kivirúl a lomb, s kertem rózsái feselnek,
  Fáimat Elüsion szelleme lengi körül.

S íme, ennyit az epigrammákról. — Mily nehézségek gördüljenek elébe annak, ki a költészet ha csak ezen nemében is, a tökélyig emelkedni akar, ezen vizsgálatok nyilvánná fogják tenni ; azonban céljok nem az, hogy az epigrammát valami nagyobbá tegyék, mint ami valósággal ; mert ők a költészet széles tartományában még csak oly csekély tekintetű tárgyak, mint San Marino Európa egyéb státusaihoz képest, s a magas epopoea, s a kolosszális dráma mellett észrevétlen elenyésznek. Az inkábbára céljok, hogy költőink látván, mily sokra kelljen ily parányi körben is ügyelniök, ha pályabért érdemmel kívánnak nyerni, s ezeket hasonlatba tevén egyéb lírai, vagy éppen drámai s époszi nehézségekkel, a studiumra önkényt vonassanak, mert csak nyíltan meggyónhatjuk, hogy verseink ugyan napról-napra egész az áradásig ömlenek ; de köztök oly kevés becsülni valót lelhetni, hogy valóban nem csodálhatjuk, ha olvasóink a poétai művektől idegenedni kezdenek.

A jelen epigrammai teória leginkább magokból a művekből van absztrahálva, minthogy ezekre fordíta legtöbb gondot az értekező, de az eddigleni theoretikusokhoz is méltó figyelemmel viseltetett, s köztök főkép Lessing és Herder vizsgálataira ügyelt. Mindenhol azon szabadsággal, melyet az igaznak szeretete kíván, parancsol : a jót mindenkitől elfogadni, hibát senkiben vakon nem imádni, hanem inkább kimutatni, s ellene részrehajlatlan indulattal kikelni. Ha netalán

egynémely ellen nagyobb masszája tódult volna a gáncsoknak, mint amennyit ő méltányosnak vélhetne, az nyugasztalódjék meg Eberhard szavaiban: «Die Theorie geht ihren eisernen Gang fort, unbekümmert, wo sie in ihrem Wege eine kränkelnde Empfindsamkeit verletzen könn».

NYELVÜNK MÍVELÉSÉRŐL.

(1843.)

Nagy életnek nagy mozgalomnak bizonysága az, mi nyelvünkkel legújabb időben történik. Új szó és szólásmód, szokatlan beszédfordulat annyi jelenik meg nyomtatványainkban, hogy annak, ki még ma is veszélyt hisz a nyelvújításban, kétségbe kell esnie e tünemény felett. De hála sorsunknak, a neologismus teljesen kivívta a diadalt, kivívta annyira, hogy azok is, kik ellenkező véleményen vannak, észrevétlen, öntudatlanul, elsodorvák az özöntől; mert ha gúnyolódnak, ha még vitatkoznak — *szóval* természetesen, mert írásban megszűnt minden vita — új szók segedelmével vitatkoznak, azaz: magok eszközül tényleg használják azt, mi ellen elvileg buzgának, minek helyességét tagadták. Kell-e ennél erősebb bizonyítvány, hogy a nyelvújítás feletti pör, a kezdetben oly élesen, annyi elkeseredéssel forrongott irodalmi csata, már bevégzett és kivívott csata, és, ha Isten korunkig élni engedi ez elvnek első, legcsüggedetlenebb, legbuzgóbb bajnokát és zászlóvivőjét, a mindekkorig nem eléggé méltatott Kazinczy Ferencet, ki egykor ez ügyért sokat szenvedett, üldöztetéseket tűrt: most örömmel kiálthatna diadalt. Fájdalom! a sors nem engedte neki e homloka verítékével megérdemlett elégtételt. A diadal örömét fiatalabb társainak hagyta, kik nem mérhetik ugyan öszve magokat vele ez ügy iránti érdem tekintetében, de kiknek a keserű pohár

néhány cseppjeit, melyet az ősz nyelvbajnok csaknem fenékiglen kiüríte szinte ízlelniök kellett. Mert vannak többen még élő íróink között, kik a nyelvújítási elv miatt gúnyt és rágalmat szinte tűrtenek . . .

Hála sorsunknak, nyelvújítás miatt egy író sem fog többé torzképben gúnyoltatni, senki sem fog megpöröltetni, mint volt egykor szándékban. Az elv, mint mondám, ki van víva, közönségesen elfogadva, s a visszalépés többé lehetetlen. Tény ez, és saját szemeink láttára kifejlett esemény, mi erős buzdításúl szolgálhat mindazoknak, kik valamely új eszmével tűnnek fel a szellem birodalmában. Ha gondolataik a szépnek és igaznak örök forrásaiból keletkeztek: maradandóság magvait hordják magokban, s nem enyészendenek el az idők tömkelegében, hanem felvirulandanak és megérnek, s gyümölcseiket, ha szerzőik nem is, élvezendi a maradék. De kitartás kell és nem csüggedő lélek a dolgok kiviteléhez, mint volt évek hosszú során át, jó és balszerencse forgásai közt, Kazinczy Ferencben. Mert embernek a sors ingyen nem oszt díjakat. Vagyont vagy tudományt, szabadságot vagy jólétet fáradsággal kell szerezni, s maga a dicsőség izzadásnak bére ; mert meg vagyon írva : verítékkel keresended kenyeredet. Küzdeni kell az elvekért is, üldöztetést kiállani tudni mint Galilei, és meghalni tudni, mint a vértanúk.

Jelenleg már csak a kivívott s elfogadott elv alkalmazására nézve lehet szó nyelvünk mívelőinél ; de ez iránt még sok szó lehet, mint általában nyelvünk mívelési ügye még sok egymássali értekezést teszen szükségessé, és annál sürgetőbben, annál komolyabb figyelemmel, mert tapasztalhatni, hogy mostani íróink nagyobb része — s ide sok jelesbeket sorolhatnék — nem viseltetik elég lelkiösmeretes gonddal, elég szeretettel a nyelv iránt ; legalább nem annyival, mint kellene s mennyivel irodalmunk néhány kidőlt jelesei, kik közt Virág Benedeket korának egyik leggondosabb íróját, az elfelejtett s neveztetni ritkán szokott szent öreget, főkép pedig Kazinczyt és Kölcseyt legyen

szabad neveznem, viseltetének. E két utóbb idéztem írók példakép világíthattak kötött, de főleg kötetlen beszédűirataikkal, mint valódi nyelvművészei a legközelebb lefolyt évtizedeknek. Irodalmunk akkori állásához képest nyelvtani hibátlanság és stílusi csín, beszédbáj és kerekdedség bélyegzi a két férfiú iratait; mert ők hő szeretettel csüggtenek a nyelven, melyen írtak.

Nem így mostani jeleseink nagyobb része. Mellőzve azon sok vétség említését, melyekkel nyelvtani tekintetben újabb irataink telvék, mellőzve azon részint készületlenséget e tekintetben, részint keveset gondolást szabatosság és csínnal, nagyobb hírű íróinknál is, csak azt érintem röviden, mi az új szók alkotására s új szólásmódok használatára nézve napjainkban történik.

A szóalkotás korunkban annyi lelkiösmeretlenséggel, mennyivel tán még soha s éppen annyi nyelvtani tudatlansággal űzetik, mint midőn még nyelvtani megállapított szabályokról alig volt irodalmunkban szó, midőn Istenben elnyugodott Barczafalvi Szabó Dávid szók esztergályozására adta magát. Most boldog boldogtalan az, ki egy megyei rövid tudósítást ír valamely hírlapba, vagy ki egy boltcímert fordít, egy árverést hirdet, új szókat kohol, egész bátorsággal, mintha e mesterséghez semmi több nem kellene, csak egy kis akarat. Ha nemzetünk egyik legnagyobb s leglelkiösmeretesebb nyelvbuvára, Révai, halottaiból feltámadna, azt kellene hinnie, hogy e vérrel szerzett hon buzogányos fiai egy grammatikai nemzetté változtak át, melynek minden tollfogható tagja egy-egy nyelvtudós. De legyen Isten irgalmas, kegyelmes nekünk, és mentse meg nyelvünket ily tudósoktól, s közöttük kivált azon osztálytól, mely idegen nyelvből magyarra fordítgat. E fordítgató urakra lehet legtöbb panasz; ezek nyakig vannak a nyelvkorcsítás bűnébe merülve. Ők a legkönnyebb, legkényelmesebb módhoz nyulnak; ha a meglevő szó nem gördül egyszerre tolluk alá, nem vesznek időt, hogy azt ki-

fürkésszék, nem arra, hogy kissé emlékezetöket megerőltessék, hanem szót csinálnak; vagy szolgailag lefordítják az idegen összetételt, szólásformát, és újítnak legkisebb aggodalom nélkül, újítnak számot nem vetve magokkal, vajjon tanulták-e valaha a szóképzés szabályait, nem ügyelve a nyelv meglevő kincseire, származat, hasonlat vagy hangzási szépségre, s mi fődolog volna, a nyelv szellemére. Így készül aztán a szám nélküli badar szó, a szabálytalanul alkotott rút hangzású, így csúsznak be magyartalan kifejezések, melyeknek nagy része jó is lehet, de szükségtelen, felesleges, nagy része pedig képtelen és rossz, s így is, amúgy is kiveszi nyelvünket eredetiségéből, mely régi írókat olvasva, annyira meglepi az értőt szépség és erő és kifejezési rövidség által, s legyenek az ilyenek aztán bármi fattyú kinövések, hírlapjaink útján rohanó sebességgel terjednek el és jő divatba minden új faragvány hónapok, hetek, sőt napok alatt; mert mindenki eléggé önhitt nyelvmívelő, gazdagító szerepet vállalni, szóval, amily meggondolatlanul készíttetnek, oly lelkiösmeretlenül el is fogadtatnak e korcsok.

Kettőre vagyok bátor figyelmeztetni e nyelvmívelő és gazdagító urakat. Egyikre, hogy szavak készítéséhez tartózkodva, sőt jobb, ha nyelvszabályok ismerete nélkül éppen nem fognának; másikra, hogy szók, kivált műszók alkotásához még nyelvszabályok ismerete sem elégséges: ahhoz dologismeret is kell. Nyelvtudós dologismeret nélkül nyelvtanilag jó szót fog alkotni, de mindig azon veszélynek leend kitéve, hogy nem bírván tiszta fogalmával a kifejezni kellett dolognak, szava nem lesz bélyegző, eléggé megkülönböztető, eszmét vagy gondolatot helyesen kifejező s fogalomzavarra adand alkalmat. A dologismerő viszont, a szakember, de nem nyelvtudós is egyszersmind, roszszul alkotott, szabályokkal ellenkező szóval fejezendi ki a különben általa jól értett dolgot. Az Athenæum 1842. II. félév 46. számában megrótt bányászati műszók is, például alkalmasint oly nyelvtudós által

készíttettek, ki bányászati ismeretekkel nem bírt Így képzelhető csak, hogy a «Markscheider, bányamérnök», *anyagválasztó* és *ércválasztó*nak fordíttatott, nem hibásan nyelvtanilag, de felette hibásan dologismeret tekintetében. S így kell ennek lennie mindig, midőn természettudományi munkát fordít, ki maga csak nyelvértő, de nem természettudós; vagy törvénytudományit a nem törvénytudós, aminő gyári fordítmány elég készül könyvárusi parányi díjért napjainkban, midőn iskolai magyar könyvek mindinkább szükséges árucikkek kezdenek lenni.

Azokat, kik dologismerők levén de nem nyelvtudósok egyszersmind, szabálytalanul koholt új szavaik miatt minden tétova nélkül nyelvrontóknak nevezhetjük. Mert ha valaki, az méltán érdemli a rontó nevet, ki rendszert és szerkezetet bont; azaz: bizonytalanná, kétessé és ingataggá törekszik tenni a szabályt, mit eddig a nyelv követett; bizonytalanná teszi pedig az által, ha képzőkkel úgy alkot szavakat, ahogyan eddig alkotva nem voltak, ha igékkel köt össze képzőket, mik nem igékhez valók; vagy viszont, ha szólásmódokkal él, melyek a magyar nyelv szókötési szabályaival meg nem egyeztethetők: mindezek által csak a nyelvszabályoktóli kivételek száma sokasíttatik, s nehezíttetvén a nyelvtan-író tiszte, nehezíttetik egyszersmind a nyelvtanulás is, ami végtére, oly szövevényessé, oly tömkelegivé teheti nyelvünket, miből sem tanító, sem tanuló tömérdek nehézségek nélkül ki nem lábolhat. Komolyan inthet ez mindenkit, hogy avatlan kezekkel szócsináláshoz s általában nyelvgazdagításhoz nyúlni nem kell; mert avatlan kezek inkább szegényülést eszközlendenek, szegényülést szilárd, kivételek által gyengített szabályokra nézve. Való, hogy őseink nyelvtani ismeretek nélkül alkottak szavakat ösztönszerűleg; de mi a mívelődés által elvesztők ezen természeti ösztönszerűséget, elvesztők a sok nyelvek tudása és elözönlése által is, nekünk tanulnunk kell kölcsönös értesülés útján; egyik embernek a másik, egyik kornak a másik

vállain kell tova és mindig magasabbra emelkednie, hogy biztosan haladhassunk, s miket nyelvbuváraink hosszas kutatás és elmélkedések útján szabályul állapítottak meg, azt nem tudnunk nem szabad; könnyelmüleg összegázolnunk pedig ellenkezik nemcsak a józan ésszel, hanem azon szent érzelemmel is, mellyel ez egyetlen és legbecsesebb nemzeti kincsünkhöz viseltetnünk illik.

Kell ez alkalommal még egy tárgyat érintenem csak röviden, mi nyelvünk mívelésére nézve akadályozó befolyást gyakorol.

Nem tagadhatni, hogy íróink a legutóbb évtizedben stilisztikai tekintetben haladást tanusítnak, s ha tán egyes kitűnő jelenségek gyérebbek is, mint óhajtanunk kellene, s a megelőzött idők után igényelni lehetne, de haladásunk egész tömegben tény. Egyes írók nem igen emelkedtek ugyan, stilisztikai tekintetben, kitünőleg Kazinczy és Kölcsey, vagy a szinte korrekt és kényes nyelvű, Szemere Pál fölébe, de a tömeg szembetűnő magasságban áll a régibb tömeg felett. A sokaság ügyesebben és nagyobb szabatossággal fejezi ki gondolatait ma, mint ezelőtt, s a vég nélküli szélesség, laposság a beszédben, mely oly igen divatos vala mind irodalomban, mind hivatalos nyelvben, felette sokat változott újabb időben, s a legszebb reményeket igéri jövendőre; de nem haladtunk hasonló buzgalommal nyelvtani hibátlanság tekintetében. Itt a gondatlanság folyvást nagy s mint fölebb érintém, nemcsak a tömegben, hanem egyes íróknál is, kiket a legjobbak, a legkitűnőbbek közé lehet soroznunk, s e gondatlanság naponként jobban kezd harapózni, és, ami leggonoszabb, az ez iránti ellenészrevételek némelykor igen makacs és egyszersmind nevetséges ellenszegülést idéznek elő. Egy esetet, mely igen jellemző, tanulságos leszen megemlítenem.

Az Athenæumban egyik magyar szerkesztő nyelvhibák miatt rovatott meg. Nemsokára lapjában védelmi cikk jelent meg a megrovásra, hol az mondatik, hogy nyelvhibák miatti korholások még most

igen koraiak, mert nincs elhatározva, mi jobb : egyik így vélekedik, másik amúgy. A magyar tudós társaság nyelvszabályai ellen is — úgymond — történtek felszólalások, tehát azok sem lehetnek követendő példány, és általában nyelvünk dolgában semmi sincs még megalapítva, elhatározva. Én ezt felette helytelen és kártékony okoskodásnak tartom. Véleményre ellenvélemény, állításra ellenállítás mindig lesz, míg a világ, míg emberek. De azért csak kell mégis valamely véleményhez csatlakoznunk s kell magunkat valamire eltökélnünk. Némi dolgokat már kifejtettek nyelvbuváraink, miket ma igazaknak ismerünk el ; a jövendő kor, meglehet, megcáfolandja, s nem fogja igazaknak ismerni, de meddig ez nem történik, meddig senki sem bírja feldönteni : addig csak el kell fogadnunk. Ha azon okból, mivel valamit cáfolhatónak sejtünk, ámbár megcáfolni magunk sem tudunk, elvetnénk : akkor sohasem lehetne magunkat valamire eltökélnünk ; mert igen kevés van oly örök, oly változhatlan igaz, mint kétszer kettő négy. Nem az a kérdés : mi fog történni nyelvünkkel jövendőben, hanem az, mi történt eddig s hogyan áll az a jelenben. Ki maga lábain akar és tud járni, ám csináljon magának rendszert, saját meggyőződése előtt jobbat, mint a fennálló, alkosson szabályokat és legyen hozzájok következetes, csak Istenért, ne csapongjon ide is, oda is ; mert két ellenkezőből vagy egy, vagy egy sem, de mindkettő nem lehet igaz. Aki pedig nem tud, vagy rest, vagy nem ér rá nyelvtani tárgyakban buvárkodni, annak legtanácsosabb a magyar tudós társaság nyelvszabályait elfogadni, melyeket az írók többsége, csekélységeket kivéve, már eddig is követ ; mert leghihetőbb, hogy az idő erre nyomandja majd a maradandóság bélyegét. Sem így, sem amúgy, vagy így is, amúgy is és mindenkép, azért mert semmi sincs megalapítva : ez csak restség, vagy tudatlanság, vagy tanulni nem akarás ügyetlen palástolója.

Az akadémia «szabadjára hagyá ez írókat írni, amint tetszik», így vigasztalja magát az említettem lap vé-

delmi cikkjének írója. Igen is, mert az akadémia nem törvényhatóság, hogy valakit kényszeríthessen, és a tudományok országában nem is lehet rendőri parancsokkal kormányozni ; itt a józan ész a politika és hatósági erő. Józan ész parancsolja embernek, hogy tetteiben okosság, következetesség legyen vezére s hogy azon véleményhez csatolja magát, mit legalaposabbnak lát. Egy az akadémia által kiadandó nagy grammatikától vár e cikk írója, és várnak sokan, üdvöt, s hiszik, hogy ez majd elhatározand mindent, addig pedig, míg ez el nem készült, nincs véleményök szerint semmi elhatározva. Szabad legyen erre nézve megjegyeznem, hogy akik ily reményt táplálnak, igen fognak csalatkozni. Az akadémia által készítendő grammatika ellen is lehetnek s bizonyosan lesznek észrevételek, mert ez is csak emberek munkája lesz, min ember mindig a végetlenig igazíthat változtathat s úgy elhatározni nyelvkérdéseinket, hogy azokhoz többé soha kétség ne férhessen, mint talán sokan vélik, ez sem, és végtére semmi sem fogja. Azért a dolgokat úgy kell venni, mint a jelenben vannak ; miket ma vizsgálat után alaposnak ismerünk el, el kell fogadnunk, s mindaddig szilárdan követnünk, meddig meg nem cáfoltatván, akár általunk, akár mások által, jobbal föl nem cseréltetnek, de megcáfolni nem tudva, el nem fogadnunk, s egy jövendőre várnunk, mely szinte nem biztosíthat örök igazságok felől, oly cselekedet leend, mint azé, ki a patak lefolyását várja, mely ömlik és ömledezni fog végetlenig.

E gondolatokat nem azért írtam itt le, mintha a nyelvújítás egykori megszelidíthetlen ellenségeihez hasonlólag én is rettegésben volnék, hogy a rosszul alkotott új szók, helytelen fordítmányok és néhány író nyelvtani gondatlansága tönkre teendik nyelvünket. Nem, én ilyesmitől nem félek. A nemzet nagy tömegében van ilyenek iránt jó tapintat és érzék, mely a helytelenségeket, ha kis időre elfogadta is, később elveti, s csak a jónak ad maradandóságot.

Szólok csak azért, mert hibáinkra egyet-mást figyelmeztetnünk mindig hasznos, és azért főkép, mert e forrongási időszakban kivált, midőn nem azon egyetlen józan önállás és függetlenségre látszik hajlandóság, mely senkit vakon követni nem akar, hanem azon fonák önhittségre, hogy egymás szavára ne figyelmezzünk, igen üdvös, habár ismételve többször is, elmondani, miként nyelvünk ügyetlenül kezelt mívelése lassítja, akadályozza az előmenetelt, és károsít bennünket az időben ; pedig az időnyerés általában egyike a legbecsesebb sorshúzásoknak, kétszerte becses nekünk, kik a század nagy mozgásaitól csaknem mindenben oly messze elmaradánk, s perceinkkel gazdálkodnunk oly dícséretes fösvénység volna.

NEMZETISÉG ÉS NYELV.

(Akadémiai beszéd. (1846.)

Az emberi kebelbe egy hatalmas érzés van oltva, egy ösztönszerü vonzódás azon föld- és tájhoz, melyen születénk és nevelkedtünk. Megszokásnak állítják mások, én velünk szült sajátságnak hiszem. Legyen bár egyik vagy másik, de tagadhatlan. Mint a madár fészkéhez, mint az állat azon bérchez, hol táplálékot lel, s melynek sziklaüregében megvonulhat, hű marad : úgy a még kevés öntudatra ébredt is, fejletlen eszméletével azon göröngyön függ, melyen született, élelmet és menedéket lelt. És e vonzalom nemcsak megmarad benne, midőn értelme szélesebb kört, fogalmai tisztultabb világot nyertek, hanem ekkor szilárdul meg és válik magasabb szenvedéllyé, mint ama puszta menedék és táphely iránti volt : a hazaszeretet nagy és nemes szenvedélyévé. Történetírás tanusítja, hogy minden időben és minden népeknél, melyek a mívelődésnek némi fokára emelkedtek, a haza neve szent volt, s még a mélyen elfajult nemzetek sem tagadták

azt meg. Nincs is ember, ki magában a szív e szép érzelmét egyszer-másszor fellobogni ne tapasztalta volna. Az apai hajlék, melyben bölcsőnk rengett, hol első hangjait rebegénk az örökre kedves anyanyelvnek, a patak, melynek virágpartjain játszadozánk, az erdő, melynek árnyában gyakran pihentünk, a honi föld határát koszorúzó halmok, melyeken szemeink sokszor édes sejtések közt andalgának, rokonaink, játszótársaink, szóval gyermek- és ifjúkorunk kis országa, egész életen át szívünk kedvenc tárgyai maradnak. Még a kopár sivatag is, ha honunk volt, olthatatlan vággyal vonz magához, és a távolbóli visszaemlékezés a fiatal kor gyönyörű álmainak fátyolán lát minden tárgyat a haza földén. És nincs okunk csodálni, ha a regényes Svájc lakosa, elválasztatván hegyeitől, meghal bánatában, midőn a grönlandi ember is komor jéghazáját és a néger égő homok sivatagait oly mondhatlanul szereti. A szegény német vándor, kit balszerencse, üldözés vagy éhség, az Oceánon túl Amerika földére űzött, gyarmatát hazája édes nevén nevezi el. Oly kedves még a hálátlan hazának emlékezete is! Isten oltá a szívbe e mély érzelmet, mely a míveletlen emberben csak ösztönszerű, de a polgárilag kifejlettben hatalmas meggyőződéssé szilárdul. Ez érzés, mely mindenkit saját fészkéhez, rokonaihoz, a vele egyértelmű, gondolkodású és szokású emberekhez vonz, leszen aztán szülő oka azon elváltságoknak, melyekből családok, népek és nemzetek alakulnak, miket Isten azért akart így, hogy általok az emberi fejlődés forrásait nyissa meg. Mert az emberszellem végetlen gazdagságát a több oldalú élet, különböző módok és sajátságok által fejleszti ki. Ezért alkota a természet változatosságot, különböző országokat és éghajlatokat, különböző jótékonyságokkal hozván létre; ezért képezé az embert különböző alakkal és természettel, ösztönnel és hajlammal, tehetséggel és erkölcsökkel. Tengereket és folyókat, hegyeket s mélységeket rakott a népek közé, egyszersmind törekvést oltva keblökbe, hogy elvált állapotjokban is közös célokban, az egész

emberiség céljaiban, egyesülni ügyekezzenek. Mert az ember, noha magában véve is egész, része mégis az emberiségnek és tagja annak, s így rokon s egy a többi emberekkel. Az egy tájra szorított embercsoport könnyen szövetkezik egymással. Az érzéki világ különböző környezete, kölcsönös szükségek s azok kielégítése, közös munkák és élvek, egymás sorsábani részvét, hasonló örömek s fájdalmak, egy ily külön élő családcsoportot egy magában vett egésszé és más társaságtól idegenné képez, s így támad a nép itt és amott. Ezen különvált népben aztán természet szerint egy s ugyanazon élet van ; mindnyája emberekből áll, s minden ember tagja az emberiségnek.

A szellem, mely nyilatkozni törekszik itt és ott, ugyanaz ; mindenütt emberi, mindenikben a míveltség és emberiesség iránti vágy és bennlakozó erők teljes kifejlése az, mi őket vonja és ösztönzi. De ezen szellem, ezen általános élet, minden népben módosul és sajátlag mutatkozik, és oly elhatározott egyéni jellemet nyer, mi csak egyik népben van meg, s csakis ebben kell meglennie. A jellemeknek ezen több- és különféleségében leplezi föl magát az élet gazdagsága. A szellemnek minden nyilatkozásai, melyek ezen egy népben valódilag kifejlenek, sajátságos bélyeggel bírnak, melyek semmi más népnél nincsenek és nem lehetnek meg. Valamint az egyetemi nyelv, mint legközvetlenebb tüneménye az észnek, mint egyetemes értelem, minden külön népnél nemzeti nyelvvé leszen, mivel az egyetemes ész is nemzeti ésszé vált, azaz meghatározott sajátságot nyert, úgy az alkotmány és jog, erkölcsiség és vallástudomány, és művészet saját bélyeget hord magán, habár nem mindenki által felfoghatót is, mely eme népnek tulajdona. Minek nincs ily bélyege, mi a nép közé kívülről hozatik, csak akkor nyer erőt és életet, ha a népnek táplálékául szolgál, ha máskép alakul és ennek sajátságaiba olvad át. Ily felolvadás nélkül csak a nép elenyésztével tarthatja fenn létét.

Ezért minden népnek első törekvése, és kell, hogy

első törekvése legyen, önállását fenntartani, szabad és független maradni minden más nép uralmától, hogy lehetőleg megőrizze a sajátságos jellemébeni szabad kifejlést, és ne tűrje, hogy rá idegen nép idegen érzelmeit erőszakolja. Mert minden élet szereti önmagát, óhajt és törekszik terjeszkedni, mindent hatalma alá vetni, hogy maga teljesen szabad lehessen. Innen van, minden népben az ösztön más népek közt és felett kitűnni, érvényességre emelkedni, másoknak parancsolni ép úgy, miként egyesek egymás közt és ellenében. A népeknek, valamint egyes embereknek, van szégyenök és becsületök. A legnagyobb becsület és legnagyobb szerencse szabadon állni, saját erőben és függetlenül, s ha túlnyomó nem, legalább hasonló lenni más népek irányában, és dacolni bírva és merve minden bárhonnan keletkezett megtámadással. A legnagyobb szégyen és balszerencse ellenben más népnek alávetve lenni, idegennek szolgálni, másnak sajátságait elfogadni, táplálni és magáéi gyanánt előmozdítani. A szabad függetlenség nem a legfőbb cél ugyan, mire törekedni kell, hanem a legszükségesebb eszköz, mi nélkül a nép, mint nép, semmi üdvös célját nem érheti el. Mert a nép meg van semmisítve, ha sajátsága megsemmisíttetett ; a sajátságnak pedig meg kell vagy legalább meg lehet semmisülnie, ha idegen uralomnak van alávetve.

Egyes ember láncszeme a népnek és emberiségnek ; szükségképpen tartozik mindkettőhöz, és szükségképpen ered abból. Az emberiségre nézve azon rendeltetése van, hogy mindent, mi benne szellem és erő, szabadon és teljesen kifejtsen és kiéljen. Ami pedig a szellemből és erőből, míveltség- és emberiességből övé, vagy övé leend, az benne nyilatkozik, népe sajátságában jut hozzá, és ezért csupán ezen sajátságban fejlődhetik ki. Következik ebből, hogy az ő törekvésének egybe kell találkoznia népe törekvésével, melynek ő része, és kell, hogy népének becsülete az ő becsülete, szégyene az ő szégyene legyen. Neki kell akarnia népe függetlenségét, mert annak sajátságait is kell akarnia.

és ezeket ismét azért kell, mert életének rendeltetése szerint csak így élhet, s csak így fejtheti ki szellemét és erőit teljesen és szabadon.

Azért az értelmes ember, vagy, ki emberi kedéllyel bír, szereti népét mint önmagát, mert a nép benne van, miként viszont ő a népben ; azért leszen a föld, melyen atyáitól öröklött sajátságai élnek és honosak, hazájává, melyhez élete tartozik, miből következik aztán, hogy ki hazáját elhagyja, magát hagyja el, és önromlására törekszik, s önromlásában mindazokéra, kik népéhez tartoznak.

Ama vágy : a nép sajátságait, miként azokat atyáinktól öröklöttük — fenntartani, előmozdítani és az unokákra hagyni, hogy azok is tökéletesítsék a törekvést, amaz örököt és szentet, mi minden népekkel és időkkel közös, egyénileg, miként egyedül lehetséges megismerni, fenntartani és képezni, és a maradéknak akként átadni : amaz öröm a jó, és fájdalom a balsiker felett, ama készség e cél miatti minden áldozatra egész az életnek vidám kedvveli odaadásaig, személyünk és legdrágább birtokaink alárendelése a közjónak : ez egyedül a hazaszeretet. Nem hazaszeretet ellenben, vagy csupán ösztönszerű, ama szokásérzelem, mely magát a hagyománykép nyert formáktól el nem szakaszthatja, mivel azokban kényelmeket lel, sem amaz állati puszta ragaszkodás a földhöz és göröngyhöz, melyre önakaratunk és tettünk nélkül, vakesetleg jutánk. Hol szabad vagyok, ott van Róma, úgymond Brutus, mi azt teszi, hogy nem a hét halom, nem a Tiberis vagy ama falak teszik hazámat, hanem a római lelkek sajátságos szabad érzelme. Hol rómaiak vannak, ott van Róma, hol népem sajátságai élnek, ott van hazám.

A népsajátságok ezer jelekben mutatkoznak. Tett és szenvedés, vallás és erkölcs, tudomány és művészet, jog és törvény, az indulatok és szenvedélyek nyilatkozásai mindannyi bizonyítványai annak, de semmi annyira vissza nem tükrözi azokat, mint a nép nyelve és története. Azért a népeknek nincs szentebb ereklyé-

jök és félthetőbb kincsök, mint nyelvök és híven jegyzett történetök. Szó és tett jellemzik az embert, szó és tett a népet. A nép ajkán élő nyelvből és az eseményeket ábrázoló történetből leginkább megismerhetni a nemzeteket. Mi fontos minden népnek saját története, arról más alkalommal akarok szólni, most csupán a nemzeti nyelvre kívánom hallgatóim figyelmét fordítani.

Méltán mondották már a legrégibb idők bölcsei, hogy a beszéd és ész egy, s hogy az ember beszéd által különbözik az állattól, mely csupán hangokat ad, A beszédtehetség és annak eredete megoldhatlan talány, és megfoghatlan tünemény. Ezért sokan mindenek felettinek tartván azt, mit ember önerejéből föltalálni képes, nem képzelhették egyébnek Isten közvetlen ihleténél. S valóban, ha a nyelvek szellemének vizsgálatába bocsátkozunk, oly tömkelegbe bonyolítjuk magunkat, melyből végre csak azon vallomással menekszünk, miképpen azt megfogni nem vagyunk képesek. Annyi igaz, és tagadhatlan tény, hogy csaknem minden nyelvben nyomai vannak egy közös eredeti nyelvnek, az emberi közös érzelemnek és nézeteknek, melyek szerint mindazt, mi az emberekben végbement, mit észrevettek, kifejezték. Számos különböző népek nyelvében sok tárgy ugyanazon szavakkal neveztetik. Valamint a test átlátszó leple a léleknek, úgy a nyelv teste az ember belsejében munkáló szellemerőknek, mennyiben azok külsőleg is alakulni akarnak ; szóval az a szellem nyilatkozása, kitörése. És amint a nyelv a szellemnek külsőképpen alakulandó hangja és kitörése, vagy maga a beszélő ész : úgy az egyes nyelv az egyes nép szellemének hangja és nyilatkozása, például a francia és angol nyelv a francia és angol népé. Benne ki van és szükségkép ki kell fejezve lenni azon bélyegnek, mi azon nép sok sajátságaival megismertet, melyeket az beszélvén kifejez. A nép nyelve által tehát sokat megtanulok a nép felől, ha annak soha egy tagját sem láttam is. Például, ha görögül és latinul értek, sok magyarázatot nyertem a

görög és római nép gondolkodásmódja, érzelme, nézete, kedélye és jelleme felől. A nyelv tükre azon népnek, mely beszéli. Belőle megláthatom, mit akar, hová törekszik, mily hajlama van, mit szeret és gyakorol leginkább, szóval, miben áll sajátképi élete és vágya. Amint a nyelv különböző időkben változik, visszatükrözi a nép elő- vagy hátramenetelét, erejét vagy lankadását, egyszerű vagy mesterkélt módját, élénkségét vagy dermedt állapotát. A beszéd külső képe a kedélynek. Ez levén azon alak, melybe az egész ember, ki valamely nyelvet beszélt, gyermekkora óta, mintegy beleolvadt és tapadt, mi legerősebben elfoglalá: ez aztán mind szellemére, mind lelkére oly bélyeget nyoma, miszerint érezni, gondolkodnia, szeretni és élnie kell. A nyelv az elhúnyt nemzedékek megmerevült szelleme, melyet az ajak éleszt föl, midőn szavakat mond; a nép egész életének és lényének mozgékony betűkbe nyomott és olvasható története.

Ha igazak, miket imént mondottam, s mikről a gondolkodó hamar meggyőzheti magát, hogy a nyelv a népnek legbensőbb kedélyét, elrejtett történetét, legrégibb fejlődését, szóval egész érzése, gondolkodása, képzelete és élete módját magában foglalja, következik, hogy változván a nyelv, változnia kell vele s általa a népnek is. Mi a nyelvet összezagyválja és keveri, idegenszerűvel és rokontalannal vegyíti, s annak tiszta folyamát és derültségét bármi módon zavarja, mindannak szinte befolyása van a nép megzavarására és önmagábóli fejlődése gátlására. Mert az életnek szellemibb és bensőbb eleme a beszédnél semmi sincs. Önkényt foly ebből, hogy ha a nép nem akarja elveszíteni azt, mi által nép, ha minden sajátságait meg akarja őrzeni, úgy semmire sem kell annyira ügyelnie, mint arra, hogy nyelve ki ne vesszen és el ne korcsosuljon, hanem eredeti tisztaságát és bélyegét megtartsa.

A nyelv kiveszése és elfajulása sokképpen történhetik. Idegen népek özönlik el mint győztesek az országot, vagy ellankad, puhul és fajul maga a nép, mi

aztán belsejének tükrét, a nyelvet is, szükségkép romlásba dönti. Leggonoszabb pedig és mindennél szégyenletesebb azon állapot, ha a nép, sajátját megvetve, idegennel és külföldivel kacérkodik, s ezáltal kétnemű korccsá leszen és semmiségbe hanyatlik, miért aztán a nyelvnek is keserűen kell lakolnia. Ha valamely nép oly botor, hogy egyik vagy másik idegen nyelvet előkelő s mintegy úri nyelvévé teszi és mindenhol avval él, azt használja, az nem tudja többé, miben rejlik nemzeti életének szelleme, hol vannak azon nagyszerű szentségei, melyekben ereje, uradalmának tettei és parancsainak hatalma alapodik, az elenyészni s idegen járom alá hajolni indult.

Mondottam, miképpen a nyelv tükre a népnek, külső kinyomata belső élete és története, hajlamai és tehetségei, szeretete és gyűlöletének, szóval, mely mindent visszatüntet. Ha ez való, akkor elkerülhetlen, hogy magát és kifejezett jellemét annak kedélyébe ne vesse és mintegy bélyegül rá ne nyomja, ki azon nyelvvel legkorábbi évei óta szakadatlanúl él. Ha például a magyar gyermek harmadik-negyedik évétől kezdve kiválólag franciául beszél, olvas és ír, következőleg ezen nyelven gondolkodik, belé mindinkább a francia kedélynek bélyege nyomja magát, a francia iránt előszeretete támad, mert ez az első szellemi élelem, mellyel gyermekkora tápláltatik. És a gyermek lelke, miként viasz, minden belenyomott formákat fölvesz és meg is tartja mindaddig, míg azok megmerevülvén, többé meg nem változtathatók. Az ily gyermeknek csaknem lehetetlen aztán, hogy magát saját népének nyelvébe többé tökéletesen beleélhesse és gondolhassa, lehetetlen, hogy népe kedélyéből, történetéből, művészetéből és legbensőbb ösztöneiből sok örökre homályos, érthetetlen ne maradjon előtte ; lehetetlen, hogy a magyar élet, magyar szokások, melyek az egész néppeli egyetértés- és érzésből támadhatnak, valaha szeretete tárgyai lehessenek, vagy legalább azon mértékben lehessenek, mint lettek volna, ha képzésének eszköze a magyar nyelv leendett. Minden rokon- és

ellenszenvei idegenszerűek lesznek, mert neki elejétől fogva elforgattatott azon kulcs, mely népének legbensőbb megértését nyitotta volna fel előtte. Az így nevelt ember egyike azon örökre szerencsétleneknek, ki semmi nép közt nem érezheti magát honosnak, nem léphet bátran és szilárdul, mert mindenütt idegen, hacsak Istentől nagyobb és megronthatlan szellemerővel nincs megáldva, mely sokat megbír és sokat képes fölemészteni, mi alatt a középszerű leroskadna. De még az ily gazdag szellem is jövendőben különszerű, nem hasonlító hajlamok és ösztönök és munkálatbani kapkodások miatt lakolni fog balga neveltetéseért. Az ekként felserdült magyar gyermeken legjobb akarata mellett is sokszor leszen az idegenszerű, sőt még nemzetellenes is, észrevehető. Sokkal veszélyesebb és jellemferdítőbb ennél is, ha a gyermek zsenge korában, mielőtt lelkébe a nemzeti nyelv beleedződött, két-három nyelvet egyszerre tanul és gyakorol. Ilyenből lesz aztán a valódi nem magyar, nem, angol, francia vagy német, hanem egész világ embere, soksz'nű és sokoldalú chamæleon ; minden színt és jellemet játszik, de semmi állandó és meghatározottal nem bír. Ha valódi embert akarunk nevelni, ki népét ismerje és értse, szeresse és becsülje, tápláljuk a gyermek lelkét gyenge korában egy eledellel, saját népének nyelvével és történetével, mint legfőbb tényezőivel a nemzeti életnek. Midőn ezekben erős, midőn az, ami nemzeti, csonttá és velővé szilárdult és vérébe hatott, akkor tanítsuk először holt nyelvekre, melyekben egy elmúlt és kitisztúlt életnek alakjai, az örök emberiség szilárd képei gyanánt állanak és semmi csábítót és kedélyzavarót nem foglalnak magokban, kivált ha akkor állíttatnak a gyermek lelke elébe, midőn abban már a nemzetiség erős gyökeret vert. Később lehet új nyelveket tanulni és a megértésig gyakorolni, mert beszélni azokat kevésnek leszen szüksége, és zsenge korban veszélyes is, midőn a kedély könnyen fogad magába idegenszerűségeket. A gyermeknevelés- és tanításban nem minden szabad és

tanácsos a gyenge korban, mi a felserdültnek és fejlettebbnek nem árt. Ezt lelkiösmeretes nevelőnőknek a nyelvtanításnál is meg kellene gondolniok. A francia és angol másképp neveli gyermekeit mint a német, és másként mint mi, a német utánzói ; azért nevel valódi francia és angol polgárokat, míg a német hontalan kosmopolitákat, a magyar pedig német-magyarokat, azaz kétfajú korcsokat.

Ki az idegent használja, az meg nem tanulhatja, vagy ha igen, utóbb feledi el sajátját. Kedélye a hasonlatlan és különböző által megzavartatik, és idegenhez csábíttatik, idegen szokást, szeretetet és gyűlöletet szív magába, és saját népiességét nem foghatja fel lelke teljességéből. Idegen alakot öltvén magára, az élet magas erejét és dicsőségét, mellyel saját népe között erősen állhatott és hathatott volna, elvesztette. Egyszerű sarjadékból nevekszik minden, ami nagy és hatalmas. Ha a mi majmolásunk, míveltségünk tarkasága, ezerféle cikornyáink, sok nyelvünk, sok mesterkélésünk valami emberies és természetszerű volna, látnunk kellene azon jeles embereket, kik általa támadtak. De azokat nem látjuk. Nekünk, kivéve kevés kiveendőket, kiknek száma nem gyengíti az általános állítást, szilárdabb és jellemesebb férfiaink voltak azon időkben, mikor nemzeti nyelven kívül egyebet nem beszéltünk, szilárdabbak még akkor is, midőn tanodáinkban latin nyelvvel gyötörtettünk. Én nem akarom, hogy oda menjünk vissza, de óhajtom, hogy hosszú tévedés, roppant károk után átlássuk, hol van a dolgok mértéke, hol azon határ, melynél a szerfelett sok és szerfelett kevés végződnek. Minden kelleténél nagyobb vegyülés közönyösséget, ingatagságot s jellemtelenséget szül, oly középlényeket teremt, kik sem szeretni, sem gyűlölni nem tudnak, milyeneknek száma úgynevezett míveltebb osztályainkban végetlen.

Ha már, mint az imént láttuk, az idegen utáni kapkodás, kivált pedig az idegen nyelvveli kora élés egyesekre oly kártékony, mennyivel kártékonyabb az egész nemzetre nézve, melynek elfajulása nagyobb

következésű, mint egyeseké. Ha valamely nép eléggé szerencsétlen egyik vagy másik idegen nyelvbe szerelmesedni, az önmagát és sajátságait készül elveszíteni, és más idegenné átalakulni. Legyen aztán a megszeretett nyelv szomszéd nép nyelve, úgy önkényt megyen azon veszélynek, hogy a nemzet, mely nyelvével meghódítá, alkalom mutatkozván, fegyverrel is uralma alá hajtsa. Ily balga nép nem gondolta meg, miképpen Isten a nyelvkülönbségeket nem puszta jókedvéből, hanem azért teremté, hogy különböző népek létezzenek, és mindenik saját módja szerint fejlődvén, kölcsönös egymásra hatás és verseny által segéljék elő az egész emberiség ügyét. Neki a változatosság és sokszerűség tetszett; élénk, gazdag világot teremte, és bele szabad versenyküzdését oltá a különböző erőknek. És így, ki egy álladalom- és vallás- egy uralkodó nép- és nyelvről beszél, az természet-ellenit beszél, Isten örök akarata ellen szegül, és az ő rendét törekszik megzavarni, szegénnyé, egyhanguvá tenni az ő változatosnak és sokszerűnek teremtett világát. Az ilyen egy célra dolgozik a hódítóval és zsarnokkal, ki a népeket összeigázni és a szellem szabad mozgalmait bilincseivel fékezni akarja. Azért minden népnek, mely sajátságait és önnemzetiségét szereti, törvénnyé kell lennie, hogy szomszéd élő népnek nyelvét ne beszélje, különben lerombolja azon sorompókat, melyekkel Isten a népeket egymástól oly mély bölcseséggel választotta el.

Az eddig mondottakból könnyen észrevehetni, hová célozok. Én a külföldi nyelvekeni beszéd kártékony divatát akarom magyarjaink közől kiküszöbölve látni. Eszméljünk föl valahára és lássuk át, hogy bennünket ezen divat romlás felé visz, és kivált a közénk berontott német nyelv meghozza ránk a végpusztulást. Mennyit ártott nemzetiségünknek a német nyelv, beszélik történeteink, és láthatjuk mai nap, midőn egész levegőnk meg van telve németséggel, s ellene minden óvószereket megkisértünk, de többnyire sikeretlenül, mert éppen arra gondolunk leghanyagab-

ban, mi legerősebb terjesztője a ragálynak: a beszédre. A német nyelveni csevegés szeretete bennünket az elnemzetlenedés örvényéig vitt. Vannak, kik azt gondolják, hogy újabb időbeni fölébredésünk alatt mindent megtettünk a magyarosodás emelésére, és nincs többé mitől félni; de én más véleményben vagyok, s azt hiszem, hogy míg társalgásainkból a német nyelvet ki nem irtjuk, míg oly sokan lesznek, kik magyar létökre oly örömest beszélnek egymás közt német nyelven, és e nyelv szükségnélküli használatát nemzet elleni bűnnek nem érzendik, addig sok ok van aggódni a magyar nemzet fennmaradásáért.

A német nép, mellyel még Géza vezér és Szent István király korában összesógorosodánk, s melyet hajdan fegyvereinkkel tudtunk féken tartani, míveltségével és míveltsége által nyelvével hódíta meg bennünket, annyira, hogy szinte magunkról is megfeledkezénk. Hajdanában sok állott ellent az elnémetülésnek. Nagyobb számmal valánk, és minden szorosabb politikai egybeköttetés nélkül a némettel; népünk közelebb az eredeti, el nem korcsult, s Európában egészen idegen és külön álló magyar sajátságokhoz; fejedelmeink magyarok voltak, az udvari, kormány és hadi nyelv magyar. Később mindez változott. Kormánynyelvünk állandóan latin lőn; német, szláv, olasz befolyás váltogatták egymást ügyeinkben, utóbb pedig fejedelmeink szakadatlanúl németek levén, háromszáz év óta gyakorolják ránk német befolyásukat; Zápolya óta Magyarországon nincs magyar udvar, melynek fényében az előkelőbbek csillogni szeretnek, s melyhez szokásokban és nyelvben oly könnyen alkalmazkodnak. Bécs városa szívott magához mindent, ami közöttünk születés, gazdagság és hivatal által kitűnik. Német kormányunk az elnémetítés elvét századok óta rendszeresen folytatja, és ha II. József korszaka, melyben e fejedelem egy csapással akarta végrehajtani, mi hosszú idők óta előkészíttették, fel nem rázza e nemzetet, és az 1823-iki erőszakos katonaállítás és adószedés oly viharossá nem teszi

az 1825-iki országgyűlést, hol egy-két lángszellemű férfiú az újra elaludni készülőket fel nem riasztja, s figyelmessé nem tesz bennünket, miképpen a nemzetiség sokkal félthetőbb kincse a népeknek az alkotmányoknál, azóta talán vége volna minden reményeinknek a magyar nemzetiség jövendő felvirágzása iránt. Az utolsó száz év alatt nagy lépésekkel sietett nyelvünk az életből enyészni. Alig volt fejedelmünk, kinek országlása alatt oly nagyot sülyedt volna nemzetiségünk, mint Mária Terézia németséghez édesgető és Bécsbe csábító, szoktatgató szelíd kormánya idejében. Altató hatású volt nemzetiség tekintetében I. Ferenc hosszú országlása is, kivált 1812-től 1825-ig. Hasznos ellenben II. József villanyozó időszaka, mely fölkelté az ellenhatást, és hasznos jelenleg uralkodó V. Ferdinánd országlása, mely alatt nyelvünk visszahelyeztetett törvényes uradalmába. E derék fejedelem csaknem mindent megtett, mi tőle függ, s uralkodása alatt ki van mutatva az ösvény, melyen haladnunk kell, ha nemzet, ha magyarok akarunk maradni. És ezért áldás Ferdinánd király életére, és örök fény nevére! Ő az idegen nemzetiségek bár jogtalan és mégis erőszakos követelései dacára, nem tartózkodék a magyarodás zászlóját kezébe venni, és mintegy hallgatag kimondani, hogy ezen jelben győzni fogunk. Dicső pálya áll előttünk, a nemzeti újulás és a magyarság megszilárdításának nagy pályája! Azonban azt célra vezetőleg más módokkal fogjuk megfuthatni, mint amelyeket Mária Terézia idejében és azóta nagyobb részint használtunk, és még ma is igen észrevehetőleg használunk.

Ma már sokan vagyunk szigorúak abban, hogy hivatalos ügyeink nemzeti nyelven folyjanak. Szép és a legnagyobb méltánylást érdemlő lelkesülés! De fájdalom, e hivatalos magyarság még korántsem minden, amit tennünk kell, s a nemzeti becsület tennünk parancsol. Nekünk a magyar nyelvet élet nyelvévé kell tennünk, azaz oly nyelvvé, mely társalgásunknak, egymás közti legbizalmasabb eszmecseréink-

nek, szívünk legbensőbb érzelmeinek, legmelegebb ömledéseinek egyedüli tolmácsa legyen. Hivatalos nyelvünk századokon át latin volt, de azért társalgási nyelvünkké, élet nyelvévé nem tudott lenni, nemcsak azért, mert holt nyelv volt és hölgyeink nem beszélték, de azért is, mert általában a meghatározott formákhoz tapadó hivatalos feszesség maga nem bír nyelvnek oly hajlékonyságot és ennélfogva oly varázserőt adni, hogy azt a könnyű társalgás és szabadabb élet is örömest fogadja érzelmei és eszméi magokat korlátoztatni nem szerető közlésére. Pedig a társalgás, s általában az élet az, hol a nyelv csodatékony hatást gyakorolhat a nemzetre. Nyelvünknek élet nyelvévé kell lennie, azaz minden szóbeli foglalkodásaink közt, és kivált a két nem közötti társalgásban, használtatnia, ha vele és általa magyarságunk megszilárdulását óhajtjuk. De fájdalom, éppen e tekintetben kétségbeejtőleg szomorúan állunk.

Neveltetésünk nemzetiség tekintetében szégyenítőleg fonák. A felsőbb osztályokban régóta nagyobb gond van arra, hogy a gyermekek mindenek legyenek inkább, mint magyarok. Nem tagadhatni, hogy újabb időben a magyarság iránt némi figyelem ébredt a fensőbb körökben is. A csecsemőt magyar dajka környezi és pár évig nem beszél, s alig hall egyebet magyar szónál. De mikor kinőtt a dajkaölből, nevelő kezeibe jut, s ezentúl háttérbe tolatik a magyarság, s a gyermek nemzetietlen gondolatok és érzemények körébe lép. Tanul németül, franciául, angolul. Ezen nyelveken csevegő játszótársak veszik körül, minden ismeretet idegen nyelven szerez meg. Magyar állapotokról, a nemzet múlt és jelen viszonyairól, magyar irodalomról alig hall valamit. Silányul előadott rövid magyar történet, s a nevelés vége felé egy kis magyar törvény, mindaz, mit a haza érdekeiről tudni szabad. Legtöbb idő a külső míveltség megszerzésében vész el: lovaglás, úszás, tánc s több ilynemű hasznos, sőt mondhatnám mindinkább gyávuló és férfiatlanodó korunkban szükséges, de nem legszükségesebb és

főbb dolgok, miket az előkelők gyermeke tanul. Ezt követi egy kis futólagos külföldi utazás, melyből megtérvén a főrangú úrfi, megnyílnak előtte a szóban, gondolatban, érzésben teljesen nem-magyar vagy épen magyarellenes társalgási termek, s ott keresi rendeltetésének mintegy végcélját. Az így nevelt és ily körülmények közt élő ifjú férfi aztán törvényhozó leszen és családi pártfogások által az aristokratiai országban nagy hivatalokra emelkedik és tartja az ország kormányrúdját. Ha pedig leánygyermek, kinövén a német és francia nevelőnék kezeiből, kik valóságos öldöklő angyalai a magyar életnek, férjhez megy, anyává leszen, polgárokat nevel a hazának, fénye és csillaga a társalgási köröknek, anélkül, hogy lelkében csak szikrája is élne a nemzetiségnek. Ily egyének vezetik aztán az ország kormányzását és teremtik a fentebb körökbeni társalgást. Sok ekként elhibázott nevelésű férfi és hölgy újabb időkben öntudatra ébredve, vagy egy-kettő szükség által is kényszerítve, igyekszik kipótlani az elmulasztottat, 24—30-dik éve körül tanulja szorgalmasan a magyar nyelvet, és ügyekezetében sokszor nincs is hiány, bámulandó sokra viszi, amit magában föltett, de hiába; mit a gyermek e tekintetben elmulaszta, az a felserdült vagy megállapodott korban visszaszerezhetlen, vagy csak századiknak, ki nagyobb szellemerőkkel született, sikerül. A nemzeti sajátságokat érzésben és gondolkodásban, vágyban és reményben, melyeknek alapja a gyermek fogékony keblébe nyomulhat, csak a felserdült kedély nem képes többé úgy elfogadni, hogy vele vérének minden cseppje elteljék. Azon idegenszerűséget, mit a gyermek gyenge korában magába szívott, legtöbb egyénekkel semmi emberi eszközökkel ki nem lehet többé törleni. A nemzetietlenség jelei kiütik magokat az ilyennek rokon- és ellenszenvein, vágyain és érzésein. Akik pedig még később sem ébredtek öntudatra, hanem maradtak, miket belőlök az elferdített nevelés csinált, azok egy részről a legszánandóbb lények, más részről pedig valóságos

csapásai a magyar nemzetnek. Az ilyen aztán magyar éppen nem, de nem is német, francia vagy angol, hanem keverék mindenből; minden csak félig, semmi egészen. Az ilyeneknek hazafiság, nemzetiség nem érzett, nem értett eszmék. Közönyösek a hon legszentebb ügyei iránt és a nemzet nyer bennök egy nagy jellemtelen tábort nemcsak a nemzetiség, hanem még a magyar alkotmányosság romlására is; oly tábort, melynek emberei csak önhasznokat, jólétöket és hiúságokat tartják szemeik előtt, kényelmeket, gyönyöröket vadásznak, s hivatalért, nem hogy általa használjanak, hanem, hogy benne csilloghassanak, feláldoznak mindent, mit más szentnek tart: erényt és férfiúi becsületet. És íme e táborból kerül ki politikai hitszegőink-, címvadászaink-, rangéhezőinknek, ha nem mindnyája, de nagyobb része. Mi gondja annak Magyarország felvirágzására és jólétére, ki maga nem magyar? Csak őt érje fény és jólét, megnyerte az életnek legfőbb kincseit, melyeket magának képzelni tudott. Azon szent érzelem, mely hazafi keblén keresztülremeg, midőn a köz virágzatot látva magának azt mondhatja: e nemzeti emelkedésnek egyik parányi előmozdítója én is voltam, én is vetettem el egy-pár magvat, melyet az idő kikeleszte, virulásra hozott és most Isten oly szép áldása van rajta, e mondhatlan édes érzelem nem lakja az ő kebelét; hazafiúi erény, a népe boldogsága és dicsősége feletti kéj és öröm: mindezek neki ismeretlen dolgok.

E sötét kép, melyet az élet után ábrázoltam, nemcsak a felsőbb, hanem némi módosítással a középrendűekre is illik. Annyira meg van még a nemesi osztály is e részben mételyezve, hogy egész megyéink vannak, melyekben a német társalgás tartozik egyedül a jó hanghoz és tartatik míveltségnek. Ennek oka itt már nem annyira a nevelésben fekszik, ámbár ez is, kivált a nőnemé, nagyobb részben fonák, hanem inkább azon gyarlóságban, miszerint a középrendűek a főbb rendűekhez ügyekszenek alkalmazkodni, és gyakorta a nevetségig utánozzák ezek módját, szo-

kásait és divatát, mely külföldi jellemű levén, a külföldieskedés, úriság és míveltség bélyegének vétetik. Mivelhogy uraink magyartalanok, az alantabb rendűek is magyartalankodás által ügyekszenek úri létöket bebizonyítani. E törekvés száz apró dolgokban nyilvánítja magát, de amelyek mind nem oly kártékonyak, mint az idegen, s ezek közt a német nyelvveli élés. Ezen német nyelv honossá tette magát még szegényebb nemesi házainkban is, és mintegy vérünkben olvadt, annyira, hogy sok nevezetesebb íróink, szónokainknak nagyobb része, ha bizalmasabban akar egymással szólni, német nyelven beszél. A baráti szív e nyelven nyílik meg a barátnak, a szerelmes pár e nyelven magyarázza egymásnak keble legforróbb érzelmeit. Tehát oly mélyen sülyedtünk, hogy magyarjainknál a bizalom, barátság és szerelem nyelve sem magyar többé annyira, hogy éppen szívnyelvünk lett idegen! Azt hiszem, ennél nincs sem kiáltóbb, sem szégyenletesebb jele elfajulásunknak. Nekem legalább sok évek óta valódi gyászharangszózat ez, mely népem haldoklására emlékeztet. Mert gondoljuk csak át e nemzet jövendőjét, melynek fiai ennyire el tudták feledni, hanyagolni és megvetni azt, mi a nemzeti lét föltétele! Az apa fiába, egyik nemzedék a másikba oltja át az elnemzetlenülés vétkét ; elenyésznek lassanként a nép sajátságai, a nemzeti emlékezések, szokások, egész gondolkodásmód ; utóbb senki nem ismeri azokat többé, és észrevétlen egy egészen más természetű, jellemű és nyelvű nép áll a kidőltek helyén. Vajjon nem megdöbbentő-e azon tünemény, hogy nálunk a történeti ritkaságok, a régi magyar emlékek iránt nincs e nemzetben kitűnő figyelem? hogy történetírásunk nagyobb részint parlagon hever, hogy mint Kölcsey mondá, «nem viseltettünk tisztelettel valamely emlék iránt, mely a régiségből reánk általjött, s a nemzet hagyományai kebelunk bűnös elhülésében lelték sírjokat» ; sokan közöttünk, kiket nagy hazafiaknak kiált a hír, nem eszmélnek a nagy veszélyre, mely bennünket az idegen nyelv által fe-

nyeget, nem látnak elhatalmazásában legkisebb bajt vagy kárt, s elégnek hiszik tudni a hazai nyelvet, hanem beszélik is, sőt eléggé őszinték meg is vallani, hogy nekik természetesebben jő és jobban esik, ámbár született magyarok, német nyelven társalogni baráti, és kivált hölgyek körében. A németség ezen megfoghatlan pártolói és önmagokról vétkesen megfeledkező terjesztői előtt én bizonyosan nem leszek próféta, kinek igéit figyelembe vegyék, azért az általok bálványozott népnek, a német nemzetnek egy nagy íróját beszéltetem itt számokra. Hallják meg ennek szavait és okuljanak, ha még képesek. «Az anyanyelv iránti tisztelet abból tetszik meg — így szól a nagy történetíró Heeren — ha azt a nemzet mindenütt használja, hol csak használnia lehet. Az idegen nyelvnek önkényes és szükség nélküli használata mindannyi megvetése a nemzeti nyelvnek. Azon német, ki franciául, angolul beszél, beszéde alatt megszűnik német lenni. Neki franciául, angolul kell gondolkodnia, hacsak iskolásgyermekileg nem akar beszélni. Ha ilyenek csak szempillantatig történnek is, a sokszor visszatérő pillanatok utóbb szokássá válnak. A nemzeti nyelv becsületével annak mívelődése, mely fennmaradás egyik főeszköze, szoros kapcsolatban áll. Lehetetlen, hogy valamely nyelv alább szálljon, vagy kihaljon, meddig a nemzet színe használja, meddig mívelésében a nemzet elsőrendű elméi fáradoznak.»* Ezeket íme német mondá, kinek nincs oka nyelvét félteni, mert kiterjed az a világ minden részeire. Ellenben mit mondhatunk mi magyarok, kik bár legtöbben vagyunk hazánk idegen nyelvet beszélő lakosi között, de a némethez képest csak maroknyi nép, körüláradozva idegen elemektől, s azonfölül oly nép mely idegen formákba könnyen átolvadó, idegen szokásnak, külföld majmolásának könnyen engedő volt mindig.

* Heeren, Über die Mittel zur Erhaltung der Nationalität besiegter Völker. Vaterländisch. Mus., Hamb. 1810.

Voltam nem egyszer tanúja ország- és vármegyegyűlésen oly jelenésnek, hogy a szónok a szív és ész minden fegyverével, az ajak elragadó, elcsábító hatalmával tartott beszédet a nemzetiség és nyelv ügyében, és a másik percben, beszéde végeztével, midőn leült, szomszédival a szőnyegen forgó tárgy felett német nyelven folytatta társalgását. Mindennapi tünemény közöttünk férfiakat és hölgyeket együtt németül társalogva látni, kik jól, gyakran jobban beszélik a magyar nyelvet a németnél, sőt nem egyszer, falusi körökben kivált, tapasztalhatjuk, hogy a magyarul jól beszélők rosszul beszélt német nyelven társalognak. E tekintetben egész vérünk és gondolkodásunk meg van romolva, és még eszmélőbb embereink, még íróink nagyobb része sem érzi többé az idegen nyelvvel élés kártékonyságát és ferdeségét. Német nőt hozunk a házhoz annak reményében, hogy megmagyarosítjuk, és reményeink oly gonoszul megjátszanak, hogy, nemhogy a német nő, megmagyarosodnék, hanem mi magunk is elmétesedünk mellette, s alapítói leszünk egy egész német családnak, szaporítván általok a hazának azon idegen érzelmű fiait, kik közügyeink és nemzetiségünk iránt örökké egykedvűek, gyakran éppen ellenséges indulatúak és kártéhonyak lesznek. Semmi által nem törlesztetik el könnyebben a nemzetiségi sajátság, úgymond Wachsmuth, mint idegenekkeli házasság által. Ezáltal válik a kaukázi népfaj négerré, mongollá vagy viszont, mit különben sem éghajlat, sem életmód nem képes eszközölni.

Ki hallotta a világ két legnagyobb népét, a szabad angolokat és szabad franciákat, valaha egymás közt más mint nemzeti nyelven beszélni? akár otthon, akár külföldön? Ezen nemzetek sem míveltséget, sem tudományt a nyelvek egyedüli tudásába nem helyeznek, mint mi, kik ezen képzelt míveltségért elvetjük nemzetiségünket.

Íme hazánk két jeles költője, a testvér Kisfaludyak, német nyelven leveleztek és németül társalgának

egymással. Egy nagy fia, szónoka és írója a hazának, ki sokszor szólalt fel a magyarság mellett, egy ízben figyelmessé tétetvén a helyen kívüli német beszédre, egyenesen kimondá, hogy ebben semmit nem lát, s hogy aki jól tud magyarul, az aztán beszélhet bármi nyelven, azzal sem nemzetének, sem magának nem árt. Ha még ily férfiak sem bírják átlátni mint változtatja meg magyar természetünket ezen idegen nyelveni gondolkodás és beszéd s mint szoktat a veszélyhez, melytől irtóznunk kellene, akkor valóban el kell csüggednünk. Mert hiába minden ügyekezetünk, hiába iratott meg a törvény, miszerint Magyarországban ezentúl magyar az országló nyelv, ez csak hivatalkodásainkban lesz némi erejű, az életben és a valóságban ezentúl is és mindig jobban a német nyelv fog uralkodni. Hiába bármi üdvös törvények, ha emberek nincsenek azokat megtartani. Nemzetiségünknek sehol sincs védbástyája, csak önkebleinkben. Meddig magyarjaink vérében annyi német elem forr mint jelenleg, addig nincs semmi biztos jövendőnk. Semmi hatalom meg nem ment, csupán önmagunk. És korántse biztassuk magunkat, hogy egy pár évtized ótai fölébredésünk, s úgynevezett újjászületésünk megvéd az enyészettől. A külfölddel kivált, a nekünk legveszélyesebb némettel, útaink, gőzhajóink által naponként nagyobb összeköttetésbe jövünk, mindig több német elem vegyül közénk. A gőzhajó-társaság egy egész megkövesült német gyarmat települt közénk, mely mereven, inkább törik, hogy sem nemzetiségünkhöz simuljon. Éppen ily gyarmatítás történik, ha nem vigyázunk, a vaspályai társulatok által. A gyárak szaporodása, a kereskedés emelkedése, s általában az ipar mindannyi idegen elem csatornái lesznek közöttünk, melynek özöne csalhatatlanúl elborítand, ha ébren nem leszünk. Már a derék *Hunfalvy Pál* figyelmeztetett bennünket, hogy az ipartól nagy ok van félteni nemzetiségünket, és ügyekezzünk ellene felkölteni a nemzeti szellemet.* Nagy vigyázattal kell

* A Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban.

lennünk a honosítandók és azokra nézve is, kik hazánkban nagy birtokot vásárolnak, mert ez úton saját honföldünkről is kiszoríttathatunk.

A távol franciától vagy angoltól, kiknek nyelve szinte igen terjed köztünk, nem féltem nemzetemet, nem a köztünk élő tót, oláh nép nyelvétől. Ez utóbbiak nem haladják meg a magyar népet míveltségben, de féltem a némettől, mely mint nemzet is tőszomszédunk, mely legnagyobb városainkba fészkelte magát, s ott mindannyi bástyákat képez a magyar elem ellen, és féltem főleg azért, mert nagy míveltsége csáberővel bír. Ezen német míveltség az, mely oly felette ragályos és vészhozó nemzetiségünknek. De félre ne értessem! Távolról sincs szándékomban a német ellen hazámfiaiban gyűlöletet gerjeszteni. Nem gyűlölnünk kell a németet, hanem óvakodnunk tőle, mert nála nincs veszélyesebb elem nemzetiségünknek. A német nép mint nép is tiszteletet érdemel, de még nagyobbat míveltségeért. Becsüljük őt, tanuljunk tőle, ügyekezzünk ismerni kivált tudományos kincseit, de ne úgy, hogy miatta elhanyagoljuk nemzetiségünket. Barbár nem vagyok, hogy a míveltség ellen buzogjak, de véteknek tartom, ha valamely nép önléte árán szerez míveltséget, midőn a míveltség a nemzetiséggel nincs ellentétben, sőt, ha a nemzetiségben nem alapszik, nem is valódi, hanem álműveltség lesz és marad. Sokan tartják míveletlenségnek németül, akár beszélve, akár írva, egész a nyelvtani hibátlanságig nem tudni, és hányan vannak ezek közől, kik a hazai nyelv tudására kényesek volnának. Hallgassuk csak politikai szónokainkat, papjainkat és színészeinket, hogyan beszél ezek nagyobb része magyarul. Ha a mívelt angol és francia ily hibásan vagy ily gyakran nyers kiejtéssel, és vidéki szójárással beszélne, meg nem menekednék a hallgatóság gúnyjaitól és a kinevettetéstől. És a magyar gróf vagy báró, szónok vagy pap stb. nem szégyenel úgy beszélni mint cselédе. Mindent kell az embernek tanulni, ki míveltséget igényel, csak nyelvét nem akarja tanulni a született magyar.

azt hivén, hogy az magától fog jőni. Hányan fáradnak közöttünk évekig, hogy jó francia kiejtést és hibátlan beszédet tegyenek tulajdonokká, kik egy napot nem szántak e tekintetben a magyar nyelvre. Ez az oka aztán annak is, hogy sokan hiszik és beszélik, miképpen a magyar nyelv szegény, hogy magokat rajta jól kifejezni nem tudják, holott ők maradtak szegények, mert a becses kincset nem iparkodtak magoknak megszerezni. Ez utóbbi szavaimat ne értsék magokra azok, kiknek neveltetése szülőik vétke miatt fonák volt, és később önszorgalmuk által ügyekeztek nyelvünket megtanulni, de nem vihették tökéletességre. Ezek tiszteletreméltók, bármi hibásan is szóljanak nyelvünkön. Az ilyeneket a világ minden kincseért sem szabad gúnyolnunk, sőt a legnagyobb dícséretet és buzdítást érdemlik magyarosodásukért. Magyartalan neveltetésök szüléik volt, nem övék. Az ilyenek csak bátran beszéljenek, ha rosszul is, magyarul eleinte; hibás beszédöknek éppen olyan nagy mértékben van okunk örvendeni, mint nincs született magyarjaink durva szójárása és nyelvtani vétkekkel teljes beszédeinek. Amazok a magyarság gyarapodásának, ezek ellenben hanyatlásának jelentői. Beszéd míveli magát a nyelvet is, és sokak használata által lesz az hajlékony, gazdag, könnyű. Egyes ember, bármi dús szellemével és kedélyével bírjon is népének, sem nem találja fel a nyelvet, sem nem csinálja. Csak a közös használat adja meg annak az életet és folyékonyságot, csak az élet teszi elevenné. A leírt szó halott, melyet csak az ajak támaszthat életre.

Magunk vagyunk okai elsülyedésünknek, s magunk lehetünk csak visszaállítói a nemzet újjászületésének. Sem fejedelmek, sem kormányok nem kényszeríthetnek elfajulnunk, ha magunk nem akarunk, és szuronnyal senki nem erőszakolhat ránk idegen nyelvet, mint Sopron egykori lángeszű követe mondá. Azért Istenért! ébredjünk fel valahára, és ne feledjük el, hogy magyarok vagyunk és azok akarunk ma-

radni. — Ne feledjük, hogy a magyar nemzet egy kis sziget a népek oceánján, melyet idegen elemek világtengere csapkod, s egy felzúdult vész könnyen eltemethet, de nem oly bizonyosan, mint a csendesen és észre is alig vehetőleg áradó özön, hacsak szívünk minden dobbanása, eszünk minden gondolata nemzeti irányt nem veszen, és összevetett vállakkal, a legnagyobb egyetértéssel sziklafalat nem ügyekszünk rakni, mely dacoljon a fenyegető vészekkel, és ne engedje a csendesen harapozó kártékony elemet nemzetiségünk bástyáit aláásni. Főfigyelmünk legyen gyermekeink nevelésére. Távoztassunk tőlök minden idegent, kivált németet, mindaddig, míg a nemzeti szívök, s lelkökben kiirthatlanúl meg nem gyökerezett. Isten a gyermekkornak adá a legnagyobb fogékonyságot a nyelvtanulásra: ne vesztegessük e megbecsülhetlen adományt idegen nyelv tanulására, hanem őrizzük meg a hazai nyelv számára. Őrizzük gyermekeink szívében, mint a Vesta szent tüzét, a nemzetiség szikráját. Magunkban pedig tegyük fel soha meg nem törendő fogadással, nyelvünkön szólni mindenütt, hol csak kikerülhetlen kényszer mást nem parancsol; őrizzük azt, mi magyar és nemzeti, minden jelekben, felírásokon, címereken, zászlókon, és soha egy percig se feledkezzünk meg vérünkről, nemzeti becsületünkről; ismerjük múlhatlan kötelességnek mindazokat megtartani, és unokáinknak sértetlenül átadni, mit apáink a magyar faj virágzatára sok áldozattal szereztek, megőrzöttek, és nekünk örökségül hagytak. Becsüljük meg magunkat, legyünk büszkék, hogy magyarok vagyunk, tagjai Isten egyetlen népének Európában, és egyetlenek talán a földtekén, eme testvértelen Phoenixnek, mely csak önmagából nyerhet életet, mely annyi balszerencse közt ezredéven át magát s szabadsága nagy részét fenn bírta tartani; oly nemzet, melynek tündöklő múltja volt, és nagy jövendője lehet. Ily nemzetnek, melyben századok vészeivel megküzdött és edzett erő volt és van, az emberiség ügyeért és érdekében is fenn kell maradnia,

és ily nemzet tagja lenni becsület. Nemzetiségünk álmos sülyedéséből újra fölébredvén, használjuk ez időpontot, mely kétségtelenül utolsó és eldöntő, mik maradjunk jövendőre: magyar és független nép-e vagy mind nyelvben és szokásokban, mind polgári szerkezetben a németnek szolgája. Akarjunk lenni magyarok szívben, és szóval, és egészen, nem úgy mint eddig külföldieskedő korcsok, hanyagok, egykedvűek és elfeledkezők minden iránt, mi nemzeti. Győződjünk meg, hogy a külföldieskedés természet elleni bűn, és a nemzet fölségsértése. Sokan nem fognak engem megérteni, feleslegeknek tartandják szavaimat, és késő figyelmeztetésnek, midőn a buzgalom a magyar nyelv iránt oly észrevehető. Ez engem nem fog meglepni, mert fájdalom, nem kevesen vannak köztünk, kik érzelme és gondolkodása nemzetiség tekintetében gyökerestül meg van romolva. Az ilyenek hidegek a nemzetiség iránt, nem tudják érezni és megfogni azon szívszorongató, csillapulni nem tudó, örökké éber rettegést, mely jobbjaink keblét aggasztja e nemzet jövendője iránt. Általok megértetni oly hiú remény volna, mint vaktól színek megkülönböztetését várni. Figyelmeztető szavaimnak nem is tőlök reménylek sikert, hanem azoktól, kiket születés, neveltetés, ajak által valódi magyarok levén, testvéreimnek nézek, kiket látnom, velök jobbot szorítanom oly jól esik, találkozzam velök bárhol e hazának földén, kiknek erében magyar vér lángol, de ámulatban élnek, mintha az utolsó országgyűlési törvény óta minden meg volna téve nemzetiségünk és nyelvünk megszilárdítására. Ezekhez emelem szavaimat, hogy ébren legyenek, mert az utókor bírószéke előtt ők lesznek felelősek egy népfaj elenyészteért, melynek halálát a történeti Músa csak gyalázattal és rémképül fogja följegyezni a magokról bűnösen megfeledkező nemzetek számára.

TARTALOM.

KÖLTEMÉNYEK.

Haza. Élet. Emlékezés.

Balladák.

Idegen költőkből.

Szerb dalok (Talvj és Gerhard szerint).

PRÓZAI MUNKÁK.
